

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYAT BİLİM DALI

**AFGANİSTAN ÖZBEKLERİNİN
AKRABALIKLA İLGİLİ ATASÖZLERİNİN
TÜRKİYE'DE KULLANILAN ATASÖZLER
İLE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK
İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman
Prof. Dr. Sinan GÖNEN**

**Hazırlayan
Abdul Karim MAQSUDI
154201001007**

Konya 2018

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	ABDUL KARIM MAQSUDI
Numarası	154201001007
Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tezin Adı	"AFGANİSTAN ÖZBEKLERİNİN AKRABALIKLA İLGİLİ ATASÖZLERİNİN TÜRKİYE'DE KULLANILAN ATASÖZLER İLE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ"

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	ABDUL KARIM MAQSUDI
	Numarası	154201001007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	PROF. DR. SİNAN GÖNEN
Tezin Adı	"AFGANİSTAN ÖZBEKLERİNİN AKRABALIKLA İLGİLİ ATASÖZLERİNİN TÜRKİYE'DE KULLANILAN ATASÖZLERİ İLE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ"	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "AFGANİSTAN ÖZBEKLERİNİN AKRABALIKLA İLGİLİ ATASÖZLERİNİN TÜRKİYE'DE KULLANILAN ATASÖZLERİ İLE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ" başlıklı bu çalışma 22/06/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Prof. Dr. Sinan GÖNEN

Prof. Dr. Mustafa TOKER

Dr. Öğr. Üyesi Aziz AYVA

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ.....	1
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	3

I. BÖLÜM

AFGANİSTAN VE ÖZBEK TÜRKLERİ HAKKINDA BİLGİ

1. AFGANİSTAN TARİHİ	4
2. AFGANİSTAN TÜRKLERİ HAKKINDA KISA BİLGİ	7
2.1. TÜRK TERİMİ	8
2.2. TÜRKMENLER	9
2.3. ÖZBEKLER	11
2.4. KIPÇAKLAR	12
2.5. KAZAKLAR	13
2.6. KIRGIZLAR	13
2.7. AYMAK VE HAZÂRALAR.....	14
3. AFGANİSTAN ÖZBEK TÜRKLERİ HAKKINDA BİLGİ	15
3.1. SÂRTLAR.....	16
3.2. MÂVERAÛN-NEHİR TÜRKLERİ	17
3.3. ÇÖL VE ÇADIRLARDA YAŞANAN ÖZBEKLER.....	17
3.4. ÖZBEK KAVİM VE KABİLELERİNİN SINIFLANDIRILMASI	19
4. AFGANİSTAN ÖZBEK TÜRKLERİNİN HALK EDEBİYATI.....	20

II. BÖLÜM

ATASÖZLERİ VE ÖZELLİKLERİ

1. ATASÖZLERİ TERİMİ.....	22
2. ATASÖZLERİ TANIMI	23
3. ÖZBEK ATASÖZLERİNİN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ.....	25
4. ÖZBEK ATASÖZLERİNİN AHENK VE ŞİİRSEL ÖZELLİKLERİ	28
4.1. ÖZBEK ATASÖZLERİNDE ÖLÇÜ	29
4.1.1. 2 Heceli Atasözleri	29
4.1.2. 3 Heceli Atasözleri	30

4.1.3. 4 Heceli Atasözleri	30
4.1.4. 5 Heceli Atasözleri	31
4.1.5. 6 Heceli Atasözleri	32
4.1.6. 7 Heceli Atasözleri	32
4.1.7. 8 Heceli Atasözleri	33
4.2. ÖZBEK ATASÖZLERİNDE KAFİYE	34
4.2.1. Yarım Kâfiyeli Atasözleri	35
4.2.2. Tam Kâfiyeli Atasözleri	36
4.2.3. Zengin Kâfiyeli Atasözleri	38
4.2.4. Tunç Kâfiyeli Atasözleri	39
4.3. ÖZBEK ATASÖZLERİNDE ALİTERASYON.	40
4.4. ÖZBEK ATASÖZLERİNDE ASONANS	40
4.5. ÖZBEK ATASÖZLERİNDE SECI	41

III. BÖLÜM

METİNLER VE KARŞILAŞTIRMA

1. ANNE İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ	45
2. BABA İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ	50
3. KIZ İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	60
4. OĞUL İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ	82
5. ÇOCUK İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ	88
6. KADIN VE KARI İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	110
7. ERKEK VE KOCA İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	127
8. KIZ VE ERKEK KARDEŞ İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	133
9. ABLA İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	135
10. GELİN İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ	136
11. DAMAT İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	140
12. KUMA İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ	141
13. DUL KADIN İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ	143
14. DAYI İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	144
15. HALA İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ	145
16. TEYZE İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	145
17. DÜNÜR İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ	146

18. BALDIZ VE GÖRÜMCE İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	147
19. KAYINBİRADER İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	148
20. KAYNANA VE KAYINPEDER İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ	149
21. BACANAK İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	150
22. YENGE İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	151
24. ÜVEY BABA VE ANNE İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ.....	152
SONUÇ.....	154
KAYNAKLAR.....	156

ÖN SÖZ

Türk dünyası, kültür malzemesi bakımından zengin bir kaynağa sahiptir. Atasözleri, bu kaynağın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Atasözleri, geçmişin tecrübelerine dayanan kalıplaşmış özlü sözlerdir.

Başka bir ifadeyle, atasözleri, en eski anonim halk edebiyatı türlerinden biri olup, her dil ve kültürde bir sözel deyiş olarak geçmektedir. Türk dünyasında atasözleri, geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk milletinin ortak san'at, ekonomi ve kültürel değerlerinden biridir. Farklı coğrafyalarda birbirinden bağımsız yaşayan Türk topluluklarının atasözleri, büyük bir medeniyetin ortak değerlerini oluşturur.

Çağatay Türkçesinin devamı olarak yirminci asırdan itibaren başlayan Özbek Türkçesi günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir. En büyük Türk ailelerinden biri olan Özbekler, köklü bir tarihe ve özgün bir kültüre sahiptir. Günümüzde Özbekler çoğunlukla Özbekistan'da olmakla birlikte, Afganistan başta olmak üzere farklı coğrafyalarda yaşamaktadır. Özbeklerin, Özbekistan'dan sonra en yoğun şekilde diğer Türk kavimlerle karışık yaşadığı bölge, yaklaşık 10 milyon nüfusun bulunduğu Afganistan'ın kuzeyidir.

Özbek Türklerinin büyük bir kısmı Afganistan'ın kuzey illerinde (Fâryâb, Sar-ı Pul, Cevizcân, Belh, Samangân, Bağlân, Kunduz, Tahâr ve Bedehşân) yaşamaktadır. Bu bölgelerde yaşamakta olan Özbek Türklerinin atasözleri günlük konuşmalarında da kullanılmaktadır.

Biz, köklü bir tarihe ve edebiyata sahip olan Özbek Türklerinin anonim halk edebiyatının üzerinde yapılan çalışmalara bir nebze de olsa katkıda bulunabilmek amacıyla, Afganistan Özbek atasözlerini değerlendiren yazarlarının eserlerinden ve halk ağzından toplayarak tezimizin konusuna denk gelenleri malzeme olarak seçtik. Atasözleri, diğer milletlerin halk edebiyatında önemli olduğu gibi Afganistan Özbeklerinin halk edebiyatında da çok önem taşımaktadır.

Özbekçe atasözleri ile Türkçe atasözlerinin karşılaştırmalı çalışması oldukça hacimli bir konu olduğu için, çalışmamızda yalnızca Afganistan Özbek Türklerinin akrabalıkla ilgili atasözlerinin Türkiye'de kullanılan ve benzer atasözleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmesini ele aldık.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Afganistan Tarihi, Afganistan Türkleri hakkında kısa bilgi, Afganistan Özbek Türkleri hakkında bilgi, Afganistan Özbek Türklerinin halk edebiyatı ile ilgili bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde; atasözlerinin terimi ve tanımı, atasözlerinin içerik özellikleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise; anne, baba, kız, oğul, çocuk, kadın ve karı, erkek ve koca, kardeş, abla, gelin, damat, kuma, dul kadın, dayı, hala, teyze, dünür, baldız ve görümce, kayınbirader, kaynana ve kayınpeder, bacanak, yenge, elti ve üvey ile ilgili atasözleri 24 başlık altında derlenmiştir.

Afganistan'da yaşamakta olan Özbek Türklerinin atasözleri üzerine savaş ve bazı siyasi olaylardan dolayı çok az sayıda çalışmalar yapılmıştır. Bu nedenle çalışmamızda yeterince kaynak olmadığı için araştırarak bulamadığımız atasözlerini tarafımızdan ekleyerek eksik kalan konuların tamlanması için katkıda bulduk.

Çalışmamızda, en başta atasözlerini ana kaynaklarında geçtiği gibi Arap alfabesi ile verdikten sonra, Latin alfabesi ile transkripsiyon yaparak Türkçeye aktardık. Ayrıca atasözlerinin Türkçe karşılığı Türk kaynaklarından bulunarak metin altına yazılmıştır. Bazı Özbek atasözlerinin kaynakları anonim olduğu için sözlü kaynak olarak (K.K: Maqsudi) kendimizi gösterdik.

Beni bu aşamaya kadar getiren ve bütün zorlukları benim için üstlenen, maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen anne-babama ve kardeşlerime şükranlarımı sunuyorum.

Tez çalışmasında, emeği geçen ailem ve tüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca, bu çalışmada kardeş, arkadaş ve samimi bir dost gibi kıymetli zamanını benim için ayıran, yol gösteren ve desteğini hiç bir zaman esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım çok değerli hocam sayın Prof. Dr. Sinan GÖNEN'e sonsuz hürmet ve teşekkürlerimi sunarım. Metin düzeltmesinde bir an olsun yardımlarını esirgemeyen ve her daim benim için zaman ayıran, değerli hocam Nilgün AYDIN'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Abdul Karim MAQSUDI

Konya- 2018

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	ABDUL KARIM MAQSUDI
	Numarası	154201001007
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	PROF. DR. SİNAN GÖNEN
Tezin Adı	"AFGANİSTAN ÖZBEKLERİNİN AKRABALIKLA İLGİLİ ATASÖZLERİNİN TÜRKİYE'DE KULLANILAN ATASÖZLERİ İLE KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ"	

ÖZET

Afganistan Özbek Türkleri diğer Türk devlet ve toplulukları gibi büyük bir kültür, medeniyet ve edebiyata sahip olmakla birlikte kendine özgü anonim halk edebiyatını da barındıran bir toplumdur. Bu zengin kültürel unsurlardan biri olan atasözleri de bütün Türk dünyasının farklı coğrafyalarında ortak kültürü gösteren sözlü ürünler olarak bugün varlığını devam ettirmektedir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de kısaca Afganistan tarihine yer verildikten sonra Afganistan Türkleri ve Afganistan Özbek Türkleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Afganistan Özbek Türklerinin halk edebiyatı hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir.

İkinci Bölüm, çeşitli kaynaklardan alınan atasözlerinin tanımı verilerek, atasözlerinin biçim ve içerik özellikleri üzerinde durulmuştur. Üçüncü Bölüm'de öncelikle Özbek Türkçesi atasözleri Arap harfleriyle yazılmış, daha sonra Latin harfleriyle transkripsiyon yapılmıştır. Sonrasında Türkçeye aktarılarak, Türkiye'de kullanılan atasözleriyle karşılaştırılması yapılmıştır.

Bu çalışmayla Afganistan coğrafyasında yaşayan Özbek Türklerinin atasözleri ile Türkiye Türkçesindeki atasözlerinin ortaklığı gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan Özbekleri, Atasözleri, Akrabalık.

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ

T. C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	ABDUL KARIM MAQSUDI		
Numarası	154201001007		
Öğrencinin	Ana Bilim /BilimDalı	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐
Tez Danışmanı	PROF. DR. SİNAN GÖNEN		
Tezin İngilizce Adı	"COMPARATIVE INVESTIGATION RELATIVES OF AFGHAN UZBEKS PROVERBS WITH THE RELEVANT PROVERBS USED IN TURKEY"		

SUMMARY

Afghanistan Uzbek Turks are like other Turkish states and communities, with a great culture, civilization and literature, as well as a unique anonymous folk literature. Proverbs, one of these rich cultural elements, continue to exist today as verbal products that show common culture in different geographies of the whole Turkish world.

This study consists of three chapters. In the first chapter, briefly the history of Afghanistan was included, then information was given about Afghanistan Turks and Afghanistan Uzbek Turks. Later, brief information about the folk literature of Afghanistan Uzbek Turks was given.

In the second chapter, the definitions of proverbs from various sources are given, and the form and content features of proverbs are emphasized. In the third chapter, Uzbek Turkish proverbs were first written in Arabic letters, then transcribed in Latin letters. After transferring the Turkish, it was compared with proverbs used in Turkey.

Uzbeks living in Afghanistan with this work with proverbs geography of Turkey, Turkey has tried to unearthing the cooperation of the Turkish proverbs.

Keywords: Afghanistan Uzbeks, Proverbs, Kinship

GİRİŞ

Türklerin anavatanı olan Türkistan'ın, Orta Asya'ya yerleşmiş büyük bir kavim ve kabile olarak en zengin sözlü kültür ve geleneklerinden biri Türk atasözleridir. Önce ağızdan ağıza yayılmış, daha sonra yazılı tarihin başlangıcından itibaren kayıtlara geçerek günümüze kadar gelmiş ve bugün de Türk halklarının arasında yaşamaya devam etmekte olan anonim bir malzemedir.

Sovyetler işgalinden sonra Orta Asya'da, Türkistan adı altında yaşamlarını sürdüren Türkler, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan gibi ülkelere ve başka küçük eyaletlere bölünerek, bu coğrafyalarda varlıklarını sürdürmektedir. Bunun dışında adı geçen ülkelerin dilleri; Özbekçe, Kazakça, Kırgızca, Türkmence vs dillere ayrılmıştır. Günümüzde Özbek Türklerinin çoğunu barındıran ülke Özbekistan başta olmak üzere Güney Türkistan diye adı geçen Afganistan'ın kuzey bölgesindeki illerde de varlıklarını göstermektedir.

Özbek Türkçesi, Çağatay Türkçesinin devamı olarak bilinen yirminci asırdan başlamış ve günümüze kadar yoğun bir şekilde halen kullanılmaktadır. Bunun küçük bir örneği Afganistan'ın kuzeyinde yerleşmiş olan Özbek Türklerinin madeniyet, kültür, dil ve halk edebiyatıdır. Afganistan Özbek Türklerinin anonim halk edebiyatı ürünlerinden biri olan atasözleri, geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk milletinin ortak kültürel değerlerinden biri olarak tanılmaktadır. Farklı coğrafyalarda birbirinden bağımsız yaşayan Türk topluluklarının atasözleri, büyük bir medeniyetin ortak değerlerini oluşturarak edebiyat, kültür ve geleneksel açıdan birbirine zincir bağları gibi bağlanmaktadır.

Ele aldığımız tez, üç ana bölümden ibarettir. İlk bölümünde Afganistan coğrafya yerleşimi, siyasi, iktisadi ve tarihi; Afganistan Türkleri ve Özbek Türklerinin tarihi, san'at, kültür, dil ve edebiyatı hakkında kısa bilgiler verilmiştir. İkinci bölümünde de atasözlerinin terimi, tanımı ve özellikleri hakkında bilgiler yer almıştır. Ayrıca Arap alfabesi ile yazılan atasözlerinin aynısı örnek olarak yazılmış daha sonra Latin harfleriyle transkripsiyon yapılarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Üçüncü bölümünde akraba ile ilgili atasözlerinin Arapça harflerle yazılarak, Latin

harfleriyle transkripsyonu yapıldıktan sonra Türkiye Türkçesine aktarılıp, Türkiye'de kullanılan ve benzer atasözleri ile karşılamalı olarak incelemesi yapılmıştır.

439 atasözleri içeren çalışmamızda, Afganistan Özbeklerinin akrabalıkla ilgili atasözlerinin 3 farklı kaynaklardan alınarak değerlendirme yapılmıştır. Eksik olan konularda bazı atasözlerinin kaynağı anonim olduğu için tarafımızı kaynak vererek çalışmamızı yaptık.

Afganistan Özbeklerinin akrabalıkla ilgili atasözleri Türkiye'de kullanılan atasözleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmesinde 24 başlık altında sırayla değerlendirilmiştir. Verilen 439 Özbek atasözlerinin 269'unun benzeri Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözlerinin farklı kaynaklardan alınarak karşılaştırmalı olarak çalışılmıştır. Kalan atasözlerinin karşılığı bulunamadığı halde sadece Türkçeye aktarılarak ilaveten yazılmıştır.

Afganistan Özbek atasözleri ile ilgili kaynaklardan malzeme olarak aldığımız, Salih Mohammed Hassas'ın "*Atalar Sözi - Akılning Közi*" eserinden 229 atasözleri, Feyzullah Aymaq'ın "*Halk Durdaneleri*" eserinden 39 atasözleri, Nurullah Raci Qalmas'ın "*Gaplar Babası*" eserinden 15 atasözleri ve bazı atasözlerinin kaynağı anonim olduğu için tarafımızdan "K.K.Maqsudi" adıyla kaynak verilen 157 atasözlerinden ibarettir.

Eserler incelenirken öncelikle kaynakların taranması yapılmıştır. Özbek ve Türkiye Türkçesine aid farklı sözlüklerden faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra "<http://uzsoz.net>" Mohammed Halim ve Şafıqa Yarqin internet Özbekçe- Farsça sözlüğü, Norullah Altay'a aid *Özbek Tili* Sözlüğü ve Prof. Dr. Mehmet'in Kanar Farsça-Türkçe Sözlüğünden yararlanılmıştır.

Çalışmamızda Kullanılan Atasözlerinin Kaynakları:

1. Salih Mohammed HASSAS, *Atalar Sözi- Akılning Közi* (Zarbul Masallar), Mezar-i Şerif, (2013), Farhad Yayınevi.

2. Feyzullah AYMAQ, *Halk Durdaneleri*, Mezar-i- Şerif, (2008), Naşir Cehani Hemkarkikler İdaresi Mirza Ulughbeg Matbaası.

3. Nurullah Raci QALMAS, *Gaplar Babası*, (2017) Tahâr, Said İntişarat (Yayınevi).

4. Tarafımızdan Eklenen Atasözleri, (K.K: Maqsudi)

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ه،ا: a,e

آ: â

ب: b

پ: p

ت: t

ث: ð

ج: c

ح: ħ

خ: ħ

د: d

ذ: z

ر: r

ز: z

س: s

ش: ŝ

ص: ŝ

ض: z̄

ط: t̄

ظ: ž

ع: ʿ

غ: ğ

ف: f

ق: k̄

ك: k

گ: g

ل: l

م: m

ن: n

او، او، او: o,u,ö,ü,û

ه، ه: h

ي، ي، ي: ı,i,î

I. BÖLÜM / AFGANİSTAN VE ÖZBEK TÜRKLERİ HAKKINDA BİLGİ

1. AFGANİSTAN TARİHİ

Afganistan adıyla bilinen Asya memleketi, Asya kıtasının tam merkezinde yerleşen, mühtelif isimlerle çeşitli devletlerin egemenliği altındaydı. Bu nedenle etnik ve kavim açıdan çok karışık bir ülke görünümü sunmaktadır (Erol 2001: 105). Orta Asya, Orta Doğu ve Yakın Doğu ülkeler arasında önemli bir jeo-stratejik konumu olan bu bölge, Türk kabilelerinin doğudan batıya göç için oluşturdukları bir geçit noktası olmuştur. On sekizinci yüzyıla kadar tarihsel süreçte, bu bölgelerde kurulan devletin, Türkler tarafından kurulduğu bilirlenmiştir. Günümüzde Afganistan'da aşiret şeklinde de olsa Türk aşiretlerine ait önemli bir Türk kabilesi varlığını sürdürmektedir (Şehrani 1388H/2009: 19).

Stratejik bir konuma sahip Afganistan, Asya'nın kalbi lakabını almıştır. Zira merkezi Asya'da tek ülke olarak, diğer ülkeler ile sınır oluşturup uzun zamanlardan beri doğu, batı, kuzey ve güneyin ticârî ve iktisâdî değişmelerinin merkezi olmuştur. Afganistan'ın batısında İran 936 km., kuzeyinde Türkmenistan 744 km., Özbekistan 137 km., Tacikistan 1206 km., kuzeydoğusunda Çin 76 km., doğu ve güneyinde Pakistan 2430 km. müşterek sınırı bulunmaktadır (Gobar 1949: 312).

Afganistan'ın bugünkü yüz ölçümü hakkında çeşitli kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur ve malesef şüana kadar yüz ölçümü net olarak belenmemiştir. Albayrak, *Afganistan Türkleri* adlı kitabında, Afganistan'ın yüzölçümünü, 652,225 km. kare olduğunu anlatmaktadır. (Albayrak, 2004:17). Yine başka kaynakta Afganistan yüzölçümünü 647,000 km. kare olarak belirtmiştir (Sâlnâme-i Ehsayev-i Ticaret Afganistan 2003-2004). Afganistan'ın en yüksek noktası 7,495 m. olan Novşah ve en düşük noktası ise, 245 m. ile Cevzcan vilâyetindeki Mengicik'tir (Albayrak, 2004:17).

Azametli ve yüksek dağları barındıran Afganistan, dağlı bir ülke olarak tanınmaktadır. Kuzeydoğudan güneybatı yönünde devam eden azametli Hindukuş dağları vardır. Bu dağlar vasıtasıyla kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ülkenin nehirlerinin çoğunun kaynağı bu dağlardan akan sulardan oluşmaktadır.

Amu nehri, Harirud nehri, Helmen nehri Pağmân dağlarından kaynaklanarak 1400 km. mesâfe yürerek güneybatı bölgesinde Afganistan ve İran toprağının biraz kısmını müşterek sınırı teşekkül etmektedir. Bu nehir İran'ın Sistân ve Baluçistân toprağının önemli su kaynağını oluşturmaktadır (*Malumat Umumi Dar Bare-i Afganistan: 8*).

Ülkede, iklim çeşitliliğini müşahede etmek mümkündür. Çoğu noktalar fazlasıyla soğuk ve uzun kışa sahip, bazı noktalarda hava çok sıcaktır. Ülke genelinde en yüksek sıcaklık Nimruz vilayetinin merkezi Zerenc şehri +50 C° ve en düşük sıcaklık ise, Ğor vilâyeti merkezi Çiğçerân'da, -30 C° olarak belirlenmiştir (Albayrak, 2004: 17). Aynı zamanda verimli toprakları olan vadileri, uygun ve müsait havası, ziraat ve hayvancılık için oldukça elverişlidir. Doğu ve güneydoğu bölgelerinde orman sahaları bulunmaktadır. Afganistan doğal kaynaklar bakımından da oldukça zengindir. Değerli taşlar, soylu madenler, demir ve bakır, zengin doğal kaynakları arasındadır. Sadece bunlar değil, ülkenin kuzeyinde Cevzcan ve Ser-i Pol illerinde önemli petrol ve doğal gaz yatakları bulunmuştur (Albayrak, 2004: 18).

Afganistan'da idâri taksimat ilk 1773 yılında Ahmed Şah oğlu Timur Şah'ın hükümdarlığında Kabil'i başkent ilân etmesi ile kurulmuştur. Kabil şehri Şahların hükümdarlığında her zaman saltanat merkezi olarak tanınmıştır. Diğer büyük vilâyetler de sırasıyla dönemin Şehzâdeleri tarafından idare edilmiştir. Emir ve Şehzâdelerinin hüküm sürdükleri önemli şehirler, Kabil, Kandahar, Herat, Afgani Türkistan, Qatağan ve Badaşşân'dan ibarettir. Yine diğer idâri taksimat Nâdir Han'ın Şahlığı döneminde 24 Ağustos 1932 tarihinde gerçekleşmiştir (Albayrak, 2004:19).

Bu düzenleme ile ülke, beşi birinci derece ve dördü ikinci derece olmak üzere eyâletlere ayrılmıştır. Daha sonra esas kanun (anayasa) 1964 yılında mecliste kurulmuş ve vilâyet sayısı 26'ya yükselmiştir. Her vilâyet sahip olduğu önemi ve gelişmişliği sebebiyle birinci, ikinci ve üçüncü gruplara bölünmüştür. Kabil, Ğazni, Gerdiz, Calalâbâd, Mezar-ı Şerif, Herat ve Kandahar birinci derece vilâyetlerden sayılmıştır. Mezkur vilâyetlerin her biri birer vâli ile idâre edilmiştir. Vâliler içişleri bakanlığına bağlı olarak yapılan her işin bilgilerini doğrudan Kabil'e iletmek zorundadır (*Malumat Umumi Dar Bare-i Afganistan:8*).

Dr. Muhammed Necibullah'ın cumhurbaşkanlığı döneminde siyasi kaygılar amacıyla Peştun parlamenter sayısını artırmak için tek bir vilâyet olan Paktiya; Host, Paktika ve Paktiya ismi altında 3 vilâyet hâline getirilerek, vilayet sayısı 31'e çıkarılmıştır. Bu 3 vilâyetin nüfus sayısı Belh vilâyetine göre daha az olması politik endişeyi ortaya koymaktadır. Rus işgalından sonra, Burhaniddin döneminde, ülke 32 vilâyete ayrılıp, her vilâyet birer vâli ile idare edilmiştir. Son dönemlerde, Hamid Karzay'ın cumhur başkanlığı zamanında ülke 34 vilâyete ayrılmıştır. Ülkenin başkenti Kabil ve büyük şehirleri, Kandahar, Jalalâbâd, Herat, Mezar-ı Şerif ve Kunduz'dan ibarettir.

Afganistan merkezi istatistik dairesine göre, ülkenin nüfusu 2017 yılında 29.7 milyon tahmin edilmiştir. Bunun içinde 15.2 milyon erkek, 14.5 milyon kadın'dır (*Afganistan Merkezi İstatistik Dairesi*). Henüz hiç bir idâre Afganistan'ın nüfus varlığının ne kadar olduğunu tam belirtmemiştir. Afganistan'ın etnik nüfusu sayımı hakkında Kolimbia Üniversitesi tarafından yapılmış olan bir araştırmada, Peştunlar %38.5, Hazara %24.5, Tacikler %21.3, Özbekler %6, Aimaklar %3.2, Arab %3.2, Türkmenler %1.2 Noristanli %1, Baluç %0.5, Paşaii %0.5 ve diğer %0.2 tahmin edilmiştir (*Ancuman Farhangi Mirza Faiz Mohammed Kâtib*).

Ülkede farklı kavimler, çeşitli dilleriyle yaşamakta olduğu için Afgan ismiyle her hangi bir topluluk olmadığı aşîkardır. Son zamanlarda bazı siyasi tartışmalarda Afgan kelimesi "Peştun" adıyla paralel olarak da vurgulanmıştır. Türkler (Özbekler, Türkmenler, Kazaklar, Kırgızlar...), Peştunlar, Tacikler ve Hazaralar ülkenin dört büyük sosyal grubunu teşekkül etmektedir. Bunun yanısıra Peşeyi, Noristani, Hindli gibi küçük kavimler de varlığını ilân etmektedir. Ülke halkı küçük Hintli bir grup hariç tamamı Müslüman, hem de Hazaralar dışında kalan Müslümanların tümü Sünni mezhebindedir. Afganistan farklı dillerin, lehçelerin ve ağızların en fazla konuşulduğu bir ülke görünümüne sahiptir. Ülkenin iki resmi dili Paştunca ve Derice olmak üzere anayasada Özbekçe üçüncü resmi dil olarak tanınmıştır ve diğer bölge dilleri de Özbekçe dahil, Türkmençe, Noristanice vs. diller iletişim için önem taşımaktadır.

Genelde, Peştun dili ülkenin güney bölgelerinde, Derice Farsça'nın az değişiklikle bir şivesi olarak ülkenin kuzey ve batı bölgelerinde konuşulmaktadır.

Darice genel iletişim dili olarak bütün etnik gruplar arasında önemli rol oynuyor. Paştuca resmi dil olmasına rağmen genel iletişim sağlamamaktadır. Son dönemlerde Özbekçe üçüncü resmi dil olarak tanınması olmasına rağmen okullarda pek ders verilmiyor. Basımdan çıkan Özbekçe kitaplar bazı siyasi ve etnik meseleler için okulların bodrumunda kalarak kayboluyor. Özbekçe, o kadar sıkıntılara rağmen Güney Türkistan yani Afganistan'ın kuzey bölgelerinde etkili bir yazı dilidir. Ayrıca kuzey illerindeki üniversitelerde "Türk-Özbek Dili ve Edebiyatı" bölümü bulunmaktadır ve bu bölümlerden her yıl yüzlerce öğrenci mezun olmaktadır. Afganistan Türkleri bazı siyasi problemlere rağmen hala yoğun olarak varlığını sürdürmektedir.

2. AFGANİSTAN TÜRKLERİ HAKKINDA KISA BİLGİ

Büyük Türk milleti en eski kavim ve kabilelerden biri olup çok nüfusu olan, kahramanlıklar yaratan, çok imparatorluklar kurarak yer yüzünde yaşamını sürdüren tek millettir. Bu büyük milletin ortaya çıkışından yaklaşık 4000 yıl gibi uzun bir zaman geçmekte ve o zamanlardan beri Asya, Avrupa ve Afrika'da yaşamakta olup kendi varlığını bütün dünyaya göstermektedir. Bu üç kıtada asırlar boyunca en büyük devletler kurup dünyanın yarısında hükümdarlığını sürdürmüştür ve dünyaya önderlik ederek tarihe çok parlaklıklar getirmiştir(Şarik, 1388H/2009: 18)

Türklerin asıl vatanı Orta Asya'dır. Türkmenistan'ın başkenti Aşkabad yanındaki Anau veyranelerinde yapılan arkeolojik izlenmelerde m.ö 4500, diğer bir tehmine göre 9000 yıllarında yaşamış olan bir Türk medeniyeti meydana çıkmıştır (Togan 1981:7).

Türkler islam dinini kabul edip müslüman olduktan sonra islam dinini yaymak ve islam maârifini icat etmek için çok mücadele etmişler. Tarihte Türk milletine islama çok hizmet ettiği için "İslam kılıcı" diye lakap verilmiştir. Türklerin ana yurdu ve asıl vatanı hakkında çeşitli nezeriyeler vardır. Ama âlimlerin çoğu şu fikir ve düşünceyi kabul etmişler ki Türklerin başlangıç, çıkış ve ana vatanı ortaasya, Ural-Altay dağlarının arası ve etrafındaki çöller olmuştur. Sonraları bu büyük milletin nüfusu ve malların çoğalması, otlatma yerleri yeterince olmaması nedenleriyle asıl mntıklarından diğer yakın noktalara ve başka yerlere göç etmişler. Türk devleti ismiyle hâkimiyetlerinin başlangıcı 1700 m.ö Altay ve tanrı dağının etrafında

başlamıştır. Zaman geçince sair yerleri ele geçirip hâkimiyet ve varlıklarını göstererek genişletmiştir. Lâkin Türk kabileleri 5000 yıl m.ö orta asya ve onun batı tarafında yaşamışlar. Bunun güzel örneği Sümerler, İlamlar, Kâsiler ve başka kabilelerdir(Şarik, 1388H/2009:19)

Büyük tarihçi A.Zeki Velidi Togan en eski Türk kavimleri hakkında şöyle demiştir: Türklerin tarihten önceki devirlerde cihanşümül devletler kurmuş olduklarını gösteren önemli bir noktada, isimleri tarihin farklı devirlerinde eski dünyanın muhtelif ülkelerinde görülen Türk kabileleridir. Bu kabilerden en çok dikkat çekenleri Çigil (İçgil), Subar (Sibir), Abar (İbir), Kang (keng), Ogur (Gur, Oğuz ve Guz), Kumedh, nihayet Türk isimleridir (Togan, 1981: 22).

2.1. TÜRK TERİMİ: Türk terimi hakkında Afganistan Türklerinin kaynaklarından, Bahruddin ŞARIK *Tarih Muhtasar-i Türkistan-i Cünübi* (Güney Türkistan'ın Kısa Tarihi) isimli kitabında şöyle demektedir: Bazı âlimler Türk teriminin anlamını "cesur ve sert" nitelemektedirken bazıları da Türk terimi için "güçlü ve dayanıklı" tabirini ifade etmektedirler. Genel anlamda Türk terimi "Türemek (Turamak) kelimesinden alınmıştır, "güçlü ve dayanıklı" anlamını ifade etmektedir (Şarik, 1388H/2009: 23). Türk terimi bir dil ve kültür anlamındadır ve hiç bir zaman ırk anlamını ifade etmez. Bu terim ana dili Türkçe olan, diline ve kendi toplumunun geneleklerine vâkıf olan kişiye denilmektedir. Bugünlerde batının doğubilimcilerinin çoğu Türk kelimesine kültürel anlam vermektedirler. Onların bakışından Türk olan kişinin ana dili Türkçe ve Türk kültürüne sahip olmalıdır... Türk terimi "Türek" fiilinden gelmiştir; "güç ve kuvvet" anlamını ifade eder (Namik, 1395H/2016: 23).

Türk kelimesi ilk başta bir kavmin özel ismi olarak ortaya çıkmıştır; ama daha sonra aynı dil ve kültüre sahip kavim ve kabilelerin adı olmuştur. Aynı şekilde Türk terimi için büyük âlim Kaşgarlı Mahmut *Divanu-Lugâti't-Türk* kitabında şöyle der: "Türk Nuh peygamber oğlunun ismidir ki Allah onlara Nuh'un Türk oğulları diye hitap etmiştir (Şarik, 1388H/2009: 23).

Eski Türkler yabancıların hücumundan ve savaşta yenilmeleri sebebiyle Altay dağlarına sığınmış ve orada çocuk çoluk yapıp cemiyetlerini çoğaltmışlar. Onlardan biri "Aşina" kabilesidir ki çeşitli Türk uyruklarından meydana gelmiştir. Mezkur

kabile 4. yüzyılında Hun Türkleriyle birleşip Çinliler karşısında çok savaşmışlar. Bir süre sonra Hun Türklerin tabiliğine girmişler. 439. yüzyılında Hun Türklerin yenilmesinden sonra Altay dağların güneyine sığınmış ve o mekanda mesken edinmiştir (Şarik, 1388H/2009: 21)

Türk ulusu Afganistan'ın kuzey bölgelerinde, güney sınırlarında, aslı meskenleri Hundukuş istikametlerine uzanan yerlerde yaşamaktadırlar. Bu bölge Afgani Türkistan ya da Çahar velayet (dört velayet) ismiyle adlandırılmıştır. Bu bölgelerde halen yaşamakta olan Türk ulusunun büyük kısmını Özbekler teşekkül etmektedir ki bunun esasını yarı özgürlükte olan Hânlar 19. yüzyılda Afgani Türkistan diye adını koymuştur. Türkmenler de türk soylu kabilelerinden biri o bölgelerde hayat sürdürmektedir. Az sayıda kazaklar, Kırgızlar, Kara Kalpaklar, Aymaklar ve diğer kavim ve kabileler mevcuttur ki sonra onlar hakkında bahs edilecektir. Adı geçen kabile ve kavimlerinin hepsi Rus Türkistan kabileleri ile yakın irtibattadırlar(Azimi, 1370H/1991: 11-12). Şimdi Afganistan toprağında yaşayan Türk kökenli kavimler hakkında kısa bilgi vererek tanıtmak istiyoruz.

2.2. TÜRKMENLER: Türkistan'ın en eski göçebe kavimlerindenidir. Güney Türkistan'da hayat süren, çok zamanlardan beri "Türkmen" adıyla yaşamış olan Türkmenler, Oğuzlardan kalan Türklerdir. Tarihe damga vuran ve büyük imparatorluklar kuran Selçuk ve Osmanlı Türkleri, Hazar denizinin sahilinde yaşamış olan Türklerin ve Harazım Türklerinin devamıdır. Şimdi çoğunlukla Türkmenistan, Türkiye, İran, Azerbaycan, Suriye, Afganistan ve Irak'ta hayat mücadelesini vermektedirler (Şarik, 1388H/2009: 204)

Türkmenler genel olarak çöllerde hayat süren kabilerlerden teşekkül etmiştir. Özbekler ve İranlı soyundan gelmiş olan topluluk ve cemiyetlerle birlikte varlıklarını gösteren kavimdir. Ama Özbekler gibi İranlı unsurlardan etkilenmemiş kabilelerdir. Türkmenler çoğunlukla kendi gelenek ve özelliklerini koruyarak hayatlarını sürdürmektedirler. Türkmenlerin çoğu göçebe tarzında besicilik ve karakul beslemekle meşgullardır. Onların bu Karakul besiciliği ve karakulun derisini yurtdışına satma imkanı bulmaları, Afganistan'ı ihracatına yüzdeler bir etki de oluşturmaktadır. Çok az sayıda ziraat ile meşgul olmaktadır (Jarring, 1939: 41)

Albayrak der ki: "Türkmenler, Afganistan'ın Türkmenistan'a sınır olan kuzey bölgelerinde, diğer bir tabirle Güney Türkistan topraklarında yaşamaktadır. Onlar Ceyhun nehri sahilleriyle Andhoy ve Akça'nın kuzeyi, ayrıca Belh ile Faryâb vilâyetlerini kırsal bölgelerini yurt tutmuştur. Haşdanar bölgesi, Belh, Mezar-ı Şerif, Mezar-ı Şerif/Türkmenâbâd bölgesi ve Meymene'nin kuzeyinde, ayrıca Ab-ı Kevser vâdisinde çok sayıda Türkmen köyü bulunmaktadır... Herat vilâyeti, Badğıs vilâyeti, Faryâb vilâyetinin Meymene, Kaysar, Bilçırağ, Karamkul, Kurgan, Andhoy ve Devletâbâd, Cevzcan vilâyetinin Şibirğan, Akça, Belhâb, Sengçârek(Tokzar), Mengicik, Feyzâbâd, Hamyab, Karkın, Belh vilâyetinin Mezar-ı Şerif, Belh, Devletâbâd, Şortepe, Çarbölek, Çimtal, Samangan vilâyetinin Taşkurgan(Holm) Keldar bölgesi, Ru-yi Duâb, Kunduz vilâyetinin İmam Sâhib, Kala-i Zâl, Hânâbâd, Çâr Dere, Deşt-i Arçi, Tahâr vilâyetinin Tâlegan/Tâlikan, Bağlan vilâyetinin Pol-i Humri, Nahrin ve Enderâb kent ve kasabalarını önemli Türkmen yerleşim birimleri olarak saymak mümkündür. Türkmenlerin, ağırlıklı olarak Zon-u Şumal denen Kuzey vilâyetlerinde oturmaktadır" (Albayrak, 2004: 57-58)

Afganistan'da sakin olan Türkmen kabileleri; Sâlur, Sârik, Ersârı, Teke, Alili, Karama ve Çoder tayfalarından ibarettir (Jarring, 1939: 41). Ersârılar, Kunduz, Bağlan, Samangân, Belh, Cevzcan, Faryâb, Badğıs ve Kabil vilâyetlerinde ve Tekelerin bulunduğu yer Herat vilâyetidir (Albayrak, 2004: 58). Onların çoğu hakkında bilgiler azdır. Mezkur kavimler kendi ikâmet yerlerini Afganistan'dan Rusya'ya, İran'a kendi istek ya da siyasi ve sosyal baskılardan dolayı sürekli değiştirmektedir.

Gunnar Jarring *Afganistan Türkleri* isimli kitabında, Afganistan Türkmenlerinin hakkında şöyle nakl etmektedir. "Hackin" in yazışına göre Türkmenlerin çoğu Andhoy, Murğâb ve Meru Çâğ'ta, Afgan göçebelerle, özellikle Ğalzayî'lerle yaşamaktadır. Türkmenlerin başka bölgelerde de varlıklarını sürdürmeye devam etmeleri hakkında iddialar vardır. "Hamilton" un söylenişine mutabık, Herat, Maimana ve Andhoy bölgelerinde genelde Türkmen kavimleri tarafından meskun olmaktadır. "Furon" un raporuna göre Türkmenlerin bir çoğu yalnız Surhâb vâdisinde yaşamaktadır (Jarring, 1939: 42).

Yukarıdaki bilgilere göre, âşikârdır ki Türkmenler yalnızca mezkur mıntikalarda yaşamamakta ve diğer bölgelerde de varlığını sürdürmektedir. Gunnar Jarring'ın dediği kadarıyla Türkmen kabileleri Taşkurğân, Mezar-i Şerif, Belh, Akça, Andhoy ve Devlet Âbâd'da hayatını sürdürmekte olan kavimlerdir. Türkmenler Herat civarında da varlıklarını göstermeye devam ediyor. Burhaneddin ve diğer araştırmacılara göre Türkmenler, Katağan'da, (Bağlân, Kunduz, Tahâr, ve Badaşşân vilâyetleri) çoğu Andarab'ın etrafında, Bağlân, Ğori, Kunduz, İmam Sâhib, Hânâbâd ve Tâlkhân'da görünmektedir (Jarring, 1939: 42-43).

Oğuz Türk kavmi çok savaşçı ve bahadır oluyor. Masuudi'ye göre Oğuzlar; en savaşçı Türk kabilerindendir. Mükemmel silah ve savaş aletlere sahip olmaktadır. Ayrıca ok atmaya yeterince yetenek ve kabiliyet göstermiştir. Afganistan Türkmenleri de Oğuzlardan türeyen kabilelerden sayılır. Türkmen ulusu çok emek veren ve çalışkan olarak besicilik, ticaret ve kol sanatlarıyla meşgul olmaktadır. En meşguliyetleri halı dokuma işidir. Halıcılık sektöründe Türkmenler çok başarılarla ulaşmışlar. Bütün Asya, Avrupa ve Amerika ülkelerine çeşitli renk halılar ve Karakul koyun derisini ihracat etmektedirler. Afganistan Türkmenlerinin nüfusu hakkında farklı söylentiler vardır. Bazı rakamlara göre, Türkmenler nüfusu ortalama 1 milyondan fazla tahmin edilmektedir (Şarik, 1388H/2009: 208-209).

Albayrak, yabancı literatürlere göre, 1978 yılında Türkmenler Afganistan nüfusunun % 3'ünü oluşturmaktadır der. Yine 1990 yılında yabancı kaynaklara göre, Türkmenler, Afganistan nüfusunu yüzde 4'ünü oluşturmaktadır (Albayrak, 2004: 59-60). Reysner'in rapörüne göre, Türkmenlerin nüfusu 1929 yılında yaklaşık 700000-900000 tahmin edilmiştir. Reysner'in diğer yazısında 200000 Türkmen'in Afganistan'da sakin olduğunu belirtmektedir (Jarring, 1939: 64).

2.3. ÖZBEKLER: Afganistan'nın kuzey bölümlerinde, çoğu Afgani Türkistan veya onların tabirine göre, Güney Türkistan bölgelerinde varlığını göstermektedir. Özbeklerin büyük bir kısmı köy ve kasabalarda, az kısmı şehirlerde meskun olmaktadır. Onlar ticaret, ziraat, heyvancılık ve kol sanatlarıyla meşgul olmaktadır. Özbekler bu zamanlarda çok az göçebe şeklinde yaşamaktadır (Jarring, 1939: 65).

Afganistan'ın kuzey bölgelerini Güney Türkistan diye adlandıran ve diğer bölgelerinde hayat geçiren Özbekler, Şibani hemde Bâburi Özbek Türkleridir. Afganistanlı Özbekler kendilerini Bâbur Şah ve Şiban Han'dan gelen Özbek Türkleri sayılmaktadır. Fergana hakimi Ömer Şeyh Mirza'nın oğlu Bâbur, baba tarafından Timur'un, ana tarafından da Cengiz Han'ın torunudur. Şibanlılar ise, Cengiz'in oğlu Cuci'nin soyundan gelmektedir. Bu iki soydan gelmişini iddia eden Özbekler Afganistan'ın kuzey vilâyetlerinde çokluk olarak yaşamaktadır (Albayrak, 2004: 55).

Özbek kabilelerinin bölündirmeleri için Rus kaynaklarında şu şekilde beyan etmiştir. Khanikov'un görüşüne, Rus Türkistan'da olan Özbekler 97 kabileden kurulmuştur. Khoroshkin'a göre 72 ve Logfet'e göre 102 büyük kabilelere ayrılmıştır. Afganistan ve Rus Türkistanlı Özbek kabilelerin ayrılmasında çok az farkla görülmektedir (Jarring, 1939: 65).

Afganistan Özbekleri diğer ismiyle alınan Türktabârân-ı Afganistan çoğunlukla Güney Türkistan, yani Badaşân, Tahâr, Kunduz, Bağlân, Samangân, Belh, Cevzcan, Sar-ı Pol, Faryâb, Bâdgis ve kısmen Herat'ta sakin olmaktadır (Şarik, 1388H/2009: 201). Özbek Türkleri sakin diğer milletler gibi ele alınan bir millet olarak Afganistan'da varlığını göstermiş ve ülkenin sernevişti için büyük katkılarda bulunmaktadır. Bu milletin ekseriyeti ziraat, heyvancılık ve ticaret işleriyle iştigal olmaktadır. Az kısmı Kârağul koyun ve halı ile çalışmalarını devam ettirmektedir.

2.4. KIPÇAKLAR: Türklerin en ünlü kabilelerindendir. Kıpçaklar en çok Rus Türkistan'da tanılmış kabilelerdendir. Çoğu zaman Özbek kabilesine ve arasıra Kazak kabilesine bağlı olmuştur. Bu kabile Afganistan'da meşhurdur, ama Özbeklere mi veya diğer kabilelere mi bağlanır belli değildir. Zaman zaman Çahar Aymak (Dört Aymak)lardan sayılmaktadır. Rus yazarı Khanikov'a göre, Kıpçaklar, Camşidiler, Tâymaniler ve Firoz Kohiler Çahar Aymak kavimlerinden hesaplanmaktadır. Ferrier başka bir Rus yazarı Kıpçaklara "Kıpçak" adını vererek onları Belh'te yaşamakta olan Özbek kabilesinden diye söz ediyor. Hemde Kıpçak kabilesini belli etmeden diğer bölgelerde yaşamaktalar diye yazmıştır (Jarring, 1939, 84). Kıpçaklar çoğunlukla Afganistan'ın doğu kuzeyindeki vilâyetlerde yaşam mücadilesini vererek Kıpçak lehçesiyle konuşmaktadır.

2.5. KAZAKLAR: Bilgilere göre Kazaklar, Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde oturmaktadırlar. Wood, Kazak ve Kırgızlar Badaşşân'ın Şiğnân ve Vâhân ilçelerinde meskundur. Bilindiği gibi "Kazak" adı, önceleri sultanlara mahsus idi. Daha sonra tâbi aşiretlere ve devlete itlak olmuştur. 18. asırdan beri bir büyük Türk kavminin adı olarak zikredilmeye başladı. Sovyetler birliğindeki zalim rejimden kaçan Kazaklar Afganistan'ın çeşitli vilâyetlerinde yerleştirilmiştir (Jarring, 1939: 89).

Kazaklar, çok fazla Badaşşân, Tahâr, Kunduz, Bağlân, Samangân, Belh, Cevzcan, Ser-i Pol, Faryâb ve Bâdgis vilâyetlerinde dağınık olarak yaşamaktadır. Başkent Kabil'de ve Herat vilâyetinde de kazaklar bulunmaktadır. Sayıları 100 bin civarında olarak toplu şekilde Belh vilâyetinin merkezi Mezar-ı Şerif kentinde, Kunduz vilâyet merkezi ile Hanâbâ ilçesinde ve Samangân'ın Taşkurgân şehrinde yaşamaktadırlar. Kazakların bir kısmı Özbeklerle kaynaşır, kendilerini Özbek olarak tanıtmaktadır. Kazaklar Özbek Türkçesine yakın Kazak Türkçesi ile konuşmaktadır (Albayrak, 2004: 53-54).

2.6. KIRGIZLAR: Kırgızlar hakkında bilgi vermektense, önce "Kırgız" kelimesi için açıklık getirmemiz gerekmektedir. "Kırgız" kelimesi, bütün Türkistan'da kullanıldığı üzere, Orta Tiyanşan ve Pamir'de yaşayan Türk unsuruna verilmiş bir isimdir. Hemde şimdiye kadar Batı Türkistan'da bağımsız bir devletleri bulunmaktadır. Kırgızlar, Afganistan'da Badaşşân vilâyetindeki Pamir ve Vâhân bölgelerinde yoğun bir şekilde yaşamaktadır. Ulaşım, eğitim ve diğer haklarından çok mahrum kalan ulus Kırgızlar olmaktadır.

Güney Türkistan'da yer alan Kunduz vilâyeti merkezi, Samangân vilâyeti ve Mezar-ı Şerif'te de Kırgızlar yaşamaktadır. Pamir ve Vâhân koridorundaki Kırgızlar, bölge olan diğer aşiret ve göçebeler gibi hayvancılıkla iştigal ettikleri takdirde, diğer bölgelerdeki Kırgızların arasında yüksek eğitim almış kişiler bulunmaktadır. Afganistan toprağında yaşayan Kırgızların nüfusu 100 binden fazla olduğunu tahmin edilmektedir (Albayrak, 2004: 54).

Kırgızlar genellikle Pamir bölgesinde yaşamaktadır. Başka kaynaklara göre, Kırgızlar, küçük Pamir'den büyük Pamir'e uzanan bölgede meskün olup, nüfus rakamları yaklaşık 2000 kişiye ulaşmaktadır. Wood'a göre, Kırgızlar Şiğnân ilçesinde

varlığını göstermektedir. Yine diğerk bir yazar, Reysner'e göre, Kırgızların nüfusunu 3000 kişi belirtmektedir. Bu rakam ilerleyen zamanlarda değışeceğine ve yüzde yüz doğuru olmadığı kanaatındayım (Jarring, 1939, 91).

2.7. AYMAK VE HAZÂRALAR: Bu konuda çoğı kitap ve araştırmalarda, Hazâralar kelimesi ve Hazâra kavminin başlangıç kaynağı ve nereden gelişi hakkında tam bilgiler verilmemiştir. Hazâraların adı ve kelimesi mükemmel yeni bir kavmin ismi olup, tarihi bir kökene sâhip değıldir. Ayrıca Hazâra yazarların çoğı yukarı nezeriyeyle aynı fikirdeler. Yine de Hazâra olmayan bir çok yazarın bu konuya açıklamalar getirmemeleri âşıkârdır (Şarik, 1388H/2009: 209). Bu konuyu gerçeğı şu ki Afganistan'ın merkez vilâyetlerinde Moğol asıllı bir ulus yaşamakta olan kavmin adı Hazâra diye geçmektedir. Bazı iddialara göre, onlar Moğollardan sonra gelenler olup, 13.yüzyılda merkezi vilâyetlerde yaşamaktadır. Hazâralar diğerk aşiretler tarafından berber adı ile anılmaktadır ve iki büyük gruba Daykundi ve Dayzangi olarak ayrılmaktadır (Jarring, 1939: 102).

Moğol/ Türk kökenli olan Hazâralar, 2 milyondan fazla nüfusa sâhiptir. "Hazâragi" adı verilen Türkçe ve Derice karışım bir dil konuşan Türk etnik grubudur. Bâmyân, Daykundi ve Mezar-ı Şerif Hazâralarının tamamına yakın Şii'dir. İranlılar Hazâralara "Berber" demektedir (Albayrak, 2004: 50). Hazâralar Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde Zâbul, Meydanşehir, Ğor, Ğazni, Verdek, Samangân, Bağılan, Cevzcan, Ser-i Pol ve Kabil'in Afşar mıntıkasında oturmaktadır. Şimdi Aymaklar hakkında biraz bilgi vermeye çalışacağız. Aymak kelimesi, hem köken, hem de anlam itibâriyle bugünkü Türkçe'de kullanılan "oymak" kelimesinin tam karşılığıdır (Albayrak, 2004: 45).

Bugün Aymakların geçmiş tarihine bakılırsa Türk kavimlerinden biri olarak tanılmaktadır. Aymaklar Afganistan'da toplu şekilde Tirbend-i Türkistan(Türkistan Saddi)'in iki civarında Ğor, Herat, Faryâb, Cevzcan, Badğıs, Sar-ı Pol, Oruzgân, Ğazni ve kısmen diğerk vilâyetler, ilçeler ve kasabalarda yaşamaktadır. Mezkûr bölgelerde yaşayan Aymaklar, yarı Farsça ve yarısı Türkçe özel bir lehçeyle konuşmaktadır. Türk kökenli Özbeklerle birlikte yaşayan Aymaklar Özbek Türkçesi ile konuşmaktadır (Şarik, 1388H/2009: 229).

3. AFGANİSTAN ÖZBEK TÜRKLERİ HAKKINDA BİLGİ

Afganistan çok milliyetleri barındıran ve içeren bir ülkedir ki kavimleri ve çeşitli etniksel grupları tarihi özellikler ile, farklı kültürel ve iktisâdiyle uzak zamanlardan beri hayat sürdürmekte. Aralarında küçük ve büyük olay ve vakalar, siyasi ve iktisâdi sernevişler yıllardan beri sürülen birbirine bağlanmış ve hep birlikte özgürlük, toprak bütünlüğünü ve ülkenin namusunu birlikte müdafaa etmişler. Baba ve ejdadlarından kalmış olan bu müşterek vatanı her türlü tehlikelerden ve işgalcilerden bir yürekle er gibi savunmuşlardır.

Söylenmesi gerekmektedir ki ülkemizin muhtelif milliyetlerinin toplumsal hayatının farklı kuruluşu ve toplumun gözlü şartlarının ortaya çıkışı belirli tarihi ve sosyal doğuşunu icât etmiştir. Bu nedenle göçlü ve zengin kültürel ve ekonomik açıdan tarih boyunca aralarında az ve çok farklar ortaya çıkmıştır. Ülkenin değerli milliyet ve kavimlerinin sırasında Türk kökenli Özbekler, Türkmenler, Kırgızlar, Uygurlar, Kazaklar, Afşarlar, Aymaklar, Kızılbaşlar vs, varlıklarını göstermiştir. Bu Türk Kökenli milliyetler uzak tarihten bu zamanlara kadar hayat geçirmekte ve kendi varlıklarını bu bölgelerde göstermektedir (Yarqin, 1387H/2009: 15).

Afganistan Özbek Türklerinin geçmiş tarihi ve etnik teşekkülü Afganistan'da ve Mâvürün-nehir'de karmaşık ve uzak tarihe bağlanmaktadır. Bu konuyu boyutlu ve geniş akademik alanı araştırmak ve incelenmesi baya zaman ister. Bu hususta, Orta Asya ve özellikle Afganistan Özbek Türklerinin başlanması ve geçmiş tarihi hakkında kısa ve genel anlatmak istiyorum.

Özbek ulusu, Türk asıllı olup Türk kökeninden ortaya çıkmıştır. Özbek Türklerinin tarihi ve etniksel kuruluşundan söz ederken onun uzak tarihi kökenlerinin çıkışını incelenmesi gerekmektedir.

Mohammad Halim Yarqin "Barghâii Az Tariḥ Özbekâni Afġanistan" adlı kitabında Türk milletinin çıkış ve başlanması hakkına böyle yazmıştır: "Bilim adamları ve araştırmacılar Türk milletinin çıkış ve başlanışını "Hiong-nu" kavimlerinden gelmiş diye belirletmiştir. "Hiong-nu"lar ya da "Hun" en eski Türk kabilelerini oluşturan bir kabiledir. Bu isim Çin, Hind ve Rom kaynaklarında söylenmiştir"(Yarqin, 1387H/2009: 15). Türk kabilelerinin çıkışı hangi kaynaklarda yazılmış, özetleme olarak söylenirse, Çin kaynaklarında "Hion-nu"lar, "Hion-yu"lar

ve "Hu"lar; Hind ve Rom kaynaklarında "Hiong-nu" ve "Hun"; Yunan kaynaklarında "Sis" ya "Sakaiye"; Avesta kaynağında "Hinu", "Danu" ve "Turan"; Sumari ve Mısır kaynaklarında "Atit", "Ati" ya "Hati"; Ferdevsi'nin Şehnâme'sinde "Turanian" ve farklı tarihi kaynaklarda "Eski-tin", "Saka"lar ya "Sak"lar, "Masagit"ler ya "Masajit"ler ve "Sekif" adları zekredilmiştir.

"Türk"terimi, zeki, güçlü ve savaşçı anlamına gelmektedir. Çünkü Türk ulusu savaşçı ve Cengâver oluyormuştur. Savaşçı olduğundan dolayı Türk adıyla şöhret kazanmıştır... Kimilerin iddialarına göre Türk kelimesi "kendi şapkası" anlamına gelmektedir. Çünkü Türkler savaşırken kendi şapkalarını başına koyarlarmış. Bu nedenle onlar Türk ismiyle adlandırılmıştır (Yargin, 1387H/2009: 32).

Bilim adamları Afganistan Özbeklerinin etnik teşekkülünü üç büyük gruplara ayırmışlardır.

1. Sârtler
2. Mâveraûn-nehir Türkleri
3. Çol ve çadırlarda yaşanan Özbekler

Yukarıda yazmış olduğumuz üç grubun isimleriyle ilgili ve her birinin hakkında ayrı ayrı kısa bilgi vermeye çalışacağız.

3.1. Sârtlar: Kulluk döneminden itibaren eski insanlar olarak (Suğdiler ve Hırazmiler), millet şeklinde başlamış olan Karluk ve Çigel kabileleri ortaya çıkmışlardır. Bu grupta olan bazı kabileler diğer kabilelerle kan ve ilişkileri zayıf olarak kaybolmuşlar. Söylediğimiz bu etnik tabaka 16. yüzyıla kadar genellikle Türk ismiyle anılmıştır. 16. yüzyıldan sonra büyük bir bölümü şehirlerde yaşanmıştır, bu nedenle "Sârt" adını almışlardır.

"Sârt" terimi için farklı söylentiler vardır. İlk zamanlarda "Sârt" kelimesi tüccar anlamını ifade edermiş, sonraları meslek sahibi olanlara "Sârt" kelimesi kullanılmıştır. Genelde "Sârt" kelimesi mesken eden, yer sahibi, Suğdlar ve Türk olan Hırazmilere söylenmiştir. Araplar Mâveraûn-nehirde oturan bütün müslümanlara "Sârt" demişler. Aynı şekilde Moğollar Hırazm Şahi devletindeki bütün insanlara "Sârt" adını vermişler. Böylece "Sârt"lar Özbek milletini ortaya

getiren ilk etnik tabakadır ki yer sahibi olarak yerleşen Türk kavimleri, Suğdlar, Hırazmiler ve dilleri Türkçe olan Tacikleri kendi içine alır.

3.2. MÂVERAÛN-NEHİR TÜRKLERİ: İkinci Özbek etnik tabaka teşekkülünü "Mâvürün-nehir Türkleri" diye adlandırılmıştır. Bunların içinde "Barlas", "Moğol", "Kalta-Tây", "Kinagas", "Çinâz", "Türk" ve "Bâyâvut" kabileleri mevcuttur. Aslında bunlar Mâvurun-nehir ve Afganistan'nın kuzeyinde yerleşmiş olan kabilelerdendir.

3.3. ÇÖL VE ÇADIRLARDA YAŞANAN ÖZBEKLER: Üçüncü grupta yer alan Özbekler çöl ve çadırlarda yaşarken Şibâni Hân kudret sahibi olup ve devlet kurunca onunla birlikte Mâvürün-nehir ve Hırâsân (Afganistan)'a gelmişler. Onların gelişyle Özbek kavimi ve nüfusu çoğalmıştır.

Rus bilim adamı L.V.Oşânin'in düşüncesi budurki, Özbek milliyetinin ırk tıptı "Mâvürün-nehir ırkı"ndan oluşturulmuştur. Onun dili Karluk-Çıgal lehçesine girmektedir. Aynı miktârda Farsça ve Arapça kavramlarını kendine çekmiş durumdadır. Manevi, Kültürel özellikler ve ırkı özelliklerinde ziraat ve meslekçilikte hayat geçirmelerini göstermektedir (Yarqin, H.1387/2009: 32-34).

Özbekler, Türklerin büyük bir dalı ve bölümü olarak XIV. yüzyıldan itibaren Altın-Orda'da hayatını sürdüren kavimlerdendir. Bu büyük kabile Özbek Han adlı bir kağanın seltenetinin altında idâre edilmektedir. Özbek Han islam dinini kabul eder ve bütün elin altındaki Türk kabile ahalisi ve diğer Türkler islam dinini kabul ederek müslüman olurlar. O zamanda Türklerin çoğu Şâmâni dininde olup o dini ibadet etmekte. Bölgede yaşamakta olan Türkler başka Türk- Moğol (islam dinini kabul etmeyen)lardan imtiyaz sâhibi ve kendilerini üstün görmek maksadıyla Özbek adını alırlardır. Yani Özbek Han idaresinin altındaki müslüman olan Türkler Özbek adını seçip bu isme geçerler. Ancak zaman geçince, ayrıca Şibanilerin orta Asya'ya ve bugünkü Afganistani ele geçirdikten sonra Özbek terimi özel şekilde oradaki Türk kabilesinin adı olarak geçer.

Özbekler iki Türk uruğu Nây mân ve Kıpçak olarak yaşarlar. XV. yüzyılda bu iki Özbek Türk kabilesi birleşip büyük bir güce sahip olarak sair Türk kabilesini birleştirmeye başarılı oluyorlar. Hemde Amu Derya (Amu nehri)'nın iki yanında

yerleşen Türk kabilesi birleşip farklı ve güçlü bir Türk kabilesini Özbek adıyla kurarlar. Onların hepsi Çağatay Türkçesi ile konuşurlar. Özbek Türkçesi de Çağatay Türkçesinin devami olarak konuşulmaktadır (Şarik, H. 1388/2009:199-200)

Özbeklerinin başlanışı hakkında diğer kaynaklarda böyle bilgilendirmeler mevcuttur. Altın-Orda devlet başlığı olan Özbek Han'ın soyundan gelen Ebu'l Hayr Han Şibani (1428-1468), tek bir siyasi otoritenin yokluğundan yararlanarak Fergane Vadisi'nde yeni bir devlet kurdu. Bu yeni devletin hükümdarı olan Şibani, Altın-Orda tanıklığından Özbek Han'ın soyundan geldiği için, bu devlet Özbek devleti olarak adlandırılır ve bu devletin Özbek vatandaşı, Özbek ulusu olarak adlandırılır (Saray 1993: 13). Daha sonra, Ebu'l-Hayr Han'ın yerine geçen oğlu Muhammet Şibani (1468–1506) liderindeki Özbek devleti, Özbek kavmi olarak varlıklarını sürdürme bilmişlerdir.

Altın-Orda Hanlığı'nın dağılmasının ardından. XV.yüzyıllarda Orta Asya Türk kabileleri arasında büyük kabile birliklerinin ortaya çıktığını görüyoruz. Asıl olanlar bir süre sonra oluşan Özbek, Kazak ve sonra teşekkül edilen Nogay milletleridir. Özbekler XIV. yüzyılda ulus yapılarının ortaya çıkmasına rağmen XV. yüzyılın başlarında tekemmüleşmişti. Bütün Deşt-i Kıpçak göçmen ahalisinin genel olarak Moğollarda İslam'ın fazla yayılmadığı zamanlarda "Toğmak" olarak adlandırıldığı bilinmektedir. Bu isim, Özbek Han devrine (1312-1240) kadar varlığını korumuştur. "Toğma", aslı ve nesebi pek belli olmayan, suç işlediğinden dolayı esir olarak satıldığı insanlara söylenmiştir. Kıpçaklar ve Altın-Orda Tatarlarına genel bir isim olarak verilen bu adın yanlış anlaşılması, İslam'ın yayılmasından sonra gelmiş olabilir (Togan 1981: 32).

Cuci kabilesinde kullanılan etnik terimlerden biri "Tatar" adıdır. Toğmak'ın aksine, Tatar adı Cuci ilk olarak sadece mürekkebin Türk ve Moğol kökenli hakim olduğu biliniyordu, fakat "Kıpçak" tabiri de onlara Türk ahalisi Deşt-i Kıpçak'a tanıtıldı. (Togan 1981: 31-32). Ancak zamanla, bu ifadeler, Altın-Orda insanların tamamını ifade etmek için terimin geniş anlamında kullanılmıştır. Ruslar Altın Orda'yı ve yerine geçen bütün hanları - Kazan, Kırım, Ejderhan ve Sibir-Tatar'ı isimlendirirken, Memluklar Altın-Orda'ya Kıpçak Sultanlığı adını verdi (Barthold 2006: 248).

Özbek milletinin bağımsız bir il olarak ortaya çıkışı, İbrahim Ayba'nın torunu ve Toğlu Şeyh'in oğlu Ebu'l-Hayr Han'ın zamanında olmuştur. Sülalenin kökeni Cuci Han'ın oğlu olan Şiban Han'dan gelir. XV. Barak Han, Orta Asya'da yüzyılın ortalarına doğru güçlenmeye başlayan Özbekler arasında Timurlular ile mücadele etti (Saray 1996: 268). Ancak, Özbekleri güçlü bir topluluk yapan kişi, Batu'nun kardeşi Şiban Han'ın ailesinden gelen Ebu'l Hayr Han'dır (1428-1468). Büyük dedesi Özbek Han'ın adını verdiği devleti 1428 yılında kurarak bağımsızlığını ilan etti. Timurluların tahtından zevk alan Ebu'l Hayr Han, Ebu Sa'id'e 1451'e kadar Türkistan'ı yönetmeye yardım etti (Saray, 1996: 268). Barthold, Ebu'l-Hayr Han'ın kurduğu devletin baş kentinin kutsal alan şehri olabileceğini düşünüyor¹.

Sonunda, Ebu'l-Hayr Han 1468'de Moğollarla savaşını yitirmesi üzerine oğlu Şah-Budak Han geçti. Ancak bu hükümdarın tüm çabalarına rağmen perişanlıktan kurtulamayan Özbeklerin kaderi, o dönemin en büyük alimlerinden olan Mevlana Muhammed Hitayi'den feyz alan Şah-Budak oğlu Muhammed Şibani'nin Buhara'dan dönüşüyle değişti (Saray, 1996: 268).

XIV. yüzyılda Altın Orda hükümdarı Özbek Han ile başlayan Özbek milleti kavramı XVI. yüzyılda Muhammed Şibani devletiyle resmi hale geldi. Önce Moğol geleneği adına sadece bir feribot adıyla ortaya çıkan Özbekçe söz, daha sonra bir Türk kabilesi olarak kabul edildi ve bugün de varlığını sürdürüyor.

3.4. ÖZBEK KAVİM VE KABİLELERİNİN SINIFLANDIRILMASI:

Bilim adamları Özbek kavim ve kabilelerinin bölümlendirilmesi hakkında farklı söylentileri kaydedilmiştir. Özbek kavim, uruğ ve kabilelerinin hakkın böyle iddiaları ortaya koymuşlardır, Hanikof (94) uruğ, Horuşkin (92) uruğ ve Logofit (102) uruğ zekretmektedir. İlim sahiplerinin çoğu 92 uruğ ve kabileyi kabul etmektedirler. 92 uruğun isimleri Zeki Velidi Togan'ın yazdığı ilmi makalede zekredilmiştir ve onu Jalayir Azimi Farsçe'ye çevirilmiş kitabından alınmıştır ve onların ismi aşağıdakilerden ibarettir (Togan, 1996: 176).

¹ <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=380473&/Türkistan-Hanlıkları/-/Prof.-Dr.-Mehmet-Alpargin>

Ming, Yuz, Kirk, Onga Cit, Nâyman, Kıpçak, Arkin, Borlâk, Boslâk, Çirma Çin, Yuzay, Hatay, Cit, Coyut, Sal Cavut, Mangit, Kangit, Āymavut, Ola Ci, Gali Gan, Kışlık, Tâ mâ, Miçit, Kirdiri, Rama, Cuyrat, Yuza Çi, Oysun, Tatar, Tilav, Şirin, Ağı, Bozan, Bozak, Barin, Moğol, Nokus, Calayir, Saray, Onağ, Kõngurat, Ālçin, Çiçak, Kalmaz, Āyrat, Kamluk, Torgavut, Kataban, Kiiçi, Kina Gas, Boyrak, Kayat, Kangali, Ozbulaci, Opolaci, Golun, Bay Āvut, Otarci, Otarçi, Arlat, Karayt, Ongkut, Kaçât, Markat, Borçut, Koralaş, Karlâp, Oglân, Koray, Türkmen, Dorman, Tâbin, Momun, Aday, Toksaba, Kırgız, Oyruçi, Curga, Bataş, Kõysun, Solduz, Tomay, Korlavut, Cilkaş, Yoğur, Yağabo, Motan, Macar, Kocalak, Çorun, Çoçut, Tangit.

4. AFGANİSTAN ÖZBEK TÜRKLERİNİN HALK EDEBİYATI

Halk edebiyatı, halkın ruhunda yaşayan, halkın düşüncelerini yansıtan, halk arasında yayılmış, dile dayalı olan, meydana getirenleri bilinmeyen, sözlü olduğu için halk arasında dilden dile, nesilden nesile aktarılan, halkın yaşayış tarzını, dünya görüşünü yansıtan, değişikliklere uğrayan edebiyat ürünleridir. Bu değişikliklere şahsiyet, bölge farkları ve zaman unsuru önemli rol oynamaktadır (Güleç, 2011:1). Bu hususta Özbek halk edebiyatı umumî Türk halk edebiyatının ayrılmaz bir bölümü olarak kabul edilmektedir.

Afganistan yıllardır savaşla mücâdile ederek çok felâketli dönemler geçirmiştir. İç savaşı halen devam etmektedir. Son yıllarda, hususen Hamid Karzai döneminde anayasada Özbek dili üçüncü resmî dil olarak tanıldıktan sonra, ülke basınlarında Özbek diliyle 20'ye yakın çeşitli resmî ve bağımsız neşriyelerin çıkışı, okul ve üniversitelerde ders kitabı basılışı, farklı badii, edebi, ilmi ve sosyal kitapların basılması, radyo, TV ekranlarda Özbek dili ile program sonuluşu, ilmi ve edebi toplantılarda kullanışı, farklı medeni ve kültürel dernekler kuruluşu ve faaliyete geçişi, Özbek dilinin yayılması için büyük imkânlar açmaktadır. Bunlar nicelik bakımından ne kadar câzabeli ve meraklı görünse de, ama nitelik ve asıl bakımından Özbek dilinin yayılması ve rayiç olması için maarif, üniversiteler, ilmi araştırma kurumlar ve idârelerde yeterince kullanılmamaktadır. Önemli ve esasi nedeni şudur ki, bu işler düzenli bir temele sahip değildir ve diğer taraftan bazı siyasi sebepler içermektedir (Yarqin, H. 1389 : 3).

Özbek halkı Türk milletinin büyük bir dalı olarak diğer halklar gibi geniş bir edebiyata sahiptir. Özbek halk edebiyatını en önemli mesâli bugünkü Afganistan Özbek halk edebiyatında da yer almıştır ve bu sahalarda çalışmalar yapılmıştır. Afganistan'daki Özbek halkı edebiyatı istilâhı dışında halk ağzdaki icâdı, el edebiyatı ve ağızdaki edebiyat gibi terimler de kullanılmaktadır (Aymaq, H. 1387: 3).

Afganistan Özbek folkloru üzerinde diğer milletlere göre az sayıda çalışma yapılmıştır, bunun sebebi sürekli savaş olup, ülkede emniyet temin olmadığından dolayı sahalara gidip araştırma yapılmadığından kaynaklanmaktadır. Şimdiye kadar Afganistan Özbek Türklerinin folkloru üzerine yapılan çalışmalarını sarayla tanıtmaya ozan göstereceğiz.

Abdullah Qaharuf, *Özbek Halk Koşıkları*, 1983, Vatan Cemiyeti Yayınevi, Taşkent. Mohammed Halim Yarqin, *Bâzihâii Amiyâne-i Özbekân-i Cavzcan*, 1369H, Devlet Yayınevi, Kabil. Arif Osman, Çeviri: Abdul Hamid Atif, *Halk Tefekkürü*, 1359H, Devlet Yayınevi, Kabil. Faizullah Aymaq, *Halk Durdaneleri*, 1359H/1980, Devlet Yayınevi, Kabil. Salih Mohammed Hassas, *Sabzvan Koşıkları*, 1385H, Farhad Yayınevi, Mezar-ı Şerif. Salih Mohammed Hassas, *Sudan Kasallık ve Ayrimler ve İmidimler*, 1387H, Mirza Uluğ Bek Yayınevi, Mezar-ı Şerif. Salih Mohammed Hassas, *Zerbulmasallar ya Makallar*, 1384H, Farhad Yayınevi, Mezar-ı Şerif. Hedayetullah Hedayet, *Avam Fâlcî (Halh Ertaki)*, 1384H, Mirza Uluğ Bek Yayınevi, Mezar-ı Şerif. Salih Mohammed Hassas, *Kızlar ve Koşıklar*, 1387H, Mirza Uluğ Bek Yayınevi, Mezar-ı Şerif. Abdul Rahim Maasumi, *Kel Oğlan*, 2008, Afgan Mesleki Yayınevi, Kabil. Yukarıdaki mezkur çalışmaları az da olsa önemlidir.

II. BÖLÜM / ATASÖZLERİ VE ÖZELLİKLERİ

1. ATASÖZLERİ TERİMİ

Atasözleri, en eski anonim halk edebiyatı türlerinden biri olarak her dil ve kültürde bir sözel malzeme şeklinde geçmektedir. Eski Türkçede ve Türk dünyasında atasözünü karşılayan çeşitli terimler ve kavramlarla vardır. İlk yazılı belgelerimiz olan Göktürk âbidelerinde, Orhun ve Yenisey yazıtlarında, Uygur dönemi dil yadigârlarında ve Karahanlılar devrinde “söz, haber, mesaj, nutuk, şöhret, şey” mânâlarında gelmiştir (Elçin, 1986: 623). Karahanlı Türkçesi döneminde kaleme alınan eserlerden Divanü Lûgat’it-Türk’te ve 14. Yüzyıl Kıpçak kaynaklarında da “sab-sav” kelimesi söz/ atasözü anlamında kullanılmıştır (Oy, 1972: 117-221).

Eski Türk kaynaklarında atasözleri terimine karşı farklı kelimeler kullanılmaktadır; Çuvaşçede “çap”, Göktürkçede “öğüt”, XI. asırda klasik İslam Türk edebiyatının en değerli ismi olan Yusuf Hâs Hâcib’in eseri “Kutadgu Bilig”de “mesel” - Arap-Fars dilinin tesiriyle yazmış olması muhtemeldir- ifadeleriyle geçmektedir. Osmanlı döneminde yazılan eserlerde; mesel, durûb-i emsâl, darbı mesel karşılığıyla XX. asır başlarına kadar yazıl gelmiştir. Anadolu halk, Bulgaristan Türkleri, Kıbrıs’ta yaşayan Türkler, Kırım, Azerbaycan ve Irak Türkleri “atasözü- atalarsözü” kelimesini kullanmıştır. Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler “mağal”, Afganistan’da yaşayan Türkler (Özbekler, Türkmenler) ise hem “mağal”, hem de “nağal/nağıl” kelimesini kullanmaktadırlar (Elçin, 1986: 623-625).

Bugün, Çağdaş Türk lehçelerinde, Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde, nağıl ile birlikte atalar sözü de kullanılmaktadır. Birçok Türk lehçelerinde, Özbek, Kazak, Kırgız, Uygur, Karakalpak Türkçelerinde, atasözü karşılığı olarak, Arapça “kavl” kelimesinden türetilen, “söz ve söyleyiş” anlamına gelen makal kelimesinin fonetik değişikliğe uğramış şekilleri kullanılmaktadır (Öz, 2015: 114).

Afganistan Özbek atasözleri ile ilgili Salih Muhammed Hassas’ın toplayıp derlediği "Atalarsözi- Aqılning Közi" isimli kitabının giriş kısmında, atasözü karşılığında; “atalarsözü, derbûl meseller, mağallar, matal, hikmetli sözler” ifadeleri kullanılmaktadır. (Hassas, 1392 H/2013: 1-7). Afganistan Özbek Türklerinin atasözleri hakkında; “Halk Dürdaneleri”, “Halk Tefekkürü”, “Halk Makalları”,

“Atalarsözi- Akılning Közi”, "Gaplar Babasi"... gibi bir kaç eser yazılmıştır. Mağal (atasözü), bir fikiri bildiren keskin mevzulu, mecazı anlamlı, kısa ve mükemmel düşünceyi anlatan halk sözüdür.

2. ATASÖZLERİ TANIMI

Atasözlerinin tanımı için ilk başta 1-2 ciltli olan Ö. A. Aksoy'un "ATASÖZLERİ VE DEYİMLER SÖZLÜĞÜ" kitabında verilmiş atasözleri tanımından başlıyoruz; “*Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırır ve kalıplaşmış biçimleri bulunan, kamuca benimsenmiş özsözler*” (Aksoy: 1988, 37). Bir başka ifadeyle, atalarımızdan kalan atasözleri; yargılarını, tecrübelerini, vardıkları düşüncelerini ifade eden, öğüt ve örneklemeler yoluyla aktaran, kısa ve özlü sözlerdir. Atasözleri, biçim yönünden diğer yazı türlerine göre farklı özellikler gösteren, birçoğu mecâzi anlam taşıyan, yüzyılların oluşturduğu biçimle kalıplaşmış bulunan, daha çok gelenek içinde nesilden nesile geçerek yaşayan anonim nitelikteki anlatımdır (Oy, 1991: 44).

Şükrü Elçin'in Halk Edebiyatına Giriş kitabında atasözlerinin tanımı ve mefhumu hakkında: “Anonim karakter taşıyan ve atalardan kaldığı kabul edilen bu kısa, özlü, kalıplaşmış hüküm bildiren cümleler, milletimizin hayat anlayışının ortak bir ifadesi olmak itibarıyla Şinasi'nin *Durûb-i Emsâl-i Osmâniye* adlı eserinin söz başındaki hikmetü'l avam; “halk hikmeti”, düşüncesi, felsefesi vasfına uygun eserlerdir. Bu eserleri başlangıçtan daha doğrusu ilk yazılı eserlerden bugüne kadarki mahsullarda takip edebiliyoruz” diye söz edilmiştir (Elçin, 1986: 625-626).

Hemdi Güleç'in anlatımına göre atasözleri, geçmişten bugüne kadar gelen, kamuca benimsenmiş ve özlü öğütler sunan kalıplaşmış sözlerdir. Atasözleri, bir toplumun duygularını, inançlarını ve kültürünü yansıtan, kimin söylediği bilinmeyen anonimdir. Bu sözler toplanıp toplum tarafından benimsenen ve yüzyıllar boyunca düşünme ve mantıkla geçen kısa ve özlü kelimelerdir. Atasözleri, bir düşünce açıklandığında veya savunulduğunda da tanık olarak gösterilir. Atasözleri sadece halkın ortak duygu ve düşüncelerini değil aynı zamanda ortak dil tadını da yansıtmaktadır. Buna karşın atasözleri genellikle bir veya en fazla iki cümleden

oluşur. Bütün duygu ve düşünceler bu tek cümleye sığdırılır. Bu cümleler kişiden kişiye değişmez (Güleç, 2011: 9-11).

Atasözleri, Ali Öztürk tarafından böyle tanımlanmıştır: “*Bir milletin hayat görüşüne ve kültür birikimine dayanan atasözleri, iç kuruluş ve dış yapı yönünden, taşıdıkları özelliklerle, edebi türler arasında, klasik değer taşıyan tür, değişik yer ve değişik dillerde, kavramca birbirine yakın anlamlarla tarif edilmiştir. Bu tanımlarda atasözleri tarif edilirken, “Toplumun sesi, hayat anlayışı, yargısı” tariflerin hareket noktası, temel sebebi olmuştur*”. (Öztürk, 1985: 257).

Bütün milletlerin atasözleri, atalarından kalmış, yöntem ve yol gösteren, öğüt veren sözleri vardır. Bu sözlere her millet ve her toplum "nasihat", "ibret verici söz", "halk hikmeti", "altın söz", "aklın gözü" ve benzeri ifâde ve anlamlar içeren isimler vermiştir. Edebiyat ve sözlü kültürün, bu en kısa ve en sabit metne sahip olan türü, yüksek bir ideal ve ferde bağlı bir aidiyet taşımaz. Bu anlamda atasözü, çeşitli çalışma ve merasimlerde, sözlü ve yazılı edebiyat kaynaklarında yer almak suretiyle ortaya çıkar ve yayılır (Çobanoğlu, 2012: 78). Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi atasözü, bir düşünceyi, bir kavramı, bir durumu az sözle anlatmak, daha inandırıcı ve etkilyeci olmak için başvurulan anlatım yollarından biridir. “Dilin ortak bir anlaşma sistemi haline gelmesinden itibaren; kısaca insanlık tarihinin en erken çağlarından beri atasözleri var olmalıdır” (Çobanoğlu, 2004: 2).

Anonim halk edebiyatı olarak geçen atasözleri, diğer halk edebiyatı ürünleri gibi bağımsız bir edebiyat türü değildir. Folklorun destan, masal, türkü, hikaye, konuşma gibi türlerinin içinde veya günlük konuşmalarda söz arasında geçer ve kullanılır (Oy, 1972: 53). Tanımlanmalardan bunu anlarızki, atasözü; anonim halk edebiyatının en güçlü türlerinden biri olarak, insanlar kültür ve medeniyete ayak bastığından beri bu özlü san’at yargı ve öğüt maksadıyla kullanılmaktadır. Bu edebi ve en kıymatlı san’at, yalnız edebiyat sâhesinde değildir, belki bütün milletlerin dil ve eğitim dünyasında bir temel olup ve her millete özel olan sözcük ve öğütleri taşımaktadır. Halkın ortak mülkiyetidir ve insanlar tarafından da aynı şekilde konuşulmaktadır.

3. ÖZBEK ATASÖZLERİNİN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ

a. Yıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan ve söylenerek varlığını devam ettiren atasözlerinin normal konuşmalardaki bazı söz kalıplarından ayıran, biçim yönünden diğer yazı türlerinden farklı gösteren özellikleri vardır. Şiir, öykü ve roman gibi yazı türleri pek çok tümcenin bir araya gelmesi ve anlam yönünden bütünleşmesiyle oluşur. Bütün duygu ve düşünce bu tek tümceye sığdırılır ve tümceler kişiden kişiye değişmez. Hem halkın ortak malı olarak halk tarafından aynı biçimde söylenir. “Söz gümüşse süküt altındır” atasözünü “söz gümüşse susmak altındır” biçiminde söylenmez. Çünkü atasözlerinde kelimeler, sağlam bir örgüyle cümleyi meydana getirmişlerdir. Kelimelerden birinin bile yeri değiştirilemez.

Ö. A. Aksoy'un ifade ettiği gibi “Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine – aynı anlamda da olsa- başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozulamaz. Böyle değiştirmeler yapılırsa ortaya çıkan söz, -anlam değişmese dahi- atalarsözü diye anılmaz” (Aksoy, 1988: 15-16). Örnekler:

آدم، آدمگه سایه دیر. ویا آدم، آدمگه غنیمت دیر. (حساس، 2013: 13)

Ādem, âdemge sâye dir.

Ve ya Ādem, âdemge ğanimat dir. (Hassas, 2013: 13)

(İnsan, insana gölgedir.) ve ya (İnsan, insana kazançtır.)

Bu atasözlerinde kullanılan “âdem” sözcüğü yerinde aynı anlamda olan “insan” sözcüğü kullanılmaz.

بلند شاخه‌نینگ آلمه سینی، آله قرغه بییر. (حساس، 2013: 50)

Buland şâhaning âlmasini, ala karga yiyer. (Hassas, 2013: 50)

(Yüksek dalın elmasını, benekli karge yiyer.)

Bu atasözünde de kullanılan “Buland” sözcüğü yerine “yüksek” sözcüğü anlamı aynı olmasına rağmen kullanılmaz.

رنگیم نی کور،

حالیمنی سور. (حساس، 2013: 78)

Rangimni kör,

Hâlimni sor. (Hassas, 2013: 78)

(Rengimi gör, hâlimi sor.)

Bu verilen atasözünde de sözcüklerin sırası değiştirilerek:

Hâlimni sor, rangimni kör.

Biçiminde söylenemez.

Atasözleri, bazen farklı bölgelerde değişik şekillerde söylendiği için, kalıbın dışına çıkabilir. Örneğin:

چیراغنینگ توبی قرانغو بولر. (حساس، 2013: 70)

Çırağning tübi qarângu bolar. (Hassas, 2013: 70)

(Çıranın dibi karanlık olur.)

شمع یاروغی توبیگه توشمس. (مقصودی)

Şam yârûği tûbiga tüşmas. (K.K: Maqsudi)

(Mum ışığı dibine düşmez.)

b. Afganistan Özbeklerinin atasözlerinde de kısa ve özlü özellikler bulunmaktadır. Az sözcüklerle çok mefhûm ve anlamlar anlatılır.

آنه مهری، مهرلرنی آنهسی دیر. (حساس، 2013: 19)

Āna mehri, mehirlerni ānasi dir. (Hassas, 2013: 19)

(Anne şeffketi, şeffketlerin annesidir.)

تیکن سیز گل اولمس. (حساس، 2013: 67)

Tikansız gul olmas. (Hassas, 2013: 67)

(Dikensiz gül olmaz.)

آلماقنى بېرماغى هم بار. (حساس، 2013: 18)

Ālmâqñı birmâğı ham bar. (Hassas, 2013: 18)

(Aldığın şeyi, geri vermeyi de vardır.)

c. Afganistan Özbek Türkçesinde atasözleri Türkiye Türkçesinde kullanan atasözleri gibi çoğu bir, iki cümleden ibarettir. Uzun olanları da daha azdır.

چاپگن تاپه دی. (حساس، 2013: 70)

Çâpgan tâpadı. (Hassas, 2013: 70)

(Arayan bulur.)

كوچ بېرلىكده دېر. (حساس، 2013: 103)

Kuç birlikdedir. (Hassas, 2013: 103)

(Güç birliktedir.)

ايگه سيز اوليك، كفن سيز قالمس. (حساس، 2013: 42)

İgesiz ulik, kafansız kalmas. (Hassas, 2013: 42)

(Sahipsiz ölü, kefensiz kalmaz.)

بيلان چققن، آله چيلبيردن قورقر. (حساس، 2013: 129)

Yılan çaqqan, alaçilbirdan korrar. (Hassas, 2013: 129)

(Yılan ısırın, alacalı ipten korkar.)

گناه قيلمه، شاه دن قورقمه. (حساس، 2013: 107)

Gunah kılma, şâhdan korrma. (Hassas, 2013: 107)

(Suç işlemedikçe, kraldan korkma.)

خدا بیردمن دیسه، سورهمیدی، سین کیم دیب؟ (حساس، 2013: 74)

Huda biraman desa, soramaydı, sen kim deb. (Hassas, 2013: 74)

(Tanrı verirse, kimsin diye sormmaz.)

هر کیمنی اوز توغیلگن ییری، اوزیگه جنت. (حساس، 2013: 114)

Har kimni öz toğilgan yiri, öziga cannat. (Hassas, 2013: 114)

(Her kimin öz doğum yeri, kendine cennettir.)

d. Afganistan Özbeklerinin atasözleri Türkiye'de kullanan atasözleri gibi, tümcelerden en çok geniş zaman kipi ve emir kipi kullanılmıştır. Başka kiplerle kurulmuş atasözleri çok az görünmektedir.

محنت قیلدینگ، خوب قیلدینگ.

مئت قیلدینگ، یوق قیلدینگ. (مقصودی)

Mehnet kılding, hob kılding,

Minnet kılding, yok kılding. (K.K: Maqsudi)

(Zahmet ettin, iyi ettin. Minnet ettin, yok ettin.)

نان نی محنت تاپگن، محنتی نان تاپگن. (مقصودی)

Nânni mehnet tâpgan, mehneti nân tâpgan. (K.K: Maqsudi)

(Ekmeği zahmet bulur, zahmeti ekmek bulur.)

4. ÖZBEK ATASÖZLERİNİN AHENK VE ŞİİRSEL ÖZELLİKLERİ

Atasözleri genel olarak şiirsel özelliklere sahiptir ve kendilerine has ahengleri vardır. Afganistan Özbek Türklerinin atasözleri de bu özelliklerden müstesna değildir. Bu arada Afganistan Özbek atasözlerinin çok önemli bir kısmının manzum ve şiirsel biçimlerde bulunduğu görülmektedir. Bilal AKTAN'ın değerlendirilmesine göre, “Özbek atasözlerindeki ahenk, başka toplumların atasözlerinde ya yoktur ya varsa bile Özbek atasözlerindeki kadar çok dikkat çekici değildir... Her ne kadar

böyle bir zorunluluk yok ise de Özbek atasözlerinin çok önemli bir kısmının manzum biçimde oldukları görülmektedir. Atasözlerinin manzum ve şiirsel özellikleri konusunda, Özbek Türklerinin ileri derecede bir edebî anlayışa ve muzikal zevke sahip olduklarının açık bir göstergesidir.” (Aktan, 2011:1). Özbek atasözlerinde bu ahengi sağlayanlar, ölçü, kafiye, alliterasyon ve secidir.

4.1. ÖZBEK ATASÖZLERİNDE ÖLÇÜ: Nurullah Çetin, “Şiir Çözümleme Yöntemi” kitabında, “Vezin, mısraların içine döküldüğü, şiirin mısralarını ayrı ayrı bir parça kabul ederek belirli sayıda hece sayısı ve ahenk ölçüsü içine alan bir kalıptır. Mısraları, hece sayıları ve inişli çıkışlı ses dalgalanmalarına göre simetrik bir düzene sokar. Şiirin dış ahengini ya da şekil ahengini, vezin ahengi sağlar.” diye tarif etmiştir (Çetin 2004, 260-61).

Özbek atasözlerinde sadece hece ölçüsü kullanılmış, aruz ölçüsüne yer verilmemiştir. Hece ölçüsünden bulunan atasözleri, birkaç çeşidi aşağıdakilerden ibarettir:

4.1.1. 2 Heceli Atasözleri

آچ یور،

تینچ یور. (مقصودی)

Āç yor,

Tinç yor. (K.K: Maqsudi)

(Aç yürü, rahat yürü.)

جان بار، غم بار. (حساس، 2013: 69)

Cân bâr,

Ġam bâr. (Hassas, 2013: 69)

(Can var, gam var.)

آزیی، سازیی. (حساس، 2013: 14)

Āz ye,

Sâz ye. (Hassas, 2013: 14)

(Az ye, güzel ye.)

4.1.2. 3 Heceli Atasözleri

آنه من،

يانه من. (حساس، 2013: 19)

Āna man,

Yâna man. (Hassas, 2013: 19)

(Anneyim, acıdan yanayım.)

آز بولسين، ساز بولسين. (حساس، 2013: 14)

Āz bolsin,

Sâz bolsin. (Hassas, 2013: 14)

"Az olsun, öz olsun." (Oy, 1972: 263)

4.1.3. 4 Heceli Atasözleri

آته گه مال،

قیزگه جمال. (حساس، 2013: 10)

Ātaga mâl,

Ḳizga camâl. (Hassas, 2013: 10)

(Babaya mal, kıza güzellik olmalı)

آچ دن ياشير،

توققه تاپشير. (حساس، 2013: 11)

Āçdan yâşir,

Toğka tâpşir. (Hassas, 2013: 11)

(Aç insandan sakla, tok insana teslim et.)

عقل یاشدن،

آداب باشدن. (حساس، 2013: 87)

‘Aqıl yâşdan,

Ādâb bâşdan. (Hassas, 2013: 87)

(Akıl gençlikte, edep çocuklukta.)

ایر بالهسی،

ایل بالهسی. (حساس، 2013: 36)

Er bâlasi,

El bâlasi. (Hassas, 2013: 36)

(Er oğlu, el oğludur.)

آنه تیلیم،

جان و دلیم. (حساس، 2013: 18)

Āna tilim,

Cânu dilim. (Hassas, 2013: 18)

(Anne dilim, can ve yüreğimdir.)

4.1.4. 5 Heceli Atsözleri

ایشله گن توزر،

تیشله گن بوزر. (حساس، 2013: 40)

İşlagan tuzar,

Tişlagan buzar.(Hassas, 2013: 40)

(Çalışan düzer, ısran bozar.)

4.1.5. 6 Heceli Atasözleri

عقللی دوست راحت،

عقل سیز دوست آفت. (حساس، 2013: 87)

‘Akılli dost rahat,

‘Akılsız dost âfat. (Hassas, 2013: 87)

(Akıllı dost rahat, akılsız dost afet.)

اول اوزینگه باق،

سونگره نغاره قاق. (حساس، 2013: 31)

Avvel özinga bâq,

Songra nağâra kâk. (Hassas, 2013: 31)

(Önce kendine bak, sonra nakkare (davul) çal.)

4.1.6. 7 Heceli Atasözleri

توی گه بارسنگ تویب بار،

قیلیغینگنی قویب بار. (حساس، 2013: 65)

Toyga barsang toyib bâr,

Qılığingni qoyib bâr. (Hassas, 2013: 65)

(Düğüne gidersen doyarak git, kötü alışkanlığını bırakarak git.)

آنه ایشده باش بولر،

بالهسيگه ياش بولر. (حساس، 2013: 18)

Āna işda bâş bolar,

Bâlasiga yâş bolar. (Hassas, 2013: 18)

(Anne işine baş olur, yavrusuna genç olur.)

4.1.7. 8 Heceli Atasözleri

صحت تيله سنگ کوپ ييمه،

عزت تيله سنگ کوپ دييمه. (حساس، 2013: 84)

Sahat tilasang kop yima,

‘ezzat tilasang kop dima. (Hassas, 2013: 84)

(Sağlık dilersen çok yeme, onur dilersen çok deme.)

آله تاووغ سامان ساچار،

اوز عيبي نی اوزی آچر. (حساس، 2013: 18)

Āla tâvuğ sâmân sâçar,

Öz ‘aybini özi âçar. (Hassas, 2013: 18)

(Benekli tavuk saman saçar, kendi aybını kendi açar.)

آلتین ساتگن کومیش آلر،

کومیش ساتگن ييميش آلر. (حساس، 2013: 17)

Āltin sâtgan komiş âlar,

Komış sâtgan yimiş âlar. (Hassas, 2013: 17)

(Altın satan gömüş alır, gömüş satan yemiş alır.)

4.2. ÖZBEK ATASÖZLERİNDE KÂFİYE: Manzum atasözlerinde ahenk sağlayan en önemli unsurlardan biri olan kâfiyedir. Özbek atasözlerinde cinaslı kâfiye dışında bütün kâfiye türlerine yer verilmiştir.

اگر بولسه امانت،

اونگه قيلمه خيانت. (حساس، 2013: 23)

Agar bolsa amanat,

Onga qilma hiyanat. (Hassas, 2013: 23)

(Eğer olsa emanet, ona yapma hiyanet.)

اوليم اوليم بير اوليم،

آرمانده قالمسين تيليم. (حساس، 2013: 32)

Ölüm ölüm bir ölüm,

Ārmânda qalmasin tilim. (Hassas, 2013: 32)

(Ölüm ölüm bir ölüm, hasrette kalmasın dilim.)

خاتين ني يىخشى سى جنت،

يىمانى كلفت. (حساس، 2013: 73)

Ĥatin ni yaĥşisi cannat,

Yamâni kulfat. (Hassas, 2013: 73)

(Karını iyisi cennet, kötüsü külfet.)

تارتمسنگ رنج،

تاپالميسنگ گنج. (مقصودى)

Târtmasang ranc,

Tâpâlmaysang ganc. (K.K: Maqsudi)

(Acı çekmeyen, rahatlık bulamaz.)

سوز بیر سوز،

معنی سی بیر یوز. (حساس، 2013: 81)

Söz bir söz,

Manâsi bir yüz. (Hassas, 2013: 81)

(Söz bir söz, anlamı bir yüz.)

قیزی بار،

نازی بار. (حساس، 2013: 99)

Kızı bâr,

Nâzi bâr. (Hassas, 2013: 99)

(Kızı var, nazı var.)

مهمان کیلر ایشیکدن،

رزقی سی کیلر تیشیکدن. (حساس، 2013: 110)

Mehmân kiler işikdan,

Rezqisi kiler tişikdan. (Hassas, 2013: 110)

(Misâfir kapıdan gelir, rızkı delikten gelir)

4.2.1. Yarım Kâfiyeli Atasözleri: Mısralar sonunda tek ses, yani bir ünsüz yada ünlü harfin benzerliğine dayanan ve genellikle bir ünsüz harften oluşan atasözleridir.

سوزینگ بولسه باشله،

کوچینگ بولسه ایشله. (حساس، 2013: 81)

Sozing bolsa başla,

Koçing bolsa işla. (Hassas, 2013: 81)

(Sözün olsa başla, göcün olsa işle)

سیرنی ایتمه دوستینگه،

اویات کیلر اوستینگه. (حساس، 2013: 81)

Sırni aytma dostinga,

Uyat kilar ustinga. (Hassas, 2013: 81)

(Sırın deme dostuna, utanç gelir üstüne)

دلی توغری،

قولی توغری. (حساس، 2013: 76)

Delı toğiri,

Qolı toğiri. (Hassas, 2013: 76)

“Yüreği doğrunun, eli doğrudur.”

4.2.2. Tam Kâfiyeli Atasözleri: Mısra sonunda bir ünlü ve bir ünsüz benzerliği bulunan ve genellikle bir sesli bir sessiz harfin art arda gelmesinden oluşan atasözleridir.

عالم بولمسه سلطان،

ویرانه بوله دی جهان. (حساس، 2013: 86)

Ālim bolmasa sultân,

Vayrâne boladi cahân. (Hassas, 2013: 86)

(Alım olmasa sultan, veyrane olur cihân.)

عقل بازارده ساتيلمس،

اخترگنده تاپيلمس. (حساس، 2013: 86)

‘Aqil b z rda s tilmas,

Ahtarganda t pilas. (Hassas, 2013: 86)

(Akıl bazarda satılmaz, ararken bulunmaz.)

كیلدی دم،

كیتدی غم. (حساس، 2013: 106)

Keldi dam,

Kitdi ğam. (Hassas, 1392: 106)

(Rahatlık gelince, dert gider.)

گپ دیگنده قاپ قاپ، ایش دیگنده اختریب تاپ. (حساس، 2013: 107)

Gap diganda k p k p,

İş diganda ahtarip t p. (Hassas, 2013: 107)

(Konuşur bol bol, iş deyince arayıp bul.)

عقل باشدن،

آلتین تاشدن. (2013: 86)

‘Aqil b şdan,

 ltin t şdan. (Hassas, 2013: 86)

(Akıl başta, altın taştadır)

4.2.3. Zengin Kâfiyeli Atasözleri: İki den fazla ses benzerliği bulunan atasözlerine, zengin kâfiyeli atasözleri denir.

باغده بادام گلله یدی،

اوبده کیاو بیغله یدی. (حساس، 2013: 47)

Bâğda bâdâm gullaydı،

oyda kiyâv yiğlaydı. (Hassas, 2013: 47)

(Bağda badem ağacı çiçek açar, evde damat ağlar.)

باردی کورالمس،

یوققه بیرالمس. (حساس، 2013: 46)

Bârdı korâlmas،

Yokça berâlmas. (Hassas, 2013: 46)

(Zengini göremez, yoksula veremez.)

آت اسره گن قالمس چولده،

ایل اسره گن قالمس یولده. (حساس، 2013: 8)

Āt asragan qâlmas çolda،

El asragan qâlmas yolda. (Hassas, 2013: 8)

(At eğiten kalmaz çolda, insanlar eğiten kalmaz yolda.)

ایت چوپان نینگ یولداشی،

یالغیزلیکده قولداشی. (حساس، 2013: 35)

İt çopanning qoldaşı،

Yalğizlikda yoldaşı. (Hassas, 2013: 35)

(Köpek çobanın koldaşı, yalnızlıkta yoldaşı.)

ایتنی قیلیقی یاقَر،

پیتنی قیلیقی چاقَر. (حساس، 2013: 35)

İtni kıliğı **yâqar**,

Pitni kıliğı **çâqar**. (Hassas, 2013: 35)

(Köpek kılığı yakışır, bit kılığı acıtır.)

4.2.4. Tunç Kâfiyeli Atasözleri: Mısralar sonunda kâfiyedeki kelimelerden birinin, diğerini içinde aynen bulunması yani genelde bir harf eksik olması veya diğerinin bir harfî fazla olup aynı kelime tekrar edilmesiyle oluşan kâfiyeler tunç kâfiye denilmektedir.

توغری بولسه ییر آشینى،

ایگری بولسه ییر باشینی. (حساس، 2013: 63)

Toğeri bo'lsa yiyer **âşini**,

İğiri bo'lsa yiyer **bâşini**. (Hassas, 2013: 63)

(Doğru olsa yiyer aşını, eğri olsa yiyer başını.)

اویگه کیرسنگ اویله،

سووگه کیرسنگ بویله. (حساس، 2013: 33)

Uyga kirsang **oyla**,

Suga kirsang **boyla**. (Hassas, 2013: 33)

(Eve girince düşün, suya girince boyla (ölç).)

میین من دیگن شاشر،

سین سن دیگن آشر. (حساس، 2013: 111)

Min men digan şaşar,

Sin san digan âşar. (Hassas, 2013: 111)

(Benim diyen şaşar, sensin diyen geçer.)

4.3. ÖZBEK ATASÖZLERİNDE ALİTERASYON: Uyum sağlamak için söz başlarında ve ortalarında aynı ünsüz (ses) veya aynı hecelerin tekrarlanmasından oluşan atasözlerinde önemli bir ahenk unsurudur. Nurullah Çetin, “*Aliterasyon, mısra içi veya metnin tamamındaki ses tekrarı, bir mısrada bulunan pek çok hecenin benzeşmesidir. Bir ya da birden fazla, mısrada aynı ünsüzlerin birkaç kez tekrarıdır.*” diye anlatmıştır. (Çetin, 2004: 239). Ünsüz ahengi, akıllarda kalmasını sağlamaktadır. Mısra, beyit ve dörtlüklerle kurulu Özbek atasözlerinde bunların örnekleri pek çoktur.

یخشی بیلن یورسنگ، ییترسن نیتگه،

یمان بیلن یورسنگ، قالرسن اویاتگه. (مقصودی)

Yahşi bilen yursan, yitersan niyetga,

Yamân bilen yursan, qâlarsan uyatga. (K.K: Maqsudi)

(İyi ile yürürsen, emeline kavuşursun; kötü ile yürürsen, utançlara kalırsın.)

يامان تمان يول آلمه،

يول آلسنگ هم يير آلمه. (حساس، 2013: 118)

Yâmân tamân yol âlma,

Yol âlsang ham yer âlma. (Hassas, 2013: 118)

(Kötü tarafa yol alma, yol alsan da yer alma.)

4.4. ÖZBEK ATASÖZLERİNDE ASONANS: Asonans şiir ve şiirsel bir ya da birden fazla mısrada aynı tür ünlü seslerin tekrarına denilir. Genellikle Özbek

atasözlerinde ünlü tekrarı (asonans) ünsüz tekrarı (aliterasyon) ile birlikte yapılmaktadır. Kelimelerde vurguyu taşıyan aynı ünlünün tekrarından doğacak ahengi yakalamak için kullanılmaktadır.

آته آننگ بازارینگ. (حساس، 2013: 9)

Āta- ânang bâzâring. (Hassas, 2013: 9)

(Baba- annen pazarındır.)

قولى توغرى نى، دلى توغرى. (حساس، 1392: 96)

Қoli toğrini, dili toğri. (Hassas, 2013: 96)

(Eli doğurunun, yüreği doğurudur.)

كون كورمه گن كون كورسه، كوندوز كوني چراغ ياقر. (حساس، 2013: 103)

Kun körmagan kun körsa, kunduz kuni çirâğ yâqar. (Hassas, 2013: 103)

(Gün görmeyen gün görürse, gündüzleyin lamba yakar.)

آته آلقیشی نى آلگن، آلچیق آلر. (حساس، 2013: 9)

Āta âlkışini âlğan, âlçik âlar. (Hassas, 2013: 9)

(Baba alkışını alan, saadat bulur.)

4.5. ÖZBEK ATASÖZLERİNDE SECİ: Seci tıpkı aliterasyon gibi, atasözlerinin ses ahangini artaran ve zehinde kalmalarını kolaylaştıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Özbek atasözlerinde aliterasyondan başka kalime sonundaki seslerin benzerliği ile yapılan söz sanatı olan seci de görülmektedir.

تویگه بارسنگ توییب بار،

باله چقنگ قوییب بار. (حساس، 2013: 65)

Toyga bârsang **toyib** bâr,

Bâla çaqang **koyib** bâr. (Hassas, 2013: 65)

(Dügüne gidersen tok olarak git, çoluk çocuğu bırakarak git.)

تویه بالهسی تیلاق بولر،

اوتلر ییری ییلاق بولر. (حساس، 2013: 65)

Toya bâlası **taylâk** bolar,

Otlar yeri **yaylâk** bolar. (Hassas, 2013: 65)

(Deve yavrusu küçük olur, otlama yeri çöl olur.)

یولده قالگندن،

چولده قال. (حساس، 2013: 126)

Yolda kâlgandan,

Çolda kâl. (Hassas, 2013: 126)

(Yolda kalınca, çölde kalması iyidir.)

بالهلی اوی بازار،

بالهسیز اوی مزار. (حساس، 2013: 48)

Bâlali oy **bazâr**,

Bâlasız oy **mazâr**. (Hassas, 2013: 48)

(Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar gibidir.)

III. BÖLÜM / METİNLER VE KARŞILAŞTIRMA

Atasözü, sözlü halk edebiyatının güçlü kollarının bir sözü olarak, insanlar kültür ve uygarlık göstergesine ayak basmasından, "Adem" ata zamanından bugüne kadar bu dolgun sanattan faydelenip ve onu bir üstün servet, kimi öz söz olarak kurup hayat boyunca işletmişler.

Bu edebi ve en kıymetli sanat yalnız edebiyat alanında değil belki bütün milletlerin dil ve eğitim dünyasında bir temel olup ve her kavim ve millette özel olan sözcükleri ve öğütleri taşımıştır.

Atasözü el malı olarak ürün ve yaşam sehnelerinde ve hayatın iniş ve çıkışlarında kazanılan tecrübe, ak sakal ve kocaman atalarının beyin ve zekâsında parlayarak bir hâs kişiye aid olmayıp temel veya genel fikri üst koyarak, kök ve kuruluş bakımından değişilmez ve sert bir fondasıyona bağlı olup ve edebiyat göstergesinde bir kıymetli anonim eser, eski zamanlardan dilden dile bir hikmetli söz ve öğüt veren cümleler tam insanlar arasında yayılmıştır (Dâdhâh, 1392, 6).

Atasözü halkın büyük ve kıymetli manavi zenginliği sayılmaktadır. Badii zenginlikte de atasözleri ayrı önem taşımaktadır. Halk icâdi olan atasözler muayyen sosyal ve economy şartlarda icâd edilmiş, insanların hayat ceryanında imtihânlardan geçmiş derin tecrübe ve çabalarından kaynaklanmıştır. Bu nedenle, atasözü insan hayatının türlü dönemlerindeki uygarlıklar, halkın dünya bakışı, hemde maddi ve manavi başarılarının gözlem sifatiyle kullanılmaktadır (Yarqin).

İnsanların tecrübelerine dayanan atasözleri, öğüt, gözlem, uyarı ve kişisel deneyimler sonucu edinilen kanaatleri ifade eden sözlü kültürün en kıymetli ürünleridir. Bu arada akrabalıkla ilgili atasözlerini ele aldysak önce akrabalık ilişkileri ve nasıl ortaya gelmesi hakkında biraz durmamız gerekmektedir.

Metin Yurtbaşı akrabalık ilişkileriyle ilgili: "*Akraba hısım yakın aileler anlamındadır. Türkler sosyal hayatın ve yaşamın değerini çok iyi anlamışlardır. Sosyal hayatın en küçük birimi olan aile ve aile içi ilişkiler ön plana çıkmıştır. Ailedeki dayanışma, birlik, beraberlik, sevgi, saygı, iş paylaşımı gibi olumlu özelliklerin geliştirilmesi için hiçbir şeyden kaçınılmamıştır. Akraba çerçevesinde anlaşmazlıkların kıskançlık ve çekemezliğin zaman zaman olacağını söylerken, sonuçta uzlaşma istenmiştir. Kardeşler arasında da gerilimler olabileceğini ama*

bunun geçici olması gerektiği, çünkü kardeşlerin özde birbirine bağlı ve birbirine muhtaç olduğu vurgulanmıştır. Teyzeye, dayıya ve amcaya özel önem verilmiştir. Görümcelik ve eltilik akrabalar arasında olumsuz unsur olarak işlenmiştir. Akrabalıkta parasal ilişkiler hassas bir konudur. Bu nedenle parasal ilişkilerden uzak durulması istenmiştir. Geleneklerimizde akraba çerçevesiyle olan ilişkilerin sağlıklı tutulması için huzursuzluk yaratacak davranışlardan kaçınılması öğütlenmiştir" diye değerlendirmiştir (Yurtbaşı, 1996: 14). Toplumun en temel sosyal kurumu olan aile bağı, baba, anne ve çocukları, ayrıca çocuklar anneyi ve babayı birbirine bağlayarak aralarındaki ilişkiyi pekiştiren en önemli unsurdur. "Aile, kan bağılılığı, evlilik ve diğer yasal yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan fertlerden oluşan, fertlerinin cinsel, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, fertlerin topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birimdir şeklinde tanımlanabilir²".

Başka bir ifadeyle, akrabalık ilişkisinin temelini oluşturan aile unsurlarıdır. Ailenin bütün insan toplulukları için geçerli bir tanım ortaya koymak oldukça güçtür. Toplumlar kendi yapılarına bağlı olarak "Aile" kavramına farklı anlamlar yüklemektedir. Ailenin sosyal örgütlenmenin temel birimlerinden biri hatta toplumun temel yapısı olduğu gerçektir. Aile anne, baba ve bağımlı çocuklardan oluşan bir kurumdur. Toplumsal bir kurum olan Ailenin yüzyıllar süren evrimi boyunca bir çok değişim geçirdiğini aile yapısıyla birlikte akraba ilişkilerinin, evlilik anlayışını ve genel olarak davranış kalıplarının da değiştiği görülmektedir.³

Toplumsal yaşayışın ilk zamanlarından beri her toplumda ailenin varlığı gözlenmiştir. Aileye şekil veren baba, anne ve çocuklar ve onların soyuna bağlı olan amca, dayı, hala, teyze ve başkaları, hemde izdivaç vasıtasıyla gelen bağılılıklar akraba ve akrabalık ilişkileri kurmaya önem taşımaktadır. Bu sürede önemli folklorik malzemesi olan Afganistan Özbek Türklerinin akrabalıkla ilgili atasözlerinin ve Türkiye'de kullanılan atasözleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi konu ortaya konmuş olan, akrabalık ilişkileri aralarındaki etkileşim boyutlarında

² <http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/14.php>

³ <http://www.turkpedr.com/makale/yetiskinlik-psikolojisi/aile-ve-aile-yapilari.html>

göze alınarak sosyolojik bakış açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi yapılacaktır.

1. ANNE İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Anne, çocuklarına Allah'ın yarattığı ve verdiği en büyük nemetidir. Onun yerini hiç kimse bu hayatta alamaz. Bu arada, Peygamber efendimiz (Sav) Hadis şerifte buyurmuş ki, "cennet annelerinin ayağın altındadır". Annelerin değeri Allah'ın nezdinde çok olması Kuran Kerim'de de zekredilmiştir. Anne, Özbek toplumunda da kutsal sayılan değerlerden biridir. Anne bir ailenin temelini sağlarken, insan oğlunun soyunun devamı için büyük önem taşımaktadır.

Kadının toplumda ve aile içinde sosyal mevzularının müstehkemleşmesi halinde anne olmasıyla ilgilenmektedir. Bu hususta, Özbek atasözlerinde de anne ve annelik üzerinde çok durulmuştur. Annenin makamını, Allah ile paralellik kurularak ifade edilen atasözleri bulunmaktadır. *Āna râzi, ĥudâ râzi*, "Ana razı, Allah razı" atasözünde belli olur ki, anneyi razı etmek, aynı Allah'ı razı etmek gibidir. Anneyi memnun etmenin, ibadet kabul edileceğine dikket çekilmiştir.

Anne ile ilgili atasözlerinde, ailede anne babaya göre çocuklarını daha iyi terbiye vermesi ve onları güzelce yetiştirmesi yansımıştır. Özellikle kız çocuklar annenin her yaptığını ve dediğini bir ders bilerek, kendilerini ona göre pekiştirecektir. Çocukları en seven ve en sevgi veren insan ve onlar için en çok zahmetler çeken annedir. Anne sevgisini sevgilerin annesi gibi bildiren ve onun benzeri hiç bir zaman bulunmamasına vurgulanan atasözleri vardır.

Özbek toplumunda, anne evlatlarının evlenmesine ve özellikle kız evlatlarının talıplarına, bir ölçü olarak görünürken, anneyi övdüğü kızın alınmamasına tevsiye eden atasözleri de bulunmaktadır.

Anne ile ilgili atasözleri başlığı altındaki Özbek atasözlerinin sayısı 20 tanedir, bunlardan 19 tanesinin Türkiye'de kullanılan benzer atasözleri bulunarak değerlendirilmiştir.

1. آنه عالم فخرى دیر. (مقصودی)

Āna 'âlam faħridir. (K.K: Maqsudi)

Ana dünya kıvancıdır.

"Ana hakkı ödenmez." (Albayrak, 2009: 154)

2. آنه باققن قيز باش بولر، آته باققن قيز ياش بولر. (حساس، 2013: 9)

Āna bâkkan kız bâş bolar, âta bâkkan kız yâş bolar. (Hassas, 2013: 19)

Annesi yetiştiren kız baş olur, babası yetiştiren kız hâlen çocuk kalır.

"Ananın çıktığı dala kızı salıncak kurur." (Aksoy, 1988: 147)

"Anadan gören, sergen düzer; babadan gören, saban düzer." (Albayrak, 2009: 155)

3. آنه باققن قيز كون كورر، آته باققن قيز كونداش. (حساس، 2013: 19)

Āna bâkkan kız kun korar, âta bâkkan kız kundaş. (Hassas, 2013: 19)

Annesi bakan kız bahtlı olur, babası bakan kız kuma olur.

"Anadan gören, sergen düzer; babadan gören, saban düzer." (Albayrak, 2009: 155)

4. آنهسى باققن قيز، آي بيلن اوريشر. (حساس، 2013: 19)

Āna bâkkan kız, ây bilan urişar. (Hassas, 2013: 19)

Annesi yetiştiren kızın kemali ve cemali olur.

"Anasına göre danası olur." (Albayrak, 2009: 159)

5. آنه دى يار بولمس، وطن دى ديار. (حساس، 2013: 113)

Āna day yâr bolmas, vaţan day diyâr. (Hassas, 2013: 113)

Anne gibi yar olmaz, vatan gibi diyar olmaz.

"Ana gibi yar olmaz, Bağdat gibi diyar olmaz." (Aksoy, 1988: 145)

6. آنه ايشى ده باش بولر، بالهسيگه ياش بولر. (حساس، 2013: 18)

Āna işida bâş bolar, bâlasiga yâş bolar. (Hassas, 2013: 18)

Anne işine hâkimdir, çocuğuna bağlıdır.

"Ana, yürekten yana." (Aksoy, 1988: 148)

7. آنه کورگن قیز اويى اوخشتر، يتيمچه قیز اويناشنى. (حساس، 2013: 19)

Āna korgan kız uyi oħşatar, yatimça kız oynaşni. (Hassas 2013: 19)

Anneli büyüyen kız ev kurur, annesiz büyüyen kız oynaş bulur.

"Analı kızın bedeni büyür, anasız kızın sözü." (Albayrak, 2009: 156)

8. آنه من، يانه من. (حساس، 2013: 19)

Āna man, yâna man. (Hassas, 2013: 19)

Anne çocukları için endişe eder.

"Ana cennetin köşesidir." (Albayrak, 2009: 153)

"Ana evladından geçmez." (Albayrak, 2009: 154)

9. آنه مهري آلتين بولر، خاله مهري کوماش. (حساس، 2013: 19)

Āna mehri âltin bolar, hâla mehri kömuş. (Hassas, 2013: 19)

Anne sevgisi altın olur, teyze sevgisi gömüş.

"Teyze ana yarısıdır." (Tülbentçi, 1977: 517)

10. آنه مهري دينگيز بولر، آته مهري دريا. (حساس، 2013: 19)

Āna mehri dengiz bolar, âta mehri darya. (Hassas, 2013: 19)

Anne sevgisi deniz olur, baba sevgisi nehir.

"Ana över, baba sever." (Tülbentçi, 1977: 55)

11. آنه مهري مهزلرينگ آنهسى دير. (حساس، 2013: 19)

Āna mehri mehlerni ânasidir. (Hassas, 2013: 19)

Anne şefketi şefketlerinin annesidir.

"Ana evlâdından geçmez." (Tülbentçi, 1977:54)

12. آنه دن اورگن، مامادن ايشيت. (حساس، 2013: 19)

Ānadan örgan, mâmadan işit. (Hassas, 2013: 19)

Anneden öğrenmeli, nineden işitmeli.

"Kız anasından görmeyince sofrayı kaldırmaz." (Gerçek, 1939: 84)

13. آنه گه قيل، باله دن كور. (حساس، 2013: 19)

Ānaga kıil, bâladan kör. (Hassas, 2013: 19)

Anneye yaptığın her şeyi, evlatten görürsün.

"Ana baba bedduasını alan onmaz." (Aydıncal, 2001: 17)

14. آنمنى اولماغىنى بىلىسم ايدى، بىر پارچە نانگە المشتىرىب يىردىم. (مقصودى).

Anamni ölmağini bilsem idi, bir parça nanga almaşitirib yiyerdi. (K.K: Maqsudi)

Annemin öleceğini bilseydim, bir parça ekmekle değiştirip yeydim.

"Anamın(babamın) öleceğini bilseydim kulağı dolu darıya satardım(acı soğana değiştirdim.)." (Aksoy, 1988: 147)

15. آنهسى مختهگن قىز، آچگه توشر. (حساس، 2013: 19)

Ānasi mahtagan kız, âçga tuşar. (Hassas, 2013: 19)

Annesi övdüğü kız, yoksul aileye düşer.

"Ana kızına taht kurar, kız bahtı kocadan arar." (Aksoy, 1988: 146)

16. آنهسى مختهگن قىز، آلاوگه توشر. (حساس، 2013: 19)

Ānasi mahtagan kız, âlavga tuşar. (Hassas, 2013: 19)

Annesi övdüğü kız, ateşe düşer.

"Ana kızına taht kurmuş, baht kurmamış." (Aksoy, 1988: 146)

17. آنهسى مختهگن قىزنى، قویب قاچ. (حساس، 2013: 19)

Ānasi mahtagan kızni, koyib kaç. (Hassas, 2013: 19)

Annesi övdüğü kızdan hayır gelmez.

"Anasının övdüğü kızı koy kaç, anasının garadığı kızı al geç." (Albayrak, 2009: 159)

18. آنهسىنى انجىتگن، دانهسىگه زار بولر. (حساس، 2013: 18)

Ānasini incitgan, dānasiga zār bolar. (Hassas, 2013: 18)

Annesini inciten, tanesine zar olur.

"Ana hakkı ödenmez." (Tülbentçi, 1977: 55)

"Ana hakkı tanrı hakkı." (Aksoy, 1988: 145)

"Ana baba bedduasını alan onmaz." (Aydıncal, 2001: 17)

19. آنهسىنى كۆرىپ، قىزىنى آل. (حساس، 2013: 19)

Ānasini körib, kızını âl. (Hassas, 2013: 19)

Annesine bak, kızını al.

"Anasına bak, kızını al; kıyısına bak, bezini al!" (Acaroğlu, 2005: 15)

20. آنهسىزىنىڭ عمرى خوار. (ايماق، 2008: 94)

Ānasizning 'omri huvâr. (Aymaq, 2008: 94)

Annesizin ömrü sefaletlidir.

2. BABA İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Baba bir ailenin ferdi ve reisi olarak bütün aile sorumluluklarını iki omuzunun üstünde taşımaktadır. Ailesinin başına dimdik durarak kötü bir şeyler gelmesini hiç bir zaman istemez. Bu nedenle, babanın saygı ve hürmeti diğer aile unsurlarından fazladır.

Baba çocuklarının iyiliği için elinden geleni esirgemez ve hep çocuklarının geleceğine düşünüyor. Topluma bir hayırlı evlat yetiştirme kanaatındadır. Bu hususta, çocuklar büyüklere hürmet etmeli ve saygı göstermelidir, özellikle baba ve

annenin rezasını kazanmak için anne ve babanın emrini yerine getirmelidir. "Āta rāzi ħuda rāzi" atasözünde babanın rızası ne kadar değerli olamsını bildirmektedir ve babanın rızası Allah'ın rızasına paralellliğini göstermektedir. Allah'ın rızasını kazanmak için baba ve annenin saygı, hürmet ve emrini yerine getirmeli ve hiç bir zaman onların karşısında kötülük yapmamaları gerekmektedir. Şimdi baba ve evlat üzerine düşen vazifeleri asırlar önce atalarımızın tecrübelerine dayanan, onlar tarafından söylenmiş olan öğütler ve değerli sözler, Özbek atasözlerinde de aynılarını ifade etmiştir.

Ele aldığımız bu incelemede, baba ile ilgili 44 Özbek atasözleri toplanarak karşılaştırma maksadiyle değerlendirilmiştir. Bu çalışmada 17 Özbek atasözlerinin Türkçe benzer atasözleri bulunarak değerlendirilmiştir.

1. امر پدر عرش دن اعلا دیر. (مقصودی)

Amri padar 'arşdan a'lâdir. (K.K: Maqsudi)

Baba emri arştan yukarıdadır.

2. آته راضی خدا راضی. (قالمس، 2017: 2)

Āta rāzi ħuda rāzi. (Qalmas, 2017: 2)

Baba razıysa Allah da razıdır.

3. آته قرغیشی اوق، آنه قرغیشی دوق. (قالمس، 2017: 2)

Āta qarğışı oq, âna qarğışı doq. (Qalmas, 2017: 2)

Baba bedduası ok gibi eser eyler, anne bedduası etkisizdir.

"Ananın hayır duası, babanın bedduası tutar." (Albayrak, 2009: 158)

"Ata inkisarı, insanı kibrit gibi yakar." (Albayrak, 2009: 188)

"Ana baba bedduası alan onmaz." (Yurtbaşı, 2014: 100)

4. آتہ آہگہ خدمت عمرنی اوزون قیلر. (قالمس، 2017: 2)

Āta anaga ħizmet 'omrni uzun kılar. (Qalmas, 2017: 2)

Ana babaya hizmet edenin ömrü uzun olur.

"Anaya babaya hizmet, Allah'a ibadet." (Albayrak, 2009: 160)

5. آتنگ یاوو دوست بولمس. (قالمس، 2017: 3)

Ātang yâvu dost bolmas. (Qalmas, 2017: 3)

Babanın düşmeni asla dost olmaz.

"Baba düşmanı oğul dostu olmaz." (Yurtbaşı, 2014: 104)

6. آتنگنی نامیگه بول، مالیگه بولمه. (قالمس، 2017: 3)

Ātangni nâmiga bol, nâniga bolma. (Qalmas, 2017: 3)

Babanın malıyla değil, ismiyle olmalı.

"Ata malı mal olmaz, kendin kazanmak gerek." (Aksoy, 1988:159)

7. آت آتہدن، آش آتہدن. (حساس، 2013: 8)

Āt âtadan, âş ânadan. (Hassas, 2013: 8)

Ad babadan, yemek annedendir.

8. آت مینگن آتہسینی تانیمس. (حساس، 2013: 9)

Āt mingan âtasini tânimas. (Hassas, 2013: 9)

At binenin biri, babasını tanımaz.

آته آلدیندن اوتمه، ادب آلدیندن کبتمه. (مقصودی). 9.

Āta âldından otma, adab âldından ketma. (K.K: Maqsudi)

Babanın önünden geçmek, edepsizliktir.

"Atanın önünden geçeni Allah sevmez." (Albayrak, 2009: 190)

"Ana ata, öniünden geçmek hata." (Tülbençi, 1977: 54)

آته آلقیشی، آلتین بولر. (حساس، 2013: 9) 10.

Āta âlķışı, âltin bolar. (Hassas, 2013: 9)

Baba alkış, altın olur.

"Baban canına nur yağsın." (Tülbentçi, 1977: 88)

آته آنهنی قدرینی تیریکیلیکده بیل. (حساس، 2013: 10) 11.

Āta ânani qadrini tiriklikda bil. (Hassas, 2013: 10)

Baba ve annenin değerini yaşarken bilmeli.

آته آنهسینی تانیمهگن، تنگری سینی تانیمس. (حساس، 2013: 130) 12.

Āta ânasini tânimagan, tangrisini tânimas. (Hassas, 2013: 130)

Anne babasını tanımayan, tanrısını tanımaz.

"Atasını tanımayan, Allah'ını da tanımaz." (Parlatır, 2010: 7)

"Atasını tanımayan Allah'ını tanımaz." (Aksoy, 1988:159)

"Atasını tanımayan Allah'ı da tanımaz." (Aydıncal, 2001: 20)

13. آته بيزاردن، خدا بيزار. (حساس، 2013: 9)

Āta bizârdan, ĥuda bizâr. (Hassas, 2013: 9)

Baba bıktığından Allah da bıkar.

14. آته بولیش آسان، ادب بېریش قیین. (مقصودی)

Āta bolış âsân, adab beriş kıyin. (K.K: Maqsudi)

Baba olmak kolay, edep vermek zordur.

آته بولمى، آته قدرینى بيلمس،

15. آنه بولمى، آنه قدرینى بيلمس. (مقصودی)

Āta bolmay, âta ħadrini bilmas,

Āna bolmay, âna ħadrini bilmas. (K.K: Maqsudi)

Baba olmadan, baba kıymetini bilmez, ana olmadan ana kıymetini bilmez.

"Āta olmayan, ata kadri bilmez." (Albayrak, 2009: 189)

"Āta olmayan ata kadrını bilmez." (Tülbentçi, 1977: 74)

16. آته خطا بولسه بولسین، آنه خطا بولمه سین. (حساس، 2013: 9)

Āta ĥaĥâ bolsa bolsin, âna ĥaĥâ bolmasin. (Hassas, 2013: 9)

Babası kötü olasa olsun, annesi kötü olmasın.

17. آته هنرى باله گه مېراث دیر. (مقصودی)

Āta hunari bâlaga merâş dir. (K.K: Maqsudi)

Ata hünəri çocuğa mirastır.

"Atanın sanati oğula mirastır." (Aksoy, 1988:159)

18. آته قدرینی صغیر بیلر، آنه قدرینی یتیم. (حساس، 2013: 10)

Āta ځadrini şağir bilar, âna ځadrini yetim. (Hassas, 2013: 10)

Baba değerini öksüz bilir, anne değerini yetim.

19. آته کسبی، دولت کسبی. (مقصودی)

Āta kasbi, davlat kasbi. (K.K: Maqsudi)

Ata mesleği, gelir mesleğidir.

20. آته من ساته من، آنه من یانه من. (حساس، 2013: 10)

Āta man sâtaman, âna man yânaman. (Hassas, 2013: 10)

Babayım satarım, anneyim yanarım.

"Ana çeker zehmeti, baba alır rahmeti." (Albayrak, 2009: 154)

21. آته اوغلینی ایتیمی، بیللی اېمس قچان کیتیمی. (حساس، 2013: 9)

Āta oğlını eyitimi, billi emas ځaçân ketimi. (Hassas, 2013: 9)

Baba oğluna ölene kadar çalışır.

22. آته اورنی دشته، آنه اورنی اویده. (حساس، 2013: 9)

Āta orni daşda, âna orni uyda. (Hassas, 2013: 9)

Babanın yeri dışarı, annenin yeri evdedir.

23. آته اؤرنينى، عاقل اوغيل آلر. (حساس، 2013: 9)

Āta ornini, 'âkil oğil âlar. (Hassas, 2013: 9)

Babanın yerine, akıllı oğul geçer.

"Baba eder, oğul öder." (Aksoy, 1988: 173)

24. آته تينچير قيزى بيرسه، ناندن توله آغزىنى كورسه. (حساس، 2013: 9)

Āta tinçir kızını birsa, nândan tola âgzini korsa. (Hassas, 2013: 9)

Baba kızını verdikten, ağzını ekmek dolu gördükten sonra rahatlanır.

"Ana bahtı kızına, baba ocağı oğula kalır." (Aydıncal, 2001: 17)

25. آته دن كورگن آت چاپر، آنه دن كورگن نان ياپر. (حساس، 2013: 9)

Ātadan korgan ât çâpar, ânadan korgan nân yâpar. (Hassas, 2013: 9)

Babadan gören at koşturur, anneden gören ekmek pişirir.

"İyi evlat anayı, babayı vezir, kötüsü rezil eder." (Gerçek, 1939: 74)

26. آته دن كورگن اوق آتر، آنه دن كورگن تون پيچر. (حساس، 2013: 9)

Ātadan korgan oğ âtar, ânadan korgan ton piçar. (Hassas, 2013: 9)

Babadan gören ok atar, anneden gören ton (giyim) biçer.

"Babadan gören sofraya salar, anadan gören mindere serer." (Aydıncal, 2001:

22)

27. آتەگە مال، قىزگە جمال. (حساس، 2013: 10)

Ātaga māl, qızga camāl. (Hassas, 2013: 10)

Babaya mal (servet), kıza cemal gerekir.

28. آتەلەر سۆزى عقلنىڭ كۆزى، آنەلەر سۆزى بختنىڭ اۆزى. (حساس، 2013: 10)

Ātalar sözi 'aқilning közi, ânalar sözi bahtning özi. (Hassas, 2013: 10)

Atalar sözü aklın gözüdür, anneler sözü bahtın özüdür.

"Ataların bir sözü bin ögüde geçer." (Aydıncal, 2001: 20)

"Atalar sözünü tutmayı yabana atarlar." (Gerçek, 1939: 27)

29. آتەلەر سۆزى، عقلنىڭ كۆزى. (حساس، 2013: 10)

Ātaning sözi, 'aқilning közi. (Hassas, 2013: 10)

Babanın sözü aklın gözüdür.

"Atalar sözü, sözlerin özü." (Tülbentçi, 1977: 74)

"Atalar sözü evlada mirastır." (Aydıncal, 2001: 20)

30. آتە بىلك، آنە يۈرەك. (مقصودى)

Āta bilak, âna yurak. (K.K: Maqsudi)

Baba bilek, anne yürek gibidir.

31. آتە چارواغىدە قالگىنچە، آنە اويماغىدە قال. (مقصودى)

Āta çarvâgida kâlgınca, âna oymâgida kâl. (K.K: Maqsudi)

Babanın çiftliğinde kalacağına, ananın oymağında kalmalı.

32. آتنگ بولسه آت چاپ، صغیر بولسنگ چپ اوتیر. (حساس، 2013: 9)

Ātang bolsa ât çâp, şağir bolsang çup otir. (Hassas, 2013: 9)

Baban olsa at koştur, öksüz olsan sessizce otur.

33. آتنگ بولسه آتلیق سن، صغیر بولسنگ ییاق. (حساس، 2013: 9)

Ātang bolsa âtliksan, şağir bolsang yayâk. (Hassas, 2013: 9)

Baban olsa atlısın, öksüz olsan yayasın.

"Baba oğlumun fenalığını istemez." (Aydıncal, 2001: 22)

34. آتنگ بولسه، آسمان دن گزله. (حساس، 2013: 9)

Ātang bolsa, âsmândan gazla. (Hassas, 2013: 9)

Baban olursa, her şey yapabilirsin.

35. آتنگ میراب بولگنده هم، یپرینگ سرآب بولسین. (حساس، 2013: 9)

Ātang mirâb bolganda ham, yering sarâb bolsin (Ya âtang mirâb bolsin, ya yering sarâb). (Hassas, 2013: 9, 115)

Baban yetkili biri de olsa, kendinden bir şeyler yapmalısın.

36. آتنگ اوغلی بولمسنگ هم، آدم اوغلی بول. (حساس، 2013: 9)

Ātang oğli bolmasang ham, âdam oğli bol. (Hassas, 2013: 9)

Baban oğlu olmasan da, adem oğlu ol.

37. آتنگه گپینگنی کم قیل، آننگه باشینگنی خم قیل. (مقصودی).

Ātangga gapingni kam qil, ânangga bâşingni ham qil. (K.K: Maqsudi)

Baba karşısında az konuş, anne karşısında baş eğerek durmalısın.

"Ana ata, öniinden geçmek hata." (Tülbentçi, 1977: 54)

38. آتنگنی کورگینگده، آدن توش. (حساس، 2013: 9)

Ātangni korkaningda, âtdan tuş. (Hassas, 2013: 9)

Babanı görürsen attan bile inmelişin.

39. آتہسی تہنتک نینگ بیرسی، تہنتک؛ آنہسی تہنتک نینگ برسی. (مقصودی).

Ātasi tentakning birisi, tentek; ânasi tentekning barisi. (K.K: Maqsudi)

Babası aptalın birisi, anası aptalın hepsi aptal olur.

40. آتگه مینگن آتہسینی تانیمس، خاتین آلگن آنہ بیلن نان ییمس. (حساس، 2013: 9)

Ātga mingan âtasini tânimas, ĥâtin âlgan âna bilen nân yimas. (Hassas, 2013: 9)

Ata binen evlat babasını tanımaz, kadın alan evlat anneyle yemek yemez.

41. بیرنی بپرسنگ آتنگه، مینگنی آلهسنگ بالهنگدن. (مقصودی).

Birni bersang âtangga, mingni âlasang bâlangdan. (K.K: Maqsudi)

Babana bir verirsen, evladından bin alırsın.

42. گپ كېلگندە، آتنگدن ائەمە. (ایماق، 2008: 99).

Gap kelganda, âtangdan ayama. (Aymaq, 2008: 99)

Gerçek söz konusu olduğu zaman babanı bile affetme.

43. اوگى آتە نان بېرمس، نان بېرسە ھەم جان بېرمس. (مقصودى).

Ogay âta nân bermas, nân bersa ham cân bermas. (K.K: Maqsudi)

Üvey baba ekmek vermez, ekmek verirse de can vermez.

44. عسلنى اېسكى دېمە، آتە آنەنى قىرى. (حساس، 2013: 86).

‘Asalni eski dema, âta- ânani qarri. (Hassas, 2013: 86)

Balı eski diye, anne- babayı yaşlı diye bırakmamalı.

3. KIZ İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Özbek toplumunda, kız evlatlara değer ve önem verirken, onları büyük bir namus bilerek yetiştirirler. Kız ile ilgili Özbek atasözlerinde, kızın akıllı ve terbiyeli yetiştirilmesi, şerefli bir ailenin evlâdı ile evlendirilmesi, tam tarsına şerefli bir ailenin kızına talip olması, başlık parası beyan edilmesi, kız ve erkek evlât karşılaştırılması ile ilgili tecrübeler ve öğütler yansımıştır.

Kız evlâdın her bir halde aile ve toplum için değerli olduğu ifade edilerek, sosyal hayattaki yeri ve önemi, çeşitli benzetmelere yansıyan atasözleri de bulunmaktadır. Özbek atasözlerinde, kızların olumlu özellikleri, akıllı, nazlı ve cilveli olmalarının önemi yansımakla birlikte, kızın olumsuz özellikleri, tembelliği,

şımarıklığı, acele etmelerinin kötü sonuçlanması yer alınmıştır. Kızın ailesinin zengin olması, talıplarını ilgilendiren bazı atasözleri de vardır.

Bu çalışmada, kız ile ilgili atasözleri başlık altında 98 Özbek atasözleri bulunmaktadır. Bunlardan 53 atasözlerinin karşılığı Türkiye'de kullanılan atasözleri bulunarak değerlendirilmiştir.

1. احمق قیزینى مختر، نامرد اۆزینی. (حساس، 2013: 112)

Ahmaq kızını mahtar, nâpard özini. (Hassas, 2013: 112)

Ahmaq kızını över, namert kendini.

"Abdal ata binmiş, bey oldum sanmış." (Tülbentçi, 1977:17)

2. عقللى قیزینى بیغله تیش هم قیین، کولدریش هم. (مقصودی)

'Akıllı kızını yiglatış ham kıyin, kuldiriş ham. (K.K: Maqsudi)

Akıllı kızın ağlatmağı ve güldürmeğı zordur.

3. عقل سیز قیزینى ایشی توبده اویین، عقللى قیزینى ایشی قازان قوزغر. (حساس، 2013: 86)

'Akılsız kızını işi tuyda oyun, 'akıllı kızını işi kâzan kózgar. (Hassas, 2013: 86)

Akılsız kızın işi duğunda oyunla, akıllı kızın işi tencere karıştırmakla geçer.

"Al kibar kızını, işlesin bulana bulana; al çitak kızını gezsın eğlene eğlene."
(Tülbentçi, 1977: 43)

4. آنه گه اوخشب قیز توغیلمس، آته گه اوخشب اوغیل. (مقصودی)

Ānaga oħşab kıız toğılmas, âtaga oħşab oğil. (K.K: Maqsudi)

Anaya benzeyen kız, babaya benzeyen oğul doğmaz.

"Oğlan dayıya, kız halaya çeker." (Aydınkal, 2001: 122)

5. آنهسی مقتنهگن قیزی آلمه، ینگهسی مقتنهگن قیزدن قالمه. (قالمس، 2017: 114)

Ānasi mağtagan şizni ālma, yangasi mağtagan şizdan řālma. (Qalmas, 2017: 114)

Anası övdüğü kızı alma, yengesi övdüğü kızdan kalma.

"Alma soysuzun kızını, sürer anası izini." (Aksoy, 1988: 142)

6. آرقاغینی کوریب بوزینی آل، آنهسینی کوریب قیزینی آل. (ایماق، 2008: 102)

Arğagini körib buzini āl, ānasini körib şizini āl. (Aymaq, 2008: 102)

İpini görüp bezini al, annesini görüp kızını al.

"Anasına bak kızını al, kenarına (kıyısına, tarağına) bak bezini al." (Aksoy, 1988: 147)

7. بای قیزی بایگه توشسه یخشی دیر، غریب قیزی غمخارگه. (حساس، 2013: 49)

Bây kızi bâyga tuşsa yağşidir, ğarib kızi ğamĥârğa. (Hassas, 2013: 49)

Zengin kıızı zengine, fakir kıızı sevene düşerse iyidir.

"Kendinden küçükten kız al, kendinden büyüğe kız verme." (Gerçek, 1939: 81)

8. بای قیزینی آتی بار، غریب قیزینی نباتی. (حساس، 2013: 49)

Bây kızını âti bâr, ğarib kızını nabâti. (Hassas, 2013: 49)

Zengin kızının adı var, garip kızının tadı.

"Balcı kıızı daha tatlı." (Aksoy, 1988: 177)

9. باىنى قىزى بوش بولر، قلنى قىزى تاش بولر. (حساس، 2013: 49).

Bâyni kızi boş bolar, ulni kızi tş bolar. (Hassas, 2013: 49)

Zenginın kızı beceriksiz, fakirin kızı becerikli olur.

بېرمس قىزىنىڭ قلىنى كۆپ بۆلەدى. (ايماق، 105:1386) (بېرمس قىزىنى قلىنى كۆپ دېر.

10. (حساس، 2013: 55)

Bermas ızning alini kop boladi. (Aymaq, 1386: 105) (Bermas ızni alini ko'pdir. (Hassas, 2013: 55)

Vermez kızın balık parası ok olur.

"Beenmeyen kızını vermesin." (Tlbenti, 1977: 103)

11. چرخنى بوزگن پړهسى، قىزنى بوزگن آنهسى. (مقصودى).

arni bozgan parrasi, ızni bozgan nasi. (K.K: Maqsudi)

Pervaneyi bozan yaprağı, kızı bozan anasıdır.

12. چىرايلى قىزىنىڭ نازى بار. (مقصودى).

ıryli ızning nzi br. (K.K: Maqsudi)

Gzel kız nazlı olur.

"kızdır nazdır, bin lira azdır." (Parlatır, 2010: 11)

"Her gzelin bir huyu vardır." (Gerek, 1939: 66)

13. اېگرى بولسه هم يول يىخشى، قرى بولسه هم قىز يىخشى. (ايماق، 108:2008).

Egri bolsa ham yol yaşı, qarri bolsa ham kız yaşı. (Aymaq, 2008:108)

Egri olsa da yol olmalı, yaşlı olsa da kız olmalı.

14. ابر آلمه گن قیزی، ایزمه آلر. (حساس، 2008: 36)

Er âlmagan kızni, ezme âlar. (Hassas, 2008: 36)

Kocaya varmayan kızı, abtal alır.

"Kel kızın kör alıcısı olur." (Aydinkla, 2001: 98)

"Dazlayan (beğenmeyen) daza düşer, kel başlı kıza düşer." (Aksoy, 1988: 230)

15. ابرگه تیگن قیز، ابرگه ابرکه. (حساس، 2013: 37)

Erga tigan kız, eriga erke. (Hassas, 2013: 37)

Kocaya varan kız, kocasına şımarıktır.

"Ere giderken büyük kız, evde oturduğu zaman küçük kız." (Aydinkal, 2001: 65)

16. ابرینچاق قیزی ابرگه بئر، ابر آلمسه بئرگه بئر. (مقصودی)

Erinçâk kızni erga ber, er âlmasa yerga ber. (K.K: Maqsudi)

Üşengeç kızı kocaya ver, koca almazsa toprağa ver.

"On beşindeki kız, ya erde gerek ya yerde." (Aksoy, 1988: 400)

17. ابرینچاقنی ابر آلمس، ابر آلمسه هم کوپ قالمس. (مقصودی)

Erinçâkni er âlmas, er âlsa ham kop qalmas. (K.K: Maqsudi)

Üşengeci koca almaz, koca alırsa da çok kalmaz.

"Üşeneni oğlu, kıızı olmamış." (Gerçek, 1939: 115)

18. اېرېنگن قيز اېردن قالر. (مقصودی).

Eringan kız erdan qâlar. (K.K: Maqsudi)

Üşenen kız kocadan olur.

"Erinenin (üşenenin) oğlu kızı olmamış." (Aksoy, 1988:269)

19. اېرکه قيزگه ايککی اېر. (حساس، 2013: 36)

Erke kızga ikki er. (Hassas, 2013: 36)

Şımarık kız iki kocaya varır.

"Bir evde iki kız, biri çuvalduz biri biz." (Tülbentçi, 1977: 117)

20. اېرکه اوسگن قيز ياتگه توشر. (حساس، 2013: 37)

Erke usgan kız yâtga tuşar. (Hassas, 2013: 37)

Şımarık kız yabancı birisiyle evlenir.

"Elin övdüğünü el alır, ana babanın övdüğü evde kalır." (Aydıncal, 2001: 65)

21. اېرکه لتگن قيز، اويناشلی چيقر. (حساس، 2013: 37)

Erkelatgan kız, oynaşli çıkar. (Hassas, 2013: 37)

Şımarık kız, oynaş bulur.

"Kızı dövmeyen, dizini döver." (Acaroğlu, 2005: 15)

22. اېشىگي يامان نينگ اويگه بارمه، آنه سی يامان نينگ قيزيني آلمه. (مقصودی).

Eşigi yâmâanning uyiga barma, ânasi yâmâanning kızını âlma. (K.K: Maqsudi)

Kapısı kötünün evine varma, anası kötünün kızını alma.

23. گل قیزگه یرهشر، قیلیچ بیگیتهگه. (ایماق، 2008: 101)

Gul kızga yaraşar, kılıç yigitga. (Aymaq, 2008: 101)

Çiçek kıza yakışır, kılıç yiğide.

"Er kemali ile, avrat cemali ile anılır." (Aydıncal, 2001: 65)

24. غریب قیزی کونگن بولر، بای قیزینى تنگری بیلر. (حساس، 2008: 88)

Ġarib kızi kongan bolar, bâu kızını tangri bilar. (Hassas, 2013: 88)

Garip kıızı kanaatlı olur, zengin kızını tanrı bilir.

25. هر قیزیل کیگن، قیز بولمیدی. (حساس، 2013: 162)

Har kızil kıygan, kız bolmaydi. (Hassas, 2013: 162)

Her kırmızı giyinmiş olan, kıız olamaz.

"Kız anasından görmeyince sofrayı kaldırmaz." (Gerçek, 1939: 84)

26. هولیققن قیز، هومملگه توشر. (حساس، 2013: 113)

Havliqqan kıız, hummalga tuşar. (Hassas, 2013: 113)

Acele eden kıız, tembele düşer.

"İven (ecele eden) kıız ere varmaz, varsa da baht bulmaz." (Aksoy, 1988: 335)

27. ايشله تيب كور ده، قيزينگنى بېر. (حساس، 2013: 40)

İşlatib körda, kızını ber. (Hassas, 2013: 40)

Çalıştırarak kızını ver.

28. شاشگن قيز، اېردن يلچيمس. (ايماق، 2008: 108)

Şaşgan kız, erdan yalçimas. (Aymaq, 2008: 108)

Acele eden kız, baht bulmaz.

"İven (ecele eden) kız ere varmaz, varsa da baht bulmaz." (Aksoy, 1988: 335)

29. قالين سيز قيزيم، قدر سيز قيزيم. (حساس، 2013: 90)

Qâlinsiz kızım, qadirsiz kızım. (Hassas, 2013: 90)

Başlık parası olmayan kızın, değersiz gelin olarak bilinir.

30. قَبْتَلِيدَن بَار، قِيزِينِي آل. (حساس، 2013: 98)

Qaptalidan bâr, kızını âl. (Hassas, 2013: 98)

Yüreğini kazan da kızını al.

31. قررى قيز يسنگينچه، توى اوتر. (مقصودى)

Qarri kız yasangınça, toy otar. (K.K: Maqsudi)

Kadın kız süsleninceye kadar düğün biter.

"Kel düzelinceye dek, düğün bozulacak." (Gerçek, 1939: 79)

32. قرى قيزگه، قيرفته جاوچى. (حساس، 2013: 91)

Qarri kızga, kırkta cävçi. (Hassas, 2013: 91)

Kız büyüyünce, kırklarca talebi olur.

"Kız dediğin, kapı şakşakası gelen çalar, giden çalar." (Albayrak, 2009: 637)

33. قررى قيزنى، قيليغى كوپ بولر. (حساس، 2013: 91)

Qarri kızni, kılığı kop bolar. (Hassas, 2013: 91)

Kız büyüyünce, cilvesi çok olur.

"Kızını dövmeyen dizini döver." (Aksoy, 1988: 362)

34. قيليقلى قيزنى، قالينى كوپ دير. (حساس، 2013: 100)

Kılıklı kızni, kâlini kopdir. (Hassas, 2013: 100)

Kılıklı kızın, başlık parası çok olur.

35. قيليق سيز قيز، قفسگه توشر. (حساس، 2013: 100)

Kılıksız kız, kafasga tuşar. (Hassas, 2013:100)

Cilvesiz kız, kafasa düşer.

36. قيليق سيز قيزگه، قالين يوق. (حساس، 2013: 100)

Kılıksız kızga, kâlin yok. (Hassas, 2013: 100)

Cilvesiz kıza, başlık para yoktur.

37. قيرق گه كيرگن قيزگه اوى كبرهك، يخشى گينه خوى كبرهك. (حساس، 2013: 98)

Qırqqa kirgan qızga uy kerak, yaşığına huy kerak. (Hassas, 2013: 98)

Kırka varan kızın evi olmalı, iyi huyu olmalı.

"Kız kocayınca, gayret dayıya düşer." (Acaroğlu, 2005: 15)

38. قيرققه كيرگن قيزنى، قیغورمسی بولمس. (حساس، 2013: 98)

Qırqqa kirgan qızni, qayğurmasi bolmas. (Hassas, 2013: 98)

Kırka giren kızın, düşüncesi olmaz.

39. آنهسینی کور، قیزینی آل. (ایماق، 2008: 107)

Anasini kör qızını âl. (Aymaq, 2008: 107)

Anasına bak da kızını al.

"Anasına bak kızını al." (Tülbentçi, 1977: 56)

"Anasına bak, kızını al; kıyısına bak, bezini al!" (Acaroğlu, 2005: 15)

40. قیز آلسنگ قومینگدن آل، مال آلسنگ اوزگه دن. (حساس، 2013: 108)

Qız âlsang qavmingdan âl, mâl âlsang özgadan. (Hassas, 2013: 108)

Kız alırsan akrabadan al, mal alırsan yabancıdan.

41. قیز آلسنگ قولاچ آچ، قالین ایتسه قوچاق آچ. (حساس، 2013: 98)

Qız âlsang qulaç aç, qalın aytsa quçaq aç. (Hassas, 2013: 98)

Kız alsan kolları aç, başlık parası dese kabul et.

42. قیز آلسنگ اون بيشده، قوی آلسنگ يوريشده. (حساس، 2013: 98)

Qız âlsang onbeşda, quy âlsang yurişda. (Hassas, 2013: 98)

Kızı on beşte, koyunu yürüyüşte almalı.

43. قیز عمه گه اوخشر، اوغیل تغه گه. (مقصودی)

Qız 'ammaga oğşar, oğil tağaga. (K.K: Maqsudi)

Kız halaya çeker, oğlan dayıya.

"Kız halaya, oğlan dayıya çeker." (Aydıncal, 2001: 122)

44. قیز آنه بولگینچه، آشنی قدرینی بیلمس. (حساس، 2013: 19)

Qız âna bolginça, âşni qadrini bilmas. (Hassas, 2013: 19)

Kız anne oluncaya kadar, yemeğın değerini bilmez.

45. قیز بختی دن قورقر، خان تختی دن. (مقصودی)

Qız bahtıdan qorqar, hân tahtıdan. (K.K: Maqsudi)

Kız bahtından, han tahtından korkar.

46. قیز باله اویده یخشی، ابر باله ابلده یخشی. (مقصودی)

Qız bâla uyda yaşsi, er bâla elda yaşsi. (K.K: Maqsudi)

Kız çocuk evde, erkek çocuk halk arasında olmalıdır.

47. قیز باله دن آنه تویمس . (حساس، 2013: 98)

Qız bâladan âna toymas. (Hassas, 2013: 98)

Kız çocuğu annesi çok sever.

48. قیز بېرگن قیسیب اولتیرر . (حساس، 2013: 98)

Qız bergan kişib oltirar. (Hassas, 2013: 98)

Kız veren çok sır vermez.

49. قیز بېرسنگ آتھسیگه قره ب بېر، قیز آلسنگ آتھسیگه قره ب آل . (مقصودی)

Qız bersang âtasiga qarab ber, kız âlsang ânasiga qarab âl. (K.K: Maqsudi)

Kız verirsen babasına göre ver, kız alırsan anasına göre al.

"Kız evlerde tanınır, ipek tezgâhta." (Acaroğlu, 2005: 15)

"Arpayı (buğday) taşlı yerden, kızı kardeşli yerden al." (Aksoy, 1988: 153)

50. قیز غریب بولسه کوزدن چیقر، آت ارریغ بولسه . (حساس، 2013: 8)

Qız ğarib bolsa közdan çıkar, ât arriğ bolsa. (Hassas, 2013: 8)

Kız ğarip olunca, at zayıf olunca gözden düşer.

51. قیز غریبلیکده بیلدیرر، آت ارریغلیکده . (حساس، 2013: 8)

Qız ğariblikda bildirar, ât arriğlikda. (Hassas, 2013: 8)

Kız ğariplikte, at zayıflikte belli olur.

52. قیز حُسنی، یوره گیده. (مقصودی)

Qız hüsni, yuragida. (K.K: Maqsudi)

Kız güzelliği, kalbindedir.

"Güzelliğe kapılma, huya bak!" (Acaroğlu, 2005: 15)

"Güzelliğe kırk günde doyulur, iyi huya kırk yılda doyulmaz." (Acaroğlu, 2005: 15)

53. قیز کل بولمه سین، اوغیل شل بولمه سین. (حساس، 2013: 99)

Qız kal bomasin, oğil şal bolmasin. (Hassas, 2013: 99)

Kız kel olmasın, oğul topal olmasın.

54. قیز قالینی، قیز چیقمسدن آلینر. (حساس، 2013: 98)

Qız qâlini, qız çıqmasdan âlinar. (Hassas, 2013: 98)

Kızın başlık parası, kız çıkmazdan alınmalı.

55. قیز کپره ککه، تپز کپره ک. (حساس، 2013: 99)

Qız kerakka, tez kerak. (Hassas, 2013: 99)

Kız gerek olana, tez gerek.

56. قیز قیلیغی بیلن، ییگیت ایلیمیمی (عشقی) بیلن دیر. (حساس، 2013: 98)

Qız kıliğı bilan, yigit ilikimi ('aşkı) bilan dir. (Hassas, 2013: 98)

Kız cilvesiyle, yiğit aşkıyla olmalıdır.

57. قیز قیلیغی بیلن ایسیق. (مقصودی).

Qız kılığı bilen issik. (K.K: Maqsudi)

Kız huyu ile sıcak bakılır.

58. قیز قیلیغی یاقیملی، تقینچاغی تاقیملی بولسین. (حساس، 2013: 99)

Qız kılığı yâkimli, taqinçâğı tâkimli bolsin. (Hassas, 2013: 99)

Kız kılığı sevimli, takıntısı takımlı olmalı.

59. قیز قیزغانچ بولسه، قیمتی نی قاییر. (حساس، 2013: 98)

Qız kızganç bolsa, kımatini kayiyar. (Hassas, 2013: 98)

Kız kızkançlı olsa, değerli olmaz.

60. قیز کوز مونچاق بولر، هر کیم تاپسه کوزیگه سورتیب آلر. (مقصودی).

Qız köz munçak bolar, har kim tâpsa köziga surtib âlar. (K.K: Maqsudi)

Kız moncuk gibidir, her kim bulursa gözüne sürterek alır.

"Bir kızı bin kişi ister de bir kişi alır." (Aksoy, 1988: 197)

61. قیز نیمه زر نیمه، یامان چیقسه خار نیمه. (حساس، 2013: 99)

Qız nima zar nima, yamân çeksa har nima. (Hassas, 2013: 99)

Kız nedir zer nedir, kötü çıkarsa diken nedir.

62. قیز سَیله گنگه نَساق یولیغه دی. (مقصودی).

Kız saylaganga nassaķ yuliğadi. (K.K: Maqsudi)

Kız seçene kötüsü nesip olur.

"Kel kızın kör alıcısı olur." (Aydıncal, 2001: 98)

63. قیز یتیم بولسه کوزدن چیقر، آت ارریغ بولسه. (حساس، 2013: 8)

Ğız yatım bolsa közdan çıkar, ât arriğ bolsa. (Hassas, 2013: 8)

Kız yetim olsa gözden çıkar, at zayıf olsa.

64. قیزده جمال بولسه یخشی، اوغیلده کمال بولسه یخشی. (حساس، 2013: 99)

Ğızda camâl bolsa yaħşi, oğilda kamâl bolsa yaħşi. (Hassas, 2013: 99)

Kızın cemali olsa, oğlanın kemali olsa iyidir.

"Er kemali ile, avrat cemali ile anılır." (Aydıncal, 2001: 65)

65. قیزگه گل یره شر، ابرگه قیلیچ. (حساس، 2013: 107)

Ğızga gul yaraşar, erga kılıç. (Hassas, 2013: 107)

Kıza gül, ere kılıç yakışır.

66. قیزی بارنی یتتی کونلیک نازی بار. (حساس، 2013: 30)

Ğızı bârni yitti kunlik nâzi bâr. (Hassas, 2013: 30)

Kızı varım yedi günlük cilvesi vardır.

"Kızın var, sizin var." (Aksoy, 1988: 362)

67. قیزی بارنی، نازی بار. (ایماق، 2008: 102).

Qızı bârni, nâzi bâr. (Aymaq, 2008: 102)

Kızı varın, cilvesi var.

"Kız evi, naz evi." (Aksoy, 1988: 362)

68. قیزیل کییم قیزنیکی دیر. (حساس، 2013: 99).

Qızıl kıyım qıznikidir. (Hassas, 2013: 99)

Kırmızı giyisi kızındır.

69. قیزیم بار دېب کبرلمه، اصلی - خصلی بولمسه. (مقصودی).

Qızım bâr deb kerilme, aşli- husli bolmasa. (K.K: Maqsudi)

Kızım var diye övünme, terbiyeli olması gerek.

"Kızı olan, tez kocar." (Acaroğlu, 2005: 15)

70. قیزلیغیم سلطانلیغیم، خاتینلیغیم زندانلیغیم. (حساس، 2013: 99).

Qızlığım sulḥânlığım, ḥâtinliğim zendânlığım. (Hassas, 2013: 99)

Kızlığım sultanlığım, kadınlığım zendanlığımdır.

71. قیزنی آنهسی تیسین، اوغیلنی آتهسی. (مقصودی).

Qızni ânasi tiysin, oğilni âtasi. (K.K: Maqsudi)

Kıza anası, oğlana babası terbiye vermelidir.

"Anasının türküsü kızı için, babasının türküsü oğlu için." (Albayrak, 2009: 159)

"Kız anadan görmeye öğüt almaz, oğlan babadan görmeye sofraya sermez." (Yurtbaşı, 2014: 110)

"Oğlan babya, kız anaya çeker." (Gerçek, 1939: 97)

قىزنى اېركلتسنگ، اېرىنگە تېپىر،

73. اوغلىنى اېركلتسنگ، بورىنگە تېپىر. (مقصودى)

Qizni erkalatsang, eringga tepar.

Ogilni erkalatsang, burningga tepar. (K.K: Maqsudi)

Kızı şımartırsan namusuna, oğlanı şımartırsan burnuna teper.

"Oğlunu dövmeyen kesesini döver, kızını dövmeyen dizini döver." (Yurtbaşı, 2014: 130)

"Babasına hayrı olmayanın kimseye hayrı olmaz." (Gerçek, 1939: 30)

74. قىزىنىڭ قلىنى، قارنى سووى (قىزىنىڭ پولى، مىزىنىڭ پولى). (اىماق، 2008: 102)

Qizning qalini, qar ni suvi (qizning poli, mizning poli). (Aymaq, 2008:102)

Kızın başlık parası, buzun parası gibidir.

75. قىزنى نىمەسى بار، تىموردن تراغى. (مقصودى)

Qizni nimasi bâr, timurdan tarâgi. (K.K: Maqsudi)

Kızın neyisi var, demirden tarağı.

"Kel kız teyzesinin saçıyla övünür." (Aksoy, 1988: 356)

76. قیزی سۆزی یا قیملی، تولنی سۆزی تاقیملی. (حساس، 2013: 98)

Qizni sözi yâkimli, tulni sözni tâkimlidir. (Hassas, 2013: 98)

Kızın sözü hoş doyarlı, dulun sözü takımlıdır.

77. قیزی ینگه بوزر، ینگه نی تنگه بوزر. (مقصودی)

Qizni yanga bozar, yangani tanga bozar. (K.K: Maqsudi)

Kızı yenge bozar, yengeyi akça(para).

"Para anayı kızdan, kaşı gözden ayırır." (Yurtbaşı, 2014: 125)

78. قیزنینگ ابرکەسی ایشکی نینگ سرکەسی. (مقصودی)

Qizning erkasi, eşkining serkasi. (K.K: Maqsudi)

Kızın şımarlığı, keçinin tekesi gibidir.

79. قیزنینگ ایسی، گل نینگ ایسی. (مقصودی)

Qizning isi gulning isi. (K.K: Maqsudi)

Kızın kokusu, gülün kokusu gibidir.

80. قیزنینگ قیلیغی کوچە دە بیلینر. (مقصودی)

Qizning qiliği koçada bilinar. (K.K: Maqsudi)

Kızın huyu sokakta bilinir.

81. مختلگن قيز، كونداش اوستيگه توشر. (حساس، 2013: 109)

Mahtalgan kız, kundaş ustiga tuşar. (Hassas, 2013: 109)

Övülen kız, kuma üstüne düşer.

"Kızını dövmeyen dizini döver." (Yurtbaşı, 2014: 129)

82. مختگن قيز تويده بوزيلر. (مقصودی)

Mahtagan kız toyda buzilar. (K.K: Maqsudi)

Övülen kız düğününde bozular.

"Kızını kız iken övme, gelin iken öv; gelin iken övme, kucağı çocuklu iken öv."
(Yurtbaşı, 2014: 130)

83. مجردنی كوزی بیلن قیز آلمه، پیاده نی كوزی بیلن آت آلمه. (مقصودی)

Mucaratni közi bilan kız âlma, piyadani közi bilan ât âlma. (K.K: Maqsudi)

Bekar gözüyle kız alma, yaya gözüyle at alma.

"Bekâr gözüyle kız alınmaz." (Acaroğlu, 2005: 14)

"Bekâr gözü, kör gözü." (Tülbentçi, 1977: 103)

"Bekar gözü ile kız, yaya gözü ile at alma." (Yurtbaşı, 2014: 133)

84. ناز قیلماق، قیزگه یرده شر. (حساس، 2013: 112)

Nâz kılmâq, kızga yaraşar. (Hassas, 2013: 112)

Cilvelenmek, kıza yakışır.

85. اۆزبگه قرهه قیزینی آل، آغزیگه قرهه سۆزینی. (حساس، 2013: 28)

Öziga qarab kızını âl, âğziga qarab sözünü. (Hassas, 2013: 28)

Kendine bakarak kızını, ağzına bakarak sözünü al.

86. اویین ساز بیلن، قیز ناز بیلن. (مقصودی)

Oyin sâz bilen, kız nâz bilen. (K.K: Maqsudi)

Dans saz ile, kız naz iledir.

"Kız var nazı var, oğul var sözü var." (Yurtbaşı, 2014: 126)

87. سېمیز قوزینی گوشتی یخشی، عقلی آنه نینگ قیزی. (مقصودی)

Semiz kızının goştı yaşı, 'ağıllı ananın kıızı. (K.K: Maqsudi)

Semiz kuzunun eti, akıllı ananın kıızı iyi gelir.

"Anasına bak kızını al." (Tülbentçi, 1977: 56)

88. شاشگن قیز یالچیمس. (مقصودی)

Şaşgan kız, erga yâlçımaydı. (K.K: Maqsudi)

Acele eden kıza, iyi koca nesip olmaz.

"İven (ecele eden) kız ere varmaz, varsa da baht bulmaz." (Aksoy, 1988: 335)

89. اوی قیزی پلخمان تاشی، اوینب آتمه، اویلب آت. (ایماق، 2008: 95)

Oy kıızı palahmân taşı, oynab âtma, oylab ât. (Aymaq, 2008: 95)

Ev kıızı mencenik taşı gibidir, oynayarak atmamalı, düşünerek atmalı.

"Kız evladı yerine düşerse bir eyerli at, yerine düşmezse bir uyuz it." (Yurtbaşı, 2014: 126)

"Kız çocuğu, el çocuğu." (Yurtbaşı, 2014: 126)

"Kız dediğin kaledir, yıkılırsa çürük çaput olur." (Yurtbaşı, 2014: 126)

"Kızın kimi severse güveyin odur, oğlun kimi severse gelinin odur." (Aydıncal, 2001: 101)

90. اویناشلی قیز، اوتیریشیدن بیللی دیر. (حساس، 2013: 137)

Oynaşlı kız, oturışdan bellidir. (Hassas, 2013: 137)

Oynaşlı kız, oturduğundan bellidir.

"Kız evlerde tanılır, ipek tezgahda." (Yurtbaşı, 2014: 126)

91. اوی سپره گن قیز اویده بولر، ابر سپره گن قیز تویده. (حساس، 2013: 33)

Uy seragan kız uyda bolar, er seragan kız toyda. (Hassas, 2013: 33)

Ev isteyen kız evde, koca isteyen kız düğünde olur.

"Kız kendi keyfine koysalar çalgıcıya varır." (Yurtbaşı, 2014: 126)

92. اویده قیزینگ کۆپ بولسه، اوچق کیساوینگ اوزون بولر. (حساس، 2013: 33)

Uyda kızing kop bolsa, ocağ kisâving uzun bolar. (Hassas, 2013: 33)

Evde kız çok olsa, ocak sopası uzun olmalı.

"Bir evde iki kız, biri çuvalduz biri biz." (Tülbentçi, 1977: 117)

93. اویده اوتیرگن قیز، ابرسیز قالمس. (حساس، 2013: 33)

Uyda otirgan qiz, ersiz qalmas. (Hassas, 2013: 33)

Evde oturan kız, kocasız kalmaz.

"Kız gittiği, oğlan bittiği yerde ekmek yer." (Yurtbaşı, 2014: 135)

يخشى قيز ابرته توريب، ساچ تَر؛

94. يامان قيز ابرته توريب، نان سورر. (مقصودی)

Yaşlı kız erta turib, saç tarar.

Yâmân kız erta turib, nân sorar. (K.K: Maqsudi)

İyi kız sabah kalkıp, saç tarar; kötü kız kalkıp ekmek sorar.

95. يخشى قيزينگ آلتين بولر، ابرگه تېكسه خاتين. (حساس، 2013: 122)

Yaşlı kızın âltin bolar, erga tekse hâtin. (Hassas, 2013: 122)

İyi kızın altın olur, kocaya varsa hanım olur.

"Ere giderken büyük kız, evde oturduğu zaman küçük kız." (Aydıncal, 2001: 65)

96. يخشى قيزينگ ساوچيسي كوپ بوله دی. (ایماق، 2008: 95)

Yaşlı kızın sâvçisi kop boladi. (Aymaq, 2008: 95)

İyi kızın talebi çok olur.

"Kız dedeğin kapı şakşakısı, gelen çalar giden çalar." (Aydıncal, 2001: 100)

97. يامانگه قيز بېرمه، بير آتيم توز بېرمه. (حساس، 2013: 119)

Yâmânga kız berma, bir âtim tuz berma. (Hassas, 2013: 119)

Kötüye kız değil, tuz bile verme.

"Delinin rızkını görüp kızını verme." (Yurtbaşı, 2014: 135)

"Çobana verme kızı, ya koyun güttürür ya kuzu." (Yurtbaşı, 2014: 135)

"Babasının mezarını görmediğin adama kız verme." (Yurtbaşı, 2014: 134)

98. (19 :2013، حساس، آلیب قاچ، ینگهسی مختگن قیزنی،

Yangasi mahtagan kızni, âlib kâç. (Hassas, 2013: 19)

Yengesi öven kızı, al da kaç.

"Annesinin övdiğünü koy da kaç, el övdiğünü al da kaç." (Yurtbaşı, 2014: 134)

4. OĞUL İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Oğul adı verilen erkek evlâdı, Özbek toplumunda çok önem ve değer taşımaktadır. Bir ailenin soyunu taşıyabilen erkek evlat, yani oğul olma düşüncesi, Özbek toplumunda baya yüksektir. Bazı ailede sürekli kız getirilmesi, babayı ve ailesini üzgüne götürürken, erkek evlat getirilmesi durumunda aileni çok mutlu eder. Özbek atasözlerinde, oğul babanın yerine geçmesi, herşeyi babadan öğrenmesi, ailede oğul olmasıyla övünmesi, iyi ve kötü oğulun karşılaştırılması ile ilgili atasözleri bulunmaktadır.

Oğul ile ilgili atasözleri başlığı ile başlayan bu çalışmada, genel olarak 7 yaşında olan ve ondan büyük olmak üzere ergenlik dönemini de içeren erkek evlâtlarının hakkında olan atasözleri değerlendirilmiştir.

Oğul ile ilgili çalışmada, 21 Özbek atasözleri bulunarak değerlendirmeye alınmıştır. Bunlardan 18 atasözlerinin Türkiye'de kullanılan benzer atasözleri bulunup yazılmıştır. Bazı Özbek atasözlerinin Türkçe benzeri birden fazla çeşitli kaynaklardan alınarak verilmiştir.

1. اوغیل آتەدن اورگنر، قیز آتەدن. (قالمس، 2017: 18)

Oğil âtadan organar, kız ânadan. (Qalmas, 2017: 18)

Babadan oğul, anadan kız eğitim alır.

"Çocuk babasından öğrenir yazı yazmayı, kız anasından öğrenir sokak gezmeyi." (Parlatır, 2010: 8)

"Kız anadan beller ruba kesmeyi, oğlan babadan beller ova gezmeyi." (Albayrak, 2009: 636)

"Babadan gören sofraya salar, anadan gören mindere serer." (Aydıncal, 2001: 22)

2. آغزی قیشیق بولسه هم، بای نینگ اوغلی گپیرسین. (ایماق، 2008: 112)

Āgzi kişşik bolsa ham, bāyning oğli gapirsin. (Aymaq, 2008: 112)

Ağzı eğri olsa da, zengin oğlu konuşsun.

"Devletsiz oğlan olmaktan, devletliye kul olmak yeğdir." (Aydıncal, 2001: 54)

3. ادبلی اوغیل، کوکدهگی یولدوز؛ ادبلی قیز یقهدهگی قوندوز. (مقصودی)

Adabli oğil, kökdagi yılduz,

Adabli kız, yakadagi yılduz. (K.K: Maqsudi)

Edepli oğul, gökteki yıldız; edepli kız, yakadaki post gibi kıymetlidir.

4. باش بولمهگن اویده، آتەسی توریب اوغلی سۆزلر. (مقصودی)

Bâş bolmagan uyda, âtasi turib oğli sozlar. (K.K: Maqsudi)

Baş olmayan evde, baba dururken oğul söyler.

5. اوغلانگه ياشدن، خاتينگه ياشدن. (حساس، 2013: 30)

Oğlânga yâşdan, hâtinga bâşdan. (Hassas, 2013: 30)

Oğlana gençken, kadına ilkten söylemeli.

"Ağaç yaş iken eğilir." (Aksoy, 1988:119)

"Ağac fidan iken eğilir." (Tülbentçi, 1977: 19)

6. اوغیل بولسین- قیز بولسین، ایاق- قولى تېز بولسین. (مقصودی)

Oğil bolsin- kız bolsin, ayâk-қoli tez bolsin. (K.K: Maqsudi)

Oğul olsun-kız olsun, eli ayağı tetik olmalı.

"Oğlum olsun da ot kökü olsun." (TDK)

7. اوغلى بارنى اوزى بار. (ایماق، 2008: 96)

Oğli bârni özi bâr. (Aymaq, 2008: 96)

Oğlu varın özü vardır.

"Çocuklunun ağzı, çocuksuzun gözü oynar." (Yurtbaşı, 2014: 94)

"Oğul babaya, kız anaya yar olur." (Aydıncal, 2001: 123)

8. اوغلى بارنى اؤرنى بار. (حساس، 2013: 30)

Oğli bârni orni bâr. (Hassas,2013: 30)

Oğlu varın yeri vardır.

"Ağaç dalıyla gürler." (Yurtbaşı, 2014: 95)

9. اوغلى بارنى ايزى بار، قيزى بارنى يوزى. (حساس، 2013: 30)

Oğli bârni izi bâr, kızi bârni yüzi. (Hassas, 2013: 30)

Oğlu varın izi var, kıızı varın yüzü.

"Oğlan olsun deli olsun, ekmek olsun kuru olsun." (Aksoy, 1988:399)

10. اوغلىنگ باقسىن، كىلىنىنگ ساغسىن. (حساس، 2013: 30)

Oğling bâşsin, kilining sâğsin. (Hassas, 2013: 30)

Oğlun baksın, gelinin sağsın.

"Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası." (Aksoy, 1988: 398)

11. اوغلىنگ يورسه آت آلر، قىزىنگ يورسه اويات آلر. (حساس، 2013: 30)

Oğling yursa ât âlar, kızing yursa uyât âlar. (Hassas, 2013: 30)

Oğlun yürürse ad, kızın yürürse utanç getirir.

"Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün." (Aksoy, 1988:398)

12. اوغىل آتەدن اورگنر، قىز آتەدن. (حساس، 2013: 30)

Oğil âtadan örganar, kız ânadan. (Hassas, 2103: 30)

Oğul babadan, kız anneden öğrenir.

"Oğlan atadan (babadan) öğrenir sofrayı açmayı, kız anadan öğrenir bıçkı biçmeyi." (Aksoy, 1988 :398)

"Oğlan babadan görür sofrayı açar, kız anadan görür çeyiz serer." (Aydıncal, 2001: 123)

13. اوغیل یوره‌گی تاغچه، قیز یوره‌گی توبوقچه. (حساس، 2013: 30)

Oğil yuragi tâğça, kız yuragi tubuqça. (Hassas, 2013: 30)

Oğul yüreği dağ kadar, kız yüreği tubuk kadardır.

"Oğlan büyür koç olur, kız büyür hiç olur." (Yurtbaşı, 2014: 103)

14. اوغلینگ احمق بولسه هم، کبلینینگ دانا بولسین. (مقصودی)

Oğling ahmaq bolsa ham, keling dâna bolsin. (K.K: Maqsudi)

Oğlun manyak olsa da, gelinin akıllı olsun.

15. اوقوگن اوغیل آتهدن اولوغ. (حساس، 2013: 30)

Oqigan oğil, âtadan uluğ. (Hassas, 2013: 30)

Okumuşlu oğul babadan uludur.

"Akıbet kurt oğlu kurt olur." (Yurtbaşı, 2014: 109)

16. قوزی قوچقاردن نشان، اوغیل آتهدن. (مقصودی)

Qözi qoçqârdan nişân, oğil âtadan. (K.K: Maqsudi)

Kuzu koçtan, oğul babadan bellidir.

"Mal sahibine oğul babasına çeker." (Yurtbaşı, 2014: 107)

17. قابل فرزند، جانگه پیوند. (مقصودی)

Qâbil farzand, cânga payvand. (K.K: Maqsudi)

Muktedir evlat, cana bağlı olandır.

"Çocuğun sevimi, ana baba ile." (Yurtbaşı, 2014: 100)

18. تنگری بېرگن نینگ اوغلی تورت بولر؛ بیری نامرد بولسه، بیری مرد بولر. (مقصودی).

Tangri berganning oğlu tort bolar; biri nâpard bolsa, biri mard bolar.

(K.K: Maqsudi)

Tanrı verdiğinde oğul dört olur; biri namert olsa, biri mert olur.

"Oğlum bir değil, ocağım kör değil." (Yurtbaşı, 2014:124)

"Bir baba dokuz evladı besler, dokuz evlat bir babayı." (Gerçek, 1939: 33)

19. توغيلمه گن اوغیلگه توغدانه بېشیک. (ایماق، 2008: 107).

Toğilmagan oğilga toğdana beşik. (Aymaq, 2008: 107)

Doğurulmayan oğula güzel beşik alınmaz.

"Doğmadan çocuğa kaftan biçilmez." (Gerçek, 1939: 47)

"Bezi daha kozada iken kızına koca arar." (Gerçek, 1939: 33)

20. یخشی اوغیل، یاریم آته دیر. (حساس، 2013: 121).

Yaşsi oğil, yarim âtadır. (Hassas, 2013: 121)

İyi oğul, baba yarısıdır.

"Oğul atanın yarısı sayılır." (Yurtbaşı, 2014: 104)

21. یخشی اوغیلگه نیمه کبرهک آته نینگ مالی، یامان اوغیلگه نیمه کبرهک. (مقصودی).

Yaşsi oğilga nima kerak âtaning mâli, yâmân oğilga nima kerak. (K.K: Maqsudi)

İyi oğula ne gerek baba malı, kötü oğula ne gerek baba malı.

"Akıllı oğlan neyler ata malını, akılsız oğlan neyler ata malını." (Aksoy, 1988:129)

"Ata malı mal olmaz, kendi kazanmak gerek." (Tülbentçi, 1977: 74)

"Akıllı neyler balı, akılsız neyler malı." (Özön, 1956: 12)

5. ÇOCUK İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Bir aile için çocuk en önemli varlıktır. Çocuk adını bebeklik ve ergenlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan küçük yaştaki erkek ve kıza verilen kalimedir. Eşlerin statüsü çocukları olduğu andan itibaren ebeveyn olarak değişir ve onlar anne ve baba olarak yeni toplumsal rollerini kazanırlar. Çocuklar karı kocayı birbirine bağlayan ve aile ilişkilerini pekiştiren en önemli bağıdır. Anne baba olmak hem insanlık için soyun devamını sağlaması bakımından hem de toplumu oluşturan aile birliğini sağlaması bakımından çok önemlidir. Çocuk yetiştirme kadar zor bir sorumluluk yoktur. Çocuklar düşündükleri gibi konuşan, sır saklamayan, kolayca aldatılan, kötülük bilmeyen masum yaratıklardır.

Özbek toplumunda erkek ve kız çocuğunun soyu sürdürmesi, özellikle kız çocuklarının geleceğin annesi olması bakımından çok özel şekilde yetiştirilmesi gerektiğine inanılırlar. Özbek atasözlerinde, çocuk adına karşı cinsiyet belirtmeden "bâla" kalimesi genel olarak kullanılmıştır. Çoğu atasözlerinde çocuğun olumlu özelliklerini bildirirken, bazılarında da çocuğun olumsuz özellikleri ifade edilmiştir. Çocuğun eğitimi ve onun edepli yetiştirilmesine babanın rolü ve sorumluluğu fazla olmasını gösteren çok atasözleri vardır.

Çalışmada, malzeme olarak aldığımız Özbek atasözlerinden 93'ü çocuk ile ilgili atasözleri bulunmuştur. 65 Türkçe atasözlerinin benzeri bulunarak verilirken bazılarında birden fazla Türkçe atasözlerini çeşitli kaynaklardan alınarak altlarında yazılmıştır.

1. ادبلى باله ابلگه كېرەك، ادبسىز باله كىمگه كېرەك. (حساس، 2013: 21)

Adabli bâla elga kirak, adabsiz bâla kimga kirak. (Hassas, 2013: 21)

Terbiyeli çocuk ele gerek, terbiyesiz çocuk kime gerektir.

"Evlât kalırsa el beğensin, eğer ölürse yer beğensin." (Yurtbaşı, 2014: 130)

2. آدم بوله دیگن باله آلیسگه قرر. (مقصودی)

Ādam boladigan bâla âlisga qarar. (K.K: Maqsudi)

Adam olacak çocuk uzağa bakar.

"Adam olacak çocuk nigâhından bellidir." (Özön, 1956: 6)

3. آدم بوله دیگن باله، باله لیکده بیلی بولر. (مقصودی)

Ādam boladigan bâla, bâlalıkda belli bolar. (K.K: Maqsudi)

İyi bir insan olacak çocuk, çocukluğundan bellidir.

"Adam olacak çocuk adımından bellidir." (Albayrak, 2009: 99)

4. آچ باله توق باله بیلن اوینمیدی- توق باله آچ باله بیلن اوینمیدی. (مقصودی)

Āç bâla toq bâla bilan oynamaydi – toq bâla âç bâla bilan oynamaydi.

(K.K: Maqsudi)

Aç çocuk, tok çocukla; tok çocuk, aç çocukla oynamaz.

5. آدابلی باله ابلگه منظور. (قالمس، 2017: 4)

Ādâbli bâla elga manzur. (Qalmas, 2017: 4)

Edepli çocuk halk tarafından sevilir.

6. عقلی کیرمه گن قَرّیدن، زیرک توغیلگن باله یخشی. (مقصودی).

‘Aklı kirmagan qarridan, ziyrak tuğilgan bâla yaşsi. (K.K: Maqsudi)

Akılsız ihtiyardan, anlayışlı (zeki) doğan çocuk iyidir.

7. عقللی باله گه مال نی کبره ک. (مقصودی).

‘Akilli bâlaga mâl ne kerek. (K.K: Maqsudi)

Akıllı çocuğa mal ne gerekir?

"Akıllı oğlan neyer ata malını, akılsız oğlan neyer ata malını." (Özön, 1956: 12)

8. آلده ما قگه باله یخشی. (حساس، 2013: 24).

Aldamâqga bâla yaşsi. (Hassas, 2013: 24)

Kandırmaya çocuk iyidir.

9. آنه سیز اوغیل اوینه مس، قیقاق سیز قزان قینمس. (حساس، 2013: 90).

Ānasiz oğil oynamas, kapqâksiz qazân qaynamas. (Hassas, 2013: 90)

Annesiz çocuk oynamaz, kapaksız kazan kaynamaz.

"Annesi olmayan çocuk çok fazla sesini çıkaramaz." (Yurtbaşı, 2014: 141)

"Anasız kuzu melemez." (Yurtbaşı, 2014: 141)

"Anasız çocuk kanatsız kuş gibidir." (Yurtbaşı, 2014: 141)

"Öksüzün bağı yanık olur." (Aydıncal, 2001: 128)

10. آتہ هنری بالہ گہ مہراث. (مقصودی)

Āta hunari bâlaga merâs. (K.K: Maqsudi)

Ata hünere çocuğa mirastır.

"Atalar sanatı oğula mirastır." (Gerçek, 1939: 27)

"Babanın kârı evlada miras." (Aydinkal, 2001: 23)

11. آتہ غیرتی بولسہ، بالہ عبرتلی بولر. (مقصودی)

Āta ğayrati bolsa, bâla 'ebratli bolar. (K.K: Maqsudi)

Baba gayretli olursa, çocuk ibretli olur.

"Kurt yavrusu kurt olur." (Yurtbaşı, 2014: 111)

12. آتنگ بالہسی بولمہ، آدم بالہسی بولر. (مقصودی)

Ātang bâlasi bolma, âdam bâlasi bol. (K.K: Maqsudi)

Babanın evladi olma, adam evladı ol.

13. آتہسی اورمہ گن قونغیزنی، بالہسی اورر دونغیزنی. (مقصودی)

Ātasi urmagan qongizni, bâlasi urar dongizni. (K.K: Maqsudi)

Babası vuramaz böcegi, çocuğu vurur domuzu.

"Anası soğan, babası sarımsak, kendi gülbeşeker çıktı." (Yurtbaşı, 2014: 112)

14. بالہ تاش، آنہ قوم کبی دیر. (مقصودی)

Bâla taş, âna kum kabidir. (K.K: Maqsudi)

Çocuk taş, ana kum gibidir.

"Ana baba evlat için, evlat kendi başı için." (Yurtbaşı, 2014: 101)

15. باله باققن دن، آلاو ياققن قولى. (مقصودى).

Bâla bâkqandan, alâv yâkkan qolay. (K.K: Maqsudi)

Çocuk bakandan ateş yakan kolaydır.

"Çocuğu olanın bin, olmayanın bir derdi var." (Aydıncal, 2001: 45)

16. باله خدمتده، آته عزتده. (مقصودى).

Bâla hizmetda, âta 'izzetda. (K.K: Maqsudi)

Çocuk hizmette, baba izzettedir.

"Baba himmet, oğul hizmet." (Tülbentçi, 1977: 87)

17. باله توققنيكى اېمس، تربيه له گننيكى. (مقصودى).

Bâla tuqqaniki emas, tarbiyalaganiki. (K.K: Maqsudi)

Çocuk doğuranın değil, eğitenindir.

18. باله بيغلمسه، آنه سوت بېرمس. (حساس، 1392: 128).

Bâla yiqlamasa, âna sut bermas. (Hassas, 1392: 128)

Ağlamayan çocuğa, anne süt vermez.

"Ağlamayan çocuğa meme vermezler." (Aksoy, 1988: 122)

19. باله گه ايش بويير، كېتيدن اوزينگ يوكير. (حساس، 2013: 47).

Bâлага iş buyir, ketidan özing yugir. (Hassas, 2013: 47)

Çocuğa iş buyur, ardından kendin yür.

"Çocuğa iş, ardına sen düş." (Aksoy, 1988 :220)

"Çocuğu işe sal, ardınca sen var." (Yurtbaşı, 2014: 115)

20. باله تیلینی آنهسی بیلهدی. (مقصودی)

Bâla tilini anası biladi. (K.K: Maqsudi)

Çocğun dilinden annesi anlar.

"Yavru kuşun dilinden anası anlar." (Yurtbaşı, 2014: 103)

21. بالهنی سوکسنگ، بیتی قاتر؛ اورسنگ، اپتی قاتر. (مقصودی)

Bâlani soksang, beti kâtar; ursang, eti kâtar. (K.K: Maqsudi)

Çocuğa sövsen yüzü sertleşir, vursan, eti sertlesir.

22. بالهنی یاشدن آسره، خاتیننی باشدن. (قالمس، 2017 : 34)

Bâlani yâşdan asıra, hâtinni bâşdan. (Qalmas, 2017: 34)

Çocuk küçükken, eş (hanım) baştan ele alınmalı.

"Ağaç yaş iken eğilir." (Aksoy, 1988 :119)

"Ağaç fidan iken eğilir." (Tülbentçi, 1977: 19)

23. باله عزیز- آدابی اوندن عزیزراق. (مقصودی)

Bâla 'aziz – âdâbi undan 'azizraq. (K.K: Maqsudi)

Çocuk değerli, terbiyesi ondan daha değerlidir.

"Oğlum aziz, terbiyesi ondan aziz." (Yurtbaşı, 2014: 124)

"Oğlunu dövmeyen kesesini döver." (TDK)

24. باله م سپوسين دېسن، باله سينى سپو. (مقصودى)

Bâlam sevsin desang, bâlasini sev. (K.K: Maqsudi)

Çocuğum sevsin dersen, çocuğunu sev.

"Oğlanunki oğul balı, kızinki bahçe gülü." (Aydıncal, 2001: 123)

25. باله جنفاق، نبیره جنفاقنى مغزى. (مقصودى)

Bâla canğâğ, nabira canğâğni mağzi. (K.K: Maqsudi)

Çocuk ceviz, torun cevizin içi.

"Evlât kemik, torun ilik." (Albayrak, 2009: 22)

"Torun evlattan daha candır." (Yurtbaşı, 2014: 137)

"Oğlanunki oğul balı, kızinki bahçe gülü." (Aksoy, 1988 :399)

26. باله اېمس، بلايى جان. (مقصودى)

Bâla imes, balâyı can. (K.K: Maqsudi)

Çocuk değil, cana belâdir.

"Evladın var mı, derdin var." (Aksoy, 1988 :278)

27. باله گه ايشانيب بولمس، خيمچه گه تيانيب بولمس. (حساس، 2013: 47)

Bâlaga işanib bolmas, ħimçaga tayanib bolmas. (Hassas, 2013: 47)

Çocuğa inanılmaz, dala dayanılmaz.

"Adama dayanma ölür, ağaca dayanma kurur." (Aydıncal, 2001: 10)

"Çocuğa inan olmaz." (Yurtbaşı, 2014: 115)

"Çocukların yanında her şey söylenmez." (Yurtbaşı, 2014: 115)

28. باله یورکنی بالداغی دیر. (مقصودی)

Bâla yurakni bâldâğidir. (K.K: Maqsudi)

Evlat yüreğın yüzüğüdür.

"Doğan, doğandan tatlı, doğacak ondan tatlı." (Yurtbaşı, 2014: 114)

"evlat kokusu cennetten gelir." (Albayrak, 2009: 24)

29. باله ایشی، بولغانچیق. (حساس، 2013: 47)

Bâla işi, bolğançık. (Hassas, 2013: 47)

Çocuk işi oyundur.

"Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz." (Aydıncal, 2001, 7)

30. باله بولر بهانه، باریش کبلیش غنیمت. (حساس، 2013: 47)

Bâla bolar bahâna, bariş keliş ğanimat. (Hassas, 2013: 47)

Çocuk olur bahane, gediş-geliş ganimettir.

31. باله بولسه شوخ بولسین، شوخ بولمسه یوق بولسین. (حساس، 2013: 48)

Bâla bolsa şuh bolsin, şuh bolmasa yoğ bolsin. (Hassas, 2013: 48)

Çocuk yaramaz olmalı, yaramaz değilse olmamalı.

"Çocuğu şımartma başına çıkar." (Aydıncal, 2001: 45)

32. باله بولسه مول بولسين، اوستى باشى هول بولسين. (حساس، 2013: 48)

Bâla bolsa mul bolsin, usti bâşi høl bolsin. (Hassas, 2013: 48)

Çocuk olursa çok olsun, üst başı ıslak olsun.

"Çok koyunun çok kuzusu var." (Yurtbaşı, 2014: 98)

33. باله بېرگن نرسه سیدن تېز پشیمان بوله دی. (حساس، 2013: 48)

Bâla bergan narsasidan tiz peşaymân bolar. (Hassas, 2013: 48)

Çocuk veren her şeyden hızlı pışman olur.

34. باله تیلی، بالدن شیرین دیر. (حساس، 2013: 48)

Bâla tili, bâldan şirindir. (Hassas, 2013: 48)

Çocuk dili, baldan tatlıdır.

"Çocuk kısmı gül misali." (Yurtbaşı, 2014: 96)

35. باله سیز باشیم، تیار دیر آشیم. (حساس، 2013: 48)

Bâlasiz bâşim, tayârdir âşim. (Hassas, 2013: 48)

Çocuksuz başım, hazırdir yemeğim.

"Çocuğu yok ağlayacak, çorbası yok taşacak." (Acaroğlu, 2005: 15)

36. باله سیزلیک قیغوسی، باله لیکدن آرتیراق دیر. (حساس، 2013: 48)

Bâlasizlik kayğusi, bâlalikdan ârtirâğdır. (Hassas, 2013: 48)

Çocuksuz kaygısı, çocukludan fazladır.

"Evladı olmayanın devleti/insaflı/merhameti olmaz." (Yurtbaşı, 2014: 96)

37. بالهلیک اوی بازار، بالهسیز اوی مزار. (ایماق، 2008: 94)

Bâlali uy bâzâr, bâlasız uy mazârdır. (Aymaq, 2008: 48)

Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezardır.

"Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar." (Aydıncal, 2001: 47)

38. بالهلی اویده غیبت یوق. (حساس، 2013: 48)

Bâlali uyda ğaybat yok. (Hassas, 2013: 48)

Çocuklu evde gıybet yok.

"Çocuğun bulunduğu yerde kov (dedikodu, gıybet) olmaz." (Aksoy, 1988: 221)

"Çocuk dolu eve şeytan pek az girer." (Aydıncal, 2001: 47)

"Çocuk olan yerde dedikodu olmaz." (Yurtbaşı, 2014: 117)

39. بالهلی اویدی راضی کوچهده دیر. (حساس، 2013: 48)

Bâlali uydi râzi kuçadadır. (Hassas, 2013: 48)

Çocuklu evin sırrı sokaktadır.

"Çocuktan al haberi." (Aydıncal, 2001: 45)

"Büyükler evde söyler, çocuklar damda beyan eder." (Yurtbaşı, 2014: 117)

40. بالهلی اوی خندان، بالهسیز اوی زندان. (مقصودی)

Bâlali uy ğandân, bâlasız uy zindân. (K.K: Maqsudi)

Çocuklu evde sevinçe var, çocuksuz ev zendan gibidir.

41. بالهلى اويده سپر ياتمس. (مقصودى).

Bâlali uyda ser yâtmas. (K.K: Maqsudi)

Çocuklu evde sır yatmaz.

"Çocuğa sır verme." (Yurtbaşı, 2014: 117)

"Çocuktan al haberi." (Aydıncal, 2001: 45)

42. بالهلى اويده غربت يوق. (مقصودى).

Bâlali uyda ğurbat yoq. (K.K: Maqsudi)

Çocuklu evde gurbet yok.

43. بالهليكه اؤرگنگن عادت، اولگينچه باردير. (حساس، 2013: 48).

Bâlalikda örgangan 'âdat, ölginça bâdır. (Hassas, 2013: 48)

Çocuklukta öğrenen adet, ölüme kadar gider.

44. بالهليک باشيم، تيار دير آشيم. (حساس، 2013: 48).

Bâlalik bâşim, tayârdir âşim. (Hassas, 2013: 48)

Anne baba çocuklarına ihtiyaç olan herşeyi hazırlanırlar.

"Çocuk ekmeği dolapta yetiştiriyor sanır." (Aydıncal, 2001: 46)

45. بالهليگيم باييليگيم، يورتيب يورگن تايليگيم. (حساس، 2013: 48).

Bâlaligim bâyligim, yurtib yurgan tâyligim. (Hassas, 2013: 48)

Çocukluğum zenginliğim, mutlu yüren küçüklüğüm.

"Çocukluk gibi sultanlık olmaz." (Yurtbaşı, 2014: 122)

"Çocuk padişah bilmez." (Aydıncal, 2001: 46)

46. باله عزیز، تربیه‌سی اوندن عزیز. (ایماق، 2008: 94)

Bâla 'aziz, tarbiyasi 'azizrâkdir. (Aymaq, 2008: 48)

Çocuk tatlı, terbiyesi daha tatlıdır.

47. باله هر قنچه ارزشلی بولسه، اؤرگتوی اوشنچه ارزشلی دیر. (حساس، 2013: 48)

Bâla her kaçça arzişli bolsa, orgatuvı oşança arzişlidir. (Hassas, 2013: 48)

Çocuk ne kadar değerli olsa da, eğitimi o kadar değerlidir.

48. بای باله‌سی آت اوینر، یوق باله‌سی تورپاق. (حساس، 2013: 48)

Bây bâlasi ât uynar, yoğ bâlasi torpâk. (Hassas, 2013: 48)

Zenginın çocuğu at ile, yoksulun çocuğu toprakla oynar.

49. بای باله‌سی پول بیلن، یوق باله‌سی کول بیلن اوینر. (حساس، 2013: 48)

Bây bâlasi pul bilan, yoğ bâlasi kul bilan oynar. (Hassas, 2013: 48)

Zenginın çocuğu para ile, yoksulun çocuğu kül ile oynar.

بولرمن باله 18 یاشینده باش بولر، بولرمس باله 40 یاشینده هم یاش بولر. (حساس، 2013:

50. (52)

Bolarman bâlasi 18 yâşında bâş bolar, bolarmas bâla 40 yâşında ham yâş bo'lar. (Hassas, 2013: 52)

Adam olacak çocuk 18 yaşında olgunlaşır, olmayacak çocuk 40 yaşına da varsa olgunlaşmaz.

"Adam olacak çocuk, bokundan belli olur." (Aksoy, 1988:117)

51. باله بی آنه بولمسین، وطن ویرانه. (حساس، 2013: 113)

Bâla bi âna bolmasin, vatan veyrâna. (Hassas, 2013: 113)

Çocuk annesiz olmasın, vatan veyrane.

"Anasız çocuk evde hordur, babasız çocuk çarşıda." (Yurtbaşı, 2014: 141)

52. باله سیز اوی، لاله سیز باغ یره شمس. (حساس، 2013: 33)

Bâlasiz uy, lâlasiz bâğ yaraşmas. (Hassas, 2013: 33)

Çocuksuz ev, lalesiz bağ yakışmaz.

"Çocuk evin meyvesidir." (Aydıncal, 2001: 46)

53. باله بیغلمسه، آنه سوت بېرمس. (ایماق، 2008: 94)

Bâla yiğlamasa, âna sut bermas. (Aymaq, 2008: 94)

Çocuk ağlamazsa, anne süt vermez.

"Ağlamayan çocuğa meme vermezler." (Aydıncal, 2001: 12)

54. باله تیلیگه آنه توشر. (حساس، 2013: 47)

Bâla tiliga âna tuşar. (Hassas, 2013: 47)

Çocuk dilinden anne anlar.

"Çocuğun dilinden anası anlar." (Aydıncal, 2001: 46)

55. بالهنى سوكسنگ- بيتى، اورسنگ- ابتي قاتر. (مقصودى).

Bâlani soksang – beti qâtar, ursang – eti qâtar. (K.K: Maqsudi)

Çocuğa sövsen yüzüzleşir; vursan, eti sertleşir.

56. بالهلى اويده سير ياتمس، بالهلى اويده كير ياتمس. (مقصودى).

Bâlali uyda sir yâtmas, bâlasiz uyda kir yâtmas. (K.K: Maqsudi)

Çocuklu evde sır yatmaz, çocuksuz evde kır yatmaz.

"Çocuktan al haberi." (Aksoy, 1988:28)

57. بالهسى كۆپ بولر باى، بالهسى يوق قوروق سوي. (مقصودى).

Bâlası kop bolar bây, bâlası yoq qoruq soy. (K.K: Maqsudi)

Çocuğu çok olan zengin olur, çocuğu olmayanın soyu kurur.

"Mallı zenginden, evlatlı zengin yeğdir." (Yurtbaşı, 2014: 96)

58. بچهگه ايش بويور، كيتيدن اوزينگ يوگور. (ايماق، 97:2008).

Baççağa iş buyur, kitidan özing yugur. (Aymaq, 2008: 97)

Çocuğa iş buyur, ardından kendin yür.

"Çocuğa iş buyuran ardınca kendi gider." (Aydıncal, 2001: s45)

"Çocuğu işe sal, ardınca sen var." (Aksoy, 1988: 221)

بیر باله گه باله لیک قیلا لمیدی، اون باله نی الله دن ایستیدی. (حساس، 2013: 141). 59.

Bir bâlaga bâlalik kılalmaydi, on bâlani Allah'tan istaydi. (Hassas, 2013: 141)

Bir çocuğa yetişemeyen, Allah'tan on çocuk ister.

"Çocuğu olanın bin, olmayanın bir derdi var." (Aydıncal, 2001: 45)

توغیلمه گن باله گه تون پیچیلمس. (مقصودی). 60.

Toğilmagan bâlaga ton piçilmas. (K.K: Maqsudi)

Doğmadan çocuğa don biçilmez.

"Çocuk doğmadan kaftan biçilmez." (Yurtbaşı, 2014: 94)

اېگری باله اوستیرسنگ- ایکی کوزی کور بولر. (مقصودی). 61.

Egri bâla ostirsang – ikki közi kör bolar. (K.K: Maqsudi)

Çocuğunu kötü yetiştirirsen iki gözü de kör olur.

"Oğlan doğurdum oydu beni, kız doğurdum soydu beni." (Yurtbaşı, 2014: 118)

اېل باله سی بولالمه گن، اېل آغاسی بولالمس. (مقصودی). 62.

El bâlasi bolâlmagan, el âğasi bolâlmas. (K.K: Maqsudi)

İnsanların takdir etmediği bir çocuk onların amiri olamaz.

اېر باله سی اېردی بولر. (مقصودی). 63.

Er bâlasi erday bolar. (K.K: Maqsudi)

Er çocuğu er gibi olmalı.

"Dek duran danayı canavar yemez." (Yurtbaşı, 2014: 118)

64. ابر بالهسى- ابل بالهسى. (حساس، 2013: 36)

Er bâlasi – el bâlasi. (Hassas, 2013: 36)

İyi bir ailenin evladı memleket için de onur vesilesi olur.

"Evladın iyisi maldan mülkten daha değerlidir." (Yurtbaşı, 2014: 118)

ابرکه توتسه آنهسى، تالتیهدى بالهسى؛

65. توغرى توتسه آنهسى يورتگه اېگه بالهسى. (مقصودى)

Erka tutsa anası, taltayadi bâlasi.

Toğiri tutsa anası, yurtga ega bâlasi. (K.K: Maqsudi)

Şımarık büyütse annesi, kendini kaybeder çocuğu; doğru yetiştirse annesi, yurda ağa olur çocuğu.

"Çocuğu şımartma başına çıkar." (Aydıncal, 2001: 45)

66. فرزند باققن آته، جاننى قاققن آنه. (مقصودى)

Farzand bâkkan âta, canı kâkkan âna. (K.K: Maqsudi)

Evlada bakan baba, canını veren anadır.

"Ağlarsa anam ağlar, başkası yalan ağlar." (Aydıncal, 2001: 12)

67. فرزند داغى يانديرر، بيتى كېلسه كويديرر. (مقصودى)

Farzand dâği yândirar, payti kelsa kuydirar. (K.K: Maqsudi)

Evlata acısı yandırır, vakti gelse için için yakar.

"Ana baba evlat için, evlat kendi başı için." (Yurtbaşı, 2014: 113)

68. فرزندنی باقیش قیین، فرزندگه یاقیش قیین. (مقصودی)

Farzandni bâқиш қийин, farzandga yâқиш қийин. (K.K: Maqsudi)

Evlada bakmak da beğendirmek de zordur.

"Çocuk güle benzer, bakarsan açar, bakmazsan solar." (Yurtbaşı, 2014: 127)

"Çocuğun hatırı olmaz." (Aydıncal, 2001: 46)

69. غیرتلی نینگ بالهسی تمبل بولر. (مقصودی)

Ġayratlining bâlasi tambal bolar. (K.K: Maqsudi)

Çalışkanın çocuğu tembel olur.

"Velidden pelit, pelitten velid olur." (Yurtbaşı, 2014: 112)

"Akıllı babadan akılsız oğlu olur." (Yurtbaşı, 2014: 112)

70. کیشی نینگ بچهسیگه، کشمیش بېرسنگ هم توختهمس. (ایماق، 2008: 94)

Kişining baçasiga, keşmiş bersang ham tohtamaz. (Aymaq, 2008: 94)

Birinin çocuğunu ne kadar, kendi çocuğn gibi baksan evlatlık etmez.

"Çam dalı ağul olmaz, el çocuğu oğul olmaz." (Aydıncal, 2001: 41)

71. قیز باله اویده یخشی، ابرکک باله ابلده یخشی. (مقصودی)

Qız bâla uyda yaq̄si, erkek bâla elda yaq̄si. (K.K: Maqsudi)

Kız evlat evde güzel, erkek evlat halk arasında.

"Ođlan dūşman kōrū, kız ananın yarı." (Yurtbaşı, 2014: 96)

72. قیز باله، اوی نینگ زینتی دیر. (مقصودی)

Qız bâla,uyning ziynatidir. (K.K: Maqsudi)

Kız çocuk, ev güzelliğidir.

"Dünyanın tadı göz, aşın tadı tuz, evin tadı kız." (Yurtbaşı, 2014: 125)

اۆز بالنگنی اوزه گیگه اورسنگ هم کیتمس، کیشی باله سینى کشمش بېریب باخسنگ هم

73. تورمس. (حساس، 2013: 26)

Öz bâlangni uzagiga ursang ham kitmas, kişi bâlasini kişmiş berib bâhsang ham turmas. (Hassas, 2013: 26)

Öz çocuğnu ayağına dövsen de gitmez, başkasının çocoğunu kuru üzüm verip baksan da kalmaz.

"Çam dalı ağıl olmaz, el çocuğu oğul olmaz." (Aydıncal, 2001: 41)

"El oğlu evlat olmaz." (Gerçek, 1939: 52)

"Çam ağacından ağıl olmaz, el çocuğundan oğul olmaz." (Aksoy, 1988: 216)

74. اۆزی ییقلگن باله ییغلمس. (حساس، 2013: 29)

Özi yikilgan bâla yiğlamas. (Hassas, 2013: 29)

Kendisi düşen çocuk ağlamaz.

"Çocuk düşe kalka büyür." (Aksoy, 1988: 221)

"Çocuk ağlamadan büyümez." (Aydıncal, 2001: 46)

75. توغرى باله اوستيرسنگ، ابل ايچيده شېر بولر. (مقصودى).

Toğri bâla ostirsang, el içida şer bolar. (K.K: Maqsudi)

Çocuğunu doğru yetiştirdiğinde halk içinde aslan gibi olur.

"Allah kırkalmış kuzuya göre yel estirir." (Yurtbaşı, 2014: 127)

76. توغيله ديگن باله گه توغناق بولمه. (مقصودى).

Toğiladigan bâlaga toğanâk bolma. (K.K: Maqsudi)

Doğurduğun çocuğa engel olma.

77. توغرى گېنى باله دن سوره. (مقصودى).

Togiri gapni bâladan sora. (K.K: Maqsudi)

Doğru haberi çocuktan almalıdır.

"Çocuktan al haberi." (Aksoy, 1988: 222)

78. اويالچنگ باله، أوقات دن قالر. (حساس، 2013: 33)

Uyalçang bâla, âvqâtdan qâlar. (Hassas, 2013: 33)

Utangaç çocuk, yemekten kalır.

79. يخشى باله- تورگه تارتار؛ يمان باله- گورگه. (مقصودى).

Yaşşi bâla – torga târtar; yâmân bâla – gorga. (K.K: Maqsudi)

İyi çocuk baş köşeye çeker; kötü çocuk mezara.

"Atlıyı indirir, babayı bindirir." (Yurtbaşı, 2014: 118)

80. یخشی باله آته گه قوت، یمان باله عُقوبت. (مقصودی)

Yaşsi bâla âtaga kuvvat, yâmân bâla 'uqubat. (K.K: Maqsudi)

İyi çocuk babaya kuvvet, kötü çocuk cezadır.

"İyi evlat anayı babayı vezir eder, kötü evlat rezil eder." (Yurtbaşı, 2014: 118)

81. یخشی باله یاغ کبلیتیرر، یامان باله داغ کبلیتیرر. (مقصودی)

Yaşsi bâla yâğ keltirar, yâmân bâla dâğ keltirar. (K.K: Maqsudi)

İyi çocuk yağ, kötü çocuk üzünlük getirir.

"İyi oğul anasına bir kucak odun getirir, kötü oğul anasına bir sürü koca getirir." (Yurtbaşı, 2014: 118)

82. یخشی باله نام کبلیتیرر؛ یمان باله غم کبلیتیرر. (مقصودی)

Yaşsi bâla nâm keltirar; yâmân bâla ğam keltirar. (K.K: Maqsudi)

İyi çocuk nam, kötü çocuk gam getirir.

"İyi oğul bilir ana halini, kötü oğul satar baba malını." (Yurtbaşı, 2014: 118)

83. یخشی باله دن رحمت، یمان باله دن لعنت. (ایماق، 2008: 95)

Yaşsi bâladan raḥmat, yâmân bâladan la'nat. (Aymaq, 2008: 95)

İyi çocuktan hayır dua, kötü çocuktan lanet gelir.

يخشى كيشى بالهسى، يوقاريدن سىيى تاپر؛ يامان كيشى بالهسى، توبهده هم ايت

84. قاپر. (مقصودى).

Yaşsi kişi bâlasi, yuqârıdan siy tâpar; yâmân kişi bâlasi, tuyada ham it kâpar. (K.K: Maqsudi)

İyi insan çocuğu yukarıdan hediye bulur; kötü insan çocuğunu, deve de it ısırır.

"Babası köy kahyası olunca kendinin kendisinin neden pervası olur." (Yurtbaşı, 2014: 103)

85. ييغلمهگن بالهگه، اېمچك يوق. (حساس، 2013: 128).

Yığlamagan bâlaga, emçek yok. (Hassas, 2013: 128)

Ağlamayan çocuğa meme yoktur.

"Ağlamayan çocuğa meme vermezler." (Aydıncal, 2001: 12)

86. يخشى نینگ بالهسى تورگه تارتار- يامان نینگ بالهسى گورگه. (مقصودى).

Yaşşining bâlasi turga târtar – yâmânning bâlasi gorga. (K.K: Maqsudi)

İyinin çocuğu başköşeye oturur, kötünün çocuğu kapı kabire.

87. يالغيز تويه باقيراق بولر، يالغيز باله ييغلاق بولر. (مقصودى).

Yâlgız tuya baqırâk bolar, yâlgız bâla yığlâk bolar. (K.K: Maqsudi)

Yalnız başına kalan bir deve nasıl inilirse, yalnız büyüyen çocuk da öyle mahsun bir şekilde ağlar durur.

88. يلقاو خاتين گه باله بهانه. (مقصودی).

Yalkâv hâtinga bâla bahâna. (K.K: Maqsudi)

Tembel bir kadın için çocuk sahibi olmak iş yapmamak için sadece bir bahanedir.

89. يامان باله كوزیدن- بيلينه دی سوزیدن. (مقصودی).

Yâmân bâla közidan – bilinadi sözidan. (K.K: Maqsudi)

Kötü çocuğu gözünden de sözünden de tanırsın.

"Adam olacak çocuk nigâhinden bellidir." (Özön, 1956: 6)

90. يامان نینگ باله سی یولده یاتیب آت هورکیتَر. (مقصودی).

Yâmâning bâlasi yolda yâtib ât hurkitar. (K.K: Maqsudi)

Kötü adamın çocuğu yolda yatıp at ürkütür.

91. یاش باله یشیررنی بیلمس. (حساس، 2013: 116).

Yâş bâla yaşirarni bilmas. (Hassas, 2013: 116)

Küçük çocuk saklamayı bilmez.

92. یشیریب بیماق، یاش باله گه یره شر. (حساس، 2013: 117).

Yaşirib yimâq, yâş bâlaga yaraşar. (Hassas, 2013: 117)

Saklayarak yimek, küçük çocuğa yakışır.

93. (106:2008، ایماق،). بیغلمه‌گن چقلاقتنی آنه‌سی سوت بېرمس.

Yiğlamagan çekelâkni ânasi sût bermas. (Aymaq, 2008: 106)

Ağlamayan yavruya anası sût vermez.

"Oğlan ağlamayınca emcek verilmez." (Yurtbaşı, 2014: 120)

6. KADIN VE KARI İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Kadın, toplumun esaslı olan ailenin temel yapı taşlarından biridir. Bu hususta Afganistan Özbeklerinin kadınıla ilgili atasözleri, kadınlara verilen değeri ve onlarla ilgili inanç gelenek ve görenekleri aktarması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Özbek atasözlerinde kadın için "hâtin" ve "ayâl" kalimleri kullanırken, atasözlerinde "hâtin" kelimesi, daha fazla geçmektedir. Genelde Türkler toplumunda kadına verilen değer, Özbek atasözlerinde de yansımıştır.⁴

Özbek toplumunda özellikle kadının zeki ve akıllı olmasına önem ve değer verildiği, atasözüne şöyle yansımıştır: 'ayâlning husni pardazda emes, 'aklıdadir, "kadının güzelliği süslü olmakta değil, akıllı olmaktır". Kadın ne kadar kendini süslenirse, akıllı ve zekası olmadığı halde kocasının önünde değerli olamaz.

Kadınıla ilgili Özbek atasözlerinin bir kısmında kadının 'iffet, durustluk, eve bağlılığı gösterirken, bazılarında kadının yaşı, kurnazlığı ve işinin karışıklığı üzerinde durulmuştur. Bölgede yaşayan Özbek Türklerinin kadınları eşini seçme hakkı olmadığı için kadınların nelere dikket etmesi gerektiği atasözlerine yansımazken, erkeklerin eş seçiminde dikkete alacağı ölçütler, atasözlerinde yer almıştır. Evlilik konusunda talep, erkekler tarafından geldiği için Özbek atasözlerinde erkeklerin eş seçiminde dikkete almaları gereken şeyler önermiştir.

Eş olarak bilinen kadınlar, olumlu ve olumsuz yönden karşılaştıran atasözleri de mevcuttur. Kadının iyi ve kötü davranışları kocanı ne kadar etkilediğini tasvir eden atasözleri de vardır. Bazı atasözlerinde, iyi ve kötü kadın ölçütü olarak, kadının evine olan ilgisi ve eğlenceye düşkünlüğü verilmiştir. Kadın ailenin büyük temelini

⁴ Aynur, Öz ÖZCAN, *Kadınlarla ilgili Özbek Atasözleri*, 2009, Ankara.

oluştururken, hayatta ne kadar önemli olduğu, kadınsız hayatı bir çöle ve kadınlı hayatı bir gül bahçesine benzetilen atasözleri bulunmaktadır. Evin hâkimi bilinen ve ev işlerinden iyice anlayan kadınlarla ilgili tecrübeler atasözlerinde yer almıştır.

Kadın ile ilgili atasözleri çalışmasında, 70 Özbek atasözleri bulunmuştur. 50 atasözlerinin karşılığı Türkiye'de kullanılan benzer atasözleri karşılaştırmalı olarak incelenmeye alınmıştır.

1. عقلسىز خاتىن حۇسنى نى كوز كوز قىلر، عقللى خاتىن عقلىنى. (مقصودى).

'Akılsız hâtin hısnını köz köz kılar, 'akıllı hâtin 'aklıni. (K.K: Maqsudi)

Akılsız kadın güzelliğini göz önüne serer, akıllı kadın aklını.

"Avrat var, ev yapar; avrat var, ev yıkar." (Aksoy, 1988: 166)

عقلدار بولسه يىگىت نىنگ خاتىنى،

2. يىخشلىكده چىقرر يىگىت نىنگ آتىنى. (مقصودى).

'Akıldâr bolsa yigitning hâtinini,

Yaşılıkda çıkarar yigitning âtini. (K.K: Maqsudi)

Akıllı olsa yiğidin hanımı, iyiliğe çıkarır yiğidin adını.

"İyi kadının kocası, cübbesinden bellidir." (Gerçek, 1939: 74)

3. عىال نىنگ عفتى، حرمتى دىر. (مقصودى).

'Ayâlning 'iffati, hürmatidir. (K.K: Maqsudi)

Kadının iffeti, hürmetidir.

4. عىال نىنگ حۇسنى پرداز ده اېمس، عقلده. (مقصودى).

‘Ayâlning husni pardazda emas, ‘aqlida. (K.K: Maqsudi)

Kadının güzelliği süslenmekte değil, akıllı olmaktadır.

5. عقللى خاتىن اوى زىنتى، چىرايلى خاتىن كوچە زىنتى. (مقصودى).

‘Aqilli hâtin uy zineti, çirayli hâtin koça zineti. (K.K: Maqsudi)

Akıllı hanım evin, süslü hanım sokağın güzelliğidir.

"Çirkin karı evin topar, güzel karı düğün gezer." (Aydıncal, 2001: 43)

6. خاتىن آلسنگ كۆرىب آل، آت آلسنگ مېنىب آل. (حساس، 2013: 8)

Hâtin âlsang körib âl, ât âlsang minib âl. (Hassas, 2013: 8)

Hanım alırsan görüşerek al, at alırsan binerek al.

"At alırsan toydan al, kız alırsan soydan al." (Yurtbaşı, 2014: 134)

7. بىر خاتىن نىنگ حىلەسى، قىرق اېشكە يۈك بولر. (مقصودى).

Bir hâtinning hilasi, kırk eşekka yuk bolar. (K.K: Maqsudi)

Bir kadının hilesi, kırk eşeğe yük olur.

"Kadının fendi (hilesi) erkeği yendi." (Aksoy, 1988: 340)

"At ile avrata inan olmaz." (Gerçek, 1939: 26)

8. اويىن بىلمەگن خاتىن گە اوى تارلىگى بهانه. (مقصودى).

Oyin bilmagan hâtinga uy târliği bahâna. (K.K: Maqsudi)

Oyun bilmeyen kadına ev küçüklüğü bahanedir.

"Oynaması bilmeyen kız, yerim dar demiş; yerni bollatmışlar, yenim dar demiş." (Gerçek, 1939: 97)

"Geline oyna demişler yerim dar demiş." (Aksoy, 1988:18)

9. خاتین باشدن، باله یاشدن. (ایماق، 101:2008)

Ĥâtin başdan, bâla yaşdan. (Aymaq, 2008: 101)

Kadına başdan söylemeli, çocuğu küçükken terbiye etmelidir.

"Ağaç fidan iken eğilir." (Tülbentçi, 1977: 19)

"Çubuğu yaş iken eğirmek gerek." (Tülbentçi, 1977: 159)

10. خاتین هر بیرده، کیوانی بیر بیرده. (ایماق، 101:2008)

Ĥâtin her yerda, kayvanı bir yerde. (Aymaq, 2008: 101)

Kadın her yerde, yetenekli olanı bir yerdedir.

"Her kadın evinin hem hanımı, hem halayıdır." (Gerçek, 1939: 66)

11. خاتین آلدیم بازی بیلن، ایش و کوچیم قاضی بیلن. (ایماق، 101:2008)

Ĥâtin âldim bâzi bilan, iş ve köçim kâzi bilan. (Aymaq, 2008: 101)

Kadın oyunla aldım, iş ve gücüm savcıya geçti.

12. خاتینلی روزگار گل دیر، خاتین سیز روزگار چول دیر. (مقصودی)

Ĥâtinli ruzgâr guldır, ĥâtinsiz ruzgâr çoldır. (K.K: Maqsudi)

Kadınlı hayat gül, kadınsız hayat çöldür.

"Varsa eşin, rahattır başın, yoksa eşin zordur işin." (Aydıncal, 2001:174)

13. آت آلسنگ مینیب آل، خاتین آلسنگ کوریب آل. (ایماق، 2008: 104).

At alsang minib âl, hâtin âlsang korib âl. (Aymaq, 2008: 104)

At alırsan binerek, karı alırsan görüşerek al.

14. بیر خاتین نینگ مکرى قیرق ایشککه یوک. (ایماق، 2008: 109).

Bir hâtinning makri kırk eşekke yök. (Aymaq, 2008: 109)

Bir kadının hilesi kırk eşeğe yök olur.

"İnsanın alacası içinde, heyvanın alacası dışındadır." (Gerçek, 1939: 72)

15. خاتین کورمه گن خاتین کورسه، اوپه اوپه اولدیرر. (حساس، 2013: 9).

Hâtin körmagan hâtin körsa, opa opa öldirar. (Hassas, 2013: 9)

Kadın bulmayan kadın bulursa, opa opa öldürür.

"Er görmemiş avrete, avret görmemiş er gerektir." (Acaroğlu, 2005, 56)

آتینگ یمان بولسه آرمانینگ کیتەر، خاتین نینگ یمان بولسه مهمانینگ کیتەر. (قالمس، 2017):

16. (3)

Āting yamân bolsa ârmâning ketar,

Hâtining yamân bolsa mehmâning ketar. (Qalmas, 2017: 3)

Hanımın kötü olursa misafirin gider, adın kötü olursa armanın gider.

"Evi ev eden avret (yurdu şen eden devlet)." (Aksoy, 1988: 278)

خاتینینگ یخشی بولسه، یاقنگ آقرر؛

خاتینینگ یمان بولسه، سقالینگ آقزر. (مقصودی). 17.

Ĥâtining yaĥşi bolsa, yâķang âķarar.

Ĥâtining yâmân bolsa, saķâling âķarar. (K.K: Maqsudi)

Hanımın iyi olursa yakan, kötü olursa sakalın akarır.

"İyi kadının kocası, cübbesinden bellidir." (Gerçek, 1939: 74)

اوریشقاق خاتین اوچ ابردن قالر. (حساس، 2013: 26). 18.

Urişķâķ ĥâtin uç erdan ķâlar. (Hassas, 2013: 26)

Ahlaksız kadın kocadan kalır.

"Avrat âr zapteder, er zaptetmez." (Gerçek, 1939: 28)

خاتین نینگ خوران بولسه اوردی خدا، اؤکیزینگ خوران بولسه بپردی خدا. (حساس، 2013:

19. (31)

Ĥâtining ĥuran bolsa urdi ĥudâ, okizing ĥuran bolsa berdi ĥudâ. (Hassas, 2013: 31)

Hanımın çok yeyerse vurur huda, öküzün çok yeyerse verir huda.

"Avradın yediği, giydiği gibi olsa, vay ol kişinin haline!" (Acaroğlu, 2005: 13)

خاتین حرمت قیلسه، حرمت کورهدی،

اېر حرمت قیلسه، نعمت کورهدی. (مقصودی). 20.

Ĥâtin ĥurmat ķilsa, ĥurmat ķoradi;

Er ĥurmat ķilsa, ne'met ķoradi. (K.K: Maqsudi)

Hanım hürmet etse, hürmet görür; koca hürmet etse, nimet görür.

"Kadın kocayı var sever, koca kadını sağ sever." (Aydıncal, 2001: 94)

21. اوی سورابیننی خاتین بیلر. (حساس، 2013: 33)

Uy surâbini hâtin bilar. (Hassas, 2013: 33)

Ev işini kadın bilir.

"Her kadın evinin hem hanımı, hem halayıdır." (Gerçek, 1939: 66)

22. ایکی خاتین آش پیشیرر، قیتله سنگ خام پیشیرر. (حساس، 2013: 41)

İkki hâtin âş pişirir, qaytalasang hâm pişirir. (Hassas, 2013: 41)

İki kadın yemek pişirir, tekrar yaptırın çığ pişirir.

"İki avret olduğu ev, temiz süpürülmez." (Acaroğlu, 2005: 56)

23. ایکی خاتین آلیبسن، مینگ بلاگه قالیبسن. (مقصودی)

İki hâtin âlibsan, ming balâga qâlibsan. (K.K: Maqsudi)

İki hanım almışsın, bin belaya kalmışsın.

"Karının biri âlâ ikisi bela." (Albayrak, 2009: 603)

24. بیر ابرککه بیر خاتین، ایکیتنه بولسه ابر خاتین. (حساس، 2013: 53)

Bir erkeğe bir hâtin, ikita bolsa er hâtin. (Hassas, 2013: 53)

Bir erkeğe bir hanım yeter, iki olursa erkek hanım olur.

"Kadının biri âla, ikisi belâdır." (Acaroğlu, 2005: 14)

25. بيمحال گېزگن خاتيننى كۆرسنگ، آغزى قيششەير. (حساس، 2013: 58)

Bimahal gezgan hâtinni körsang, âgzi qışşayar. (Hassas, 2013: 58)

İsteksiz gezen kadına bakarsan, ağzı açılır.

26. توغردن قالگن خاتين، توغديرر بولهدى. (حساس، 2013: 63)

Toğardan qâlgan hâtin, toğdirar boladi. (Hassas, 2013: 63)

Doğmayan kadın, doğurcu olur.

27. جلب خاتين دولتینگه اېگه. (حساس، 2013: 70)

Calab hâtin davlatinga ega. (Hassas, 2013: 70)

Ahlaksız kadın devlete sahip çıkar.

"Kadının sofusu, şeytanın maskarası." (Aksoy, 1988:340)

28. خاتين خيلى تۇردە تۇرر، ابركك خيلى اېشيكده. (حساس، 2013: 73)

Hâtin hîli torda turar, erkak hîli eşikda. (Hassas, 2013: 73)

Hanımın akrabası evde, kocanın akrabası dışarıda kalır.

"Karı hısımu alay bağlar, koca hısımu sinek avlar." (Albayrak, 2009: 601)

"Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası." (Albayrak, 2009: 729)

29. خاتين آلسنگ ايشيني كور، قيز بېرسنگ ماليني كور. (حساس، 2013: 73)

Hâtin âlsang işini kör, kız berar bolsang mâlini kör. (Hassas, 2013: 73)

Hanım alırsan işiye bak, kız verirsen malına bak.

"Kız alan gözle bakmasın, kulak ile işitsin." (Yurtbaşı, 2014: 134)

30. خاتین آلسنگ خالینی کور، قیز بپرر بولسنگ حالینی کور. (حساس، 2013: 73)

Hâtin âlsang hâlini kör, kız berar bolsang hâlini kör. (Hassas, 2013: 73)

Hanım alırsan yüzünü gör, kız verirsen durumuna bak.

"Kızı methederek evlendirirler, gelinin iyisini gören az olur." (Aydıncal, 2001: 101)

31. خاتین اولیاسی اوز ایچیده، ابرکک اولیاسی ایل ایچیده دیر. (حساس، 2013: 73)

Hâtin âvliyasi öz içida, erkak âvliyasi el içidadır. (Hassas, 2013: 73)

Kadının iyisi bizzat kendi içinde, erkek iyisi el içindedir.

32. خاتین تاغ اوستیده بولسه، توی خبرینی ایتمه. (حساس، 2013: 73)

Hâtin tâğ ustida bolsa, toy habarini aytma. (Hassas, 2013: 73)

kadın dağ üstünde olursa, düğün haberi vermemeli.

خاتین نینگ یخشی بولسه بو دنیانینگ چراغی،

33. آتینگ یخشی بولسه بو دنیانینگ فراغی. (قالمس، 2017: 58)

Hâtinîng yaḥşı bolsa bu dunyaning çarâgi,

Āting yaḥşı bolsa bu dunyaning farâgi. (Qalmas, 2017: 58)

Karın iyi olursa bu dünyanın feneri, atın iyi olursa bu dünyanın gönül huzurudur.

"Kadın erkeğin eşidir, evinin güneşidir." (Albayrak, 2009: 583)

34. خاتین آلسنگ یاشدن آل، جلوینی یاشدن آل. (ایماق، 101:2008)

Hâtin âlsang yaşdan âl, cilavini bâşdan âl. (Aymaq, 2008: 101)

Hanım alırsan, gençten al, sözünü baştan dinlet.

"Tarlayı düz al, kadını kız al." (Aydınkal, 2001:159)

35. خاتین اوینینگ گلی، باله دلنینگ گلی. (مقصودی)

Hâtin uyning guli, bâla dilning guli. (K.K: Maqsudi)

Hanım evin gülü, çocuk gönlün.

"Ocağın yakışığı odun, evin yakışığı kadın." (Aydınkal, 2001: 122)

36. خاتین سیز اوتیش-خطا، باله سیز اوتیش-جفا. (حساس، 73 :2013)

Hâtinsiz otiş- haţâ, bâlasiz otiş- cafâ. (Hassas, 2013: 73)

Hanımsız geçiş hatadır, evlatsız geçiş cefadır.

"Kadınsız ev olmaz." (Albayrak, 2009: 586)

37. خاتین تانیغی خالی دن، ابرکک تانیغی مالیدن دیر. (حساس، 73 :2013)

Hâtin tâniği hâlidan, erkak tâniği mâlidandır. (Hassas, 2013: 73)

Kadın güzelliğinden, erkek malından tanılır.

38. خاتین قرریسه ابرکک بولر، ابرکک قرریسه قورقات بولر. (حساس، 73 :2013)

Ĥâtin qarrisa erkak bolar, erkak qarrisa qurqâk bolar. (Hassas, 2013: 73)

Kadın yaşlanırsa erkek olur, erkek yaşlanırsa korkak olur.

39. خاتین ده خاتین بار، اوتین ده اوتین. (حساس، 2013: 73)

Ĥâtında ĥâtin bâr, otında otin. (Hassas, 2013: 73)

Kadında kadın, odunda odun vardır.

"Kadın var ev yapar, kadın var ev yıkar." (Aydıncal, 2001: 94)

"Avrat var, kim arpa unun aş eyler; avrat var, kim kertik başın yaş eyler."
(Acaroğlu, 2005: 59)

40. خاتین نی یخشی سی اعلا، یامانی بلا دیر. (حساس، 2013: 73)

Ĥâtinni yaĥşisi a'lâ, yâmani balâdir. (Hassas, 2013: 73)

Kadının iyisi âla, yamanı beladır.

"Kadının biri âla, ikisi belâdır." (Acaroğlu, 2005: 14)

41. خاتین نی یخشی سی جنت، یامانی کُلفت دیر. (حساس، 2013: 73)

Ĥâtinni yaĥşisi cannat, yâmani kulfatdir. (Hassas, 2013: 73)

Kadının iyisi cennet, kötüsü külfettir.

"Avret düzdüğü evi tanrı yıkmaz, avrat bozduğu evi Tanrı yapmaz." (Acaroğlu, 2005: 57)

42. خاتین نی عقلی، او ی خالته سیده دیر. (حساس، 2013: 74)

Ĥâtinni 'aqli, uy ĥâltasidadir. (Hassas, 2013: 74)

kadının akli, ev eşyasındadır.

"Kadın kısmının saçını uzun olur, akli kısa." (Acaroğlu, 2005: 13)

43. خاتین اوستیگه خاتین آلسنگ، کونده اوستینگده تماشا. (حساس، 2013: 74)

Ĥâtin ustiga ĥâtin âlsang, kunda ustingda tamâşa. (Hassas, 2013: 74)

Kadın üstüne kadın alırsan, her gün kavga çıkar.

"Bir gemide iki kaptan olmaz." (Tülbentçi, 1977: 117)

"İlk avrat çarık, sonraki sarık." (Aksoy, 1988:323)

44. خاتین-خاتینلیک قیلسه، ایلکنگنی تونلی قیلر. (حساس، 2013: 74)

Ĥâtin-ĥâtinlik kılsa, elkangni tunli kılar. (Hassas, 2013: 74)

Kadın kadınlık yaparsa, başına tac koyar.

45. خاتیننی یخشی سی، نان خلته سیننی بوینینگه آسیب قویر. (حساس، 2013: 74)

Ĥâtinni yaĥşisi, nân ĥâltasini buyninga âsib qoyar. (Hassas, 2013: 74)

Kadının iyisi, yemek torbasını boynuna asar.

46. خاتین سوزینی قاندریر، ابر اوروغیدن تاندریر. (مقصودی)

Ĥâtin sözini kândirar, er uruğidan tândirar. (K.K: Maqsudi)

Hanım sözüyle kandırınca, koca soyunu inkar eder.

"kadının fendi, erkeği yendi." (Albayrak, 2009: 585)

47. آلتین تاققن خاتین، کومیش گه کونمس. (حساس، 2013: 84)

Āltin tâkkan hâtin, kömişga konmas. (Hassas, 2013: 84)

Altın takmış kadın, gömüşe ikna olmaz.

48. کلته ایشک ایپنی اوزر، یمان خاتین یورتنی بوزر. (ایماق، 2008: 101)

Kalta eşek ipni ozar, yaman hâtin yurtni bozar. (Aymaq, 2008: 101)

Kısa eşek ipi kopar, kötü kadın yurdu bozar.

49. عمرینگ اوچ کون قالگنده آت آل، بیر کون قالگنده خاتین آل. (ایماق، 2008: 101)

Omrungdan uç kun qâlganda ât âl, bir kun qâlganda hâtin âl. (Aymaq, 2008: 101)

Ömründen üç gün kalınca at al, bir gün kalınca kadın al.

50. نازسیز خاتین، یالقین سیز اوتین. (مقصودی)

Nâzsiz hâtin, yâlqinsiz otin. (K.K: Maqsudi)

Nazsız hanım, şülesiz odun gibidir.

Nazsız hanım, alevsiz odun gibidir.

51. عمرینگدن بیر کون قالسه خاتین آل، ایککی کون قالسه آت. (حساس، 2013: 87)

Omringdan bir kun qâlsa hâtin âl, ikki kun qâlsa ât. (Hassas, 2013: 87)

Ömründen bir gün kalırsa kadın al, iki gün kalırsa at al.

52. شهرده بير خاتين بولسه، زرگر آچدن اولمس. (مقصودی).

Şaharda bir hâtin bolsa, zargar âçdan ölmaz. (K.K: Maqsudi)

Şehirde tek bir kadın bile olsa, kuyumcu aç kalmaz.

Şehirde bir kadın olsa bile, kuyumcu aç kalmaz.

53. کونگیللمه گن خاتین، کوندوز کونی کور توغر. (حساس، 2013: 105)

Kongillamagan hâtin kunduz kuni kör toğar. (Hassas, 2013: 105)

Gönlü olamyın kadın gündüzleyin kör doğurur.

54. وفاسیز خاتین دن، وفالی ایت یخشی دیر. (حساس، 2013: 113)

Vafasiz hâtından, vafali it yahşidir. (Hassas, 2013: 113)

Vefasız kadından, vefalı it iyidir.

"İtte vefa olur, avratta vefa olmaz." (Acaroğlu, 2005: 13)

55. هر خاتین دن خاتین بولمس. (حساس، 2013: 114)

Her hâtından hâtin bolmas. (Hassas, 2013: 114)

Her kadından hanım olmaz.

"Avrat var, arpa unundan aş yapar; avrat var, buğday unundan keş yapar."
(Aksoy, 1988:166)

56. یخشی خاتین اوخشتَر، یمان خاتین قاقشتَر. (حساس، 2013: 121)

Yahşi hâtin oğşatar, yâmân hâtin kaçşatar. (Hassas, 2013: 121)

İyi kadından iyilik gelir, kötü kadından kötülük.

"Avradı bet olanın sakalı tez ağarır." (Acaroğlu, 2005: 13)

57. یخشی خاتین یمان کوننی یولداشی دیر. (حساس، 2013: 121)

Yaşsi hâtin yâmân kunni yoldâşidir. (Hassas, 2013: 121)

İyi kadın kötü günde yoldaşındır.

"Kadın erkeğin eşidir, evinin güneşi." (Aydıncal, 2001: 93)

58. یخشی خاتین اوینی چراغی دیر. (حساس، 2013: 121)

Yaşsi hâtin uyni çirâğidir. (Hassas, 2013: 121)

İyi kadın evin ışığıdır.

"Kadın erkeğin eşidir, evinin güneşi." (Aydıncal, 2001: 93)

59. بیر خاتین گه، ایککی ابر. (حساس، 2013: 141)

Bir hâtinga, iki er. (Hassas, 2013: 141)

Bir kadına iki koca olmaz.

"Bir eve bir baca, bir kadına bir koca." (Tülbentçi, 1977: 117)

60. خاتین لرنی خالهسی، قیزلرنی دوگانهسی. (حساس، 2013: 147)

Hâtinlarni hâlası, kızlarni dogânası. (Hassas, 2013: 147)

Kadınların halası, kızların arkadaşı.

"Kadının sofusu, şeytanın maskarasıdır." (Acaroğlu, 2005: 14)

61. یمان خاتین اېرنی آلدەر، یاغمس بولوت یېرنی. حساس، 2013: 117.

Yâmân hâtin erni aldar, yâğmas bulut yerni. (Hassas, 2013: 117)

Kötü kadın kocayı, yağmaz bulut yerni aldatır.

"Sevip dostuna, boşanıp kocana varma." (Gerçek, 1939: 106)

62. یمان خاتین آش کېستی نیمه، باش کېستی نیمه. حساس، 2013: 118.

Yâmân hâtin âş kesti nima, bâş kesti nime. (Hassas, 2013: 118)

Yaman kadın ekmek kesti mi, baş kesti mi belli olmaz.

"Kötü söyleme eşine, ağu katar aşına." (Acaroğlu, 2005: 14)

63. یمان خاتین، یورتنی بؤزر. حساس، 2013: 118.

Yâmân hâtin, yurtni bozar. (Hassas, 2013: 118)

Kötü kadın yurdu bozar.

"Kadın, şeytana pabuç diker." (Acaroğlu, 2005: 14)

64. ایکی خاتینلینی جایی مسجد دیر. (مقصودی).

İki hatinlini cayi masciddir. (K.K: Maqsudi)

İki hanımlı olanın yeri, camiidir.

"İki karılı bitten, iki analı süttten ölür." (Aksoy, 1988: 322)

یخشی خاتین اېرنی اېلگه باش قیلر،

65. یمان خاتین اېرنی گدا قیلر. (مقصودی).

Yaşsi hâtin erini elga bâş kılar,

Yamân hâtin erini gada kılar. (K.K: Maqsudi)

İyi karı kocasını ele baş, kötü karı kocasını dilenci yapar.

"Kadının iyisi arpadan aş yapar, kötüsü buğdaydan termaş yapar." (Albayrak, 2009: 585)

يمان خاتين يمان كونده قاچر،

66. يخشى خاتين كونده كوليب بغرين آچر. (مقصودی)

Yâmân hâtin yâmân kunda kaçar,

Yaşsi hâtin kunda kulib bağrin âçar. (K.K: Maqsudi)

Kötü kadın kötü günde kaçar, iyi kadın günde gülüp bağrin açar.

"Kadın var ev yapar, kadın var ev yıkar." (Albayrak, 2009: 584)

يمان خاتين اوى بوزر، يمان ابركك توى بوزر. (مقصودی)

Yâmân hâtin uy bozar, yâmân erkek toy bozar. (K.K: Maqsudi)

Kötü kadın ev bozar, kötü erkek düğün bozar.

"Yaramaz adam pazar bozar, iyi adam pazar yapar." (Gerçek, 1939: 120)

اورينگن خاتين، اوغيل توغر. (مقصودی)

Uringan hâtin, oğil toğar. (K.K: Maqsudi)

Gayret eden hanım oğul doğurur.

69. منمنله گن خاتیننی، بیشیکلیگیده سیننه. (مقصودی).

Manmanlagan hâtinni beşikligida sina. (K.K: Maqsudi)

Bencilleşen hanımı beşik başında sina.

"Kadın eşik dibinde değil, beşik dibinde belli olur." (Aydıncal, 2001: 94)

70. یمان خاتیننینگ اوینشی کوپ. (مقصودی).

Yâmân hâtinning oynashi kop. (K.K: Maqsudi)

Kötü kadının arkadaşı çok olur.

7. ERKEK VE KOCA İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Erkek, toplumun önemli esası olan ailenin temel yapı taşlarından biri olarak tanılmaktadır. Ailenin baş taci olarak bilinen erkek, sorumluluğun büyüğünü de üstlenmektedir. Başlık koca ile ilgili olduğu için karı kocanın arasında olup geçen ilişkiler hakkında atasözleri değerlendirilmiştir. Özbek toplumunda koca karıya ne kadar önem ve özen gösterildiği ile ilgili atasözlerinde ifade etmiştir.

Özbek atasözlerinde, koca karıya dürüst ve sadık olması, karı kocaya vefa etmesi, sevmesi ve sevilmesi yansıma ile birlikte, karı kocayı topluma olumlu göstermesi ve en iyi şekilde sunmasına büyük katkılarda bulunurken, aksine karı kocayı olumsuz göstermesi ve onu rezilliklere sürükleme özellikleri yansımaştır.

Bu çalışmada, 25 Özbek atasözleri içermektedir. Bunlardan 10 Özbek atasözlerinin Türkiye'de kullanılan benzer atasözleri çeşitli kaynaklardan ele alınarak değerlendirilmiştir.

1. دوستینگ هم ابرینگ، دوشمنینگ هم ابرینگ. (مقصودی).

Dosting ham ering, duşmaning ham ering. (K.K: Maqsudi)

Dostun da kocan, düşmenin de kocandır.

2. اېرېنگ سېودى، اېلېنگ سېودى. (اېماق، 2008: 101).

Ering sevdi, eling sevdi. (Aymaq, 2008: 101)

Kocan sevdi, elin sevdi.

"Testi kadar kocası olanın, kulpu kadar hatırı olur." (Aydıncal, 2001: 164)

3. اېر بولسىن، اېر ككلىگى بولسىن. (حساس، 2013: 36)

Er bolsin, erkekligi bolsin. (Hassas, 2013: 36)

Koca olsun da, erkekligi olsun.

4. اېردن صداقت، خاتىن دن اطاعت. (مقصودى).

Erdan şadâkat, hâtından itâ'at. (K.K: Maqsudi)

Kocadan sedaket, karıdan itaat gerekir.

5. اېر تاپگنده كېچەنى تاپمەدیم، كېچە تاپگنده اېرنى تاپمەدیم. (حساس، 2013: 36)

Er tâpganda keçani tâpmadım, keçani tâpganda erni tâpmadım. (Hassas, 2013: 36)

Koca bulmuşken geceyi bulamadım, geceyi bulmuşken kocayı bulamadım.

6. اېر خاتىنگە وفادار بولر، اما پول و مال وفاسىز قىلر. (حساس، 2013: 36)

Er hâtınga vafadâr bolar, ama pul ve mâl vafâsiz kılar. (Hassas, 2013: 36)

Koca karısına vefalı olur, ama para ve servet vefasız eder.

7. اېردن قالگن خاتين، اوز باش بولمسين. (حساس، 2013: 36)

Erdan alghan atin, z bsh bolmasin. (Hassas, 2013: 36)

Kocadan kalmı kadın, serbest olmamalı.

اېرنی اېر قيله ديگن هم خاتين،

8. قره يېر قيله ديگن هم خاتين. (مقصودی)

Erni er iladigan ham atin,

ara yer iladigan ham atin. (K.K: Maqsudi)

Kocayı er yapan da karısı, kara yer yapan da karısıdır.

"Erkegi rezil eden de vezir eden de karısı." (Aydınkal, 2001: 60)

اېرنی اېلگه سالگن هم خاتين،

9. اېلدن چيقره ديگن هم خاتين. (حساس، 2013: 36)

Erni elga slgan ham atin,

Eldan ıargan ham atin. (Hassas, 2013: 36)

Kocayı ele sokan da kadın, elden ıkaran da kadındır.

"Eti ciğer eden de avrat, ciğeri et eden de." (Aksoy, 1988: 276)

10. اېرکک سو، خاتين بند دير. (مقصودی)

Erkek su, atin band dir. (K.K: Maqsudi)

Erkek göl, kadın baraj gibidir.

"Erkek sel, kadın (avrat) göl." (Aksoy, 1988: 269)

اېرنى خار قىلگن هم خاتىن،

11. توق قىلگن هم خاتىن. (حساس، 2013: 36)

Erni hâr qilgan ham hâtin,

Toq qilgan ham hâtindir. (Hassas, 2013: 36)

Kocayı rezil eden de karısı, tok eden de karısıdır.

"Erkeğin rızkı kadının ruhsatına bağı." (Aydıncal, 2001: 60)

اېرنى خار قىلگن خاتىن،

12. خاتىننى خار قىلگن اوتىن. (حساس، 2013: 36)

Erni hâr qilgan hâtin,

Hâtinni hâr qilgan otin. (Hassas, 2013: 36)

Kocayı zelil eden karısı, karıyı zelil eden odun getirmesidir.

"Kadın eli kaşık sapından kararır." (Aydıncal, 2001: 93)

13. اېر سورەگن قىز، اېر قىليغىنى قىلر. (حساس، 2013: 36)

Er soragan kız, er kılığını kılar. (Hassas, 2013: 36)

Koca isteyen kız, erkek kılığı yapar.

14. اېرکک بولسه بىر سۆز، خاتىن بولر بىسۆز. (حساس، 2013: 36)

Erkek bolsa bir söz, hâtin bolar bisöz. (Hassas, 2013: 36)

Erkek olur bir söz, kadın olur sözsüz.

15. اېرکک چيقسه اېشبيکتن، خاتينى چيقر تيشيکتن. (حساس، 2013: 36)

Erkek çiksa eşiktan, hâtinî çıkar tışiktan. (Hassas, 2013: 36)

Koca çıkar kapıdan, karı çıkar delikten.

اېرککنى مرد قيله ديگن هم خاتين،

16. نامرد قيله ديگن هم خاتين. (حساس، 2013: 36)

Erkekni mard kılayatgan ham hâtin,

nâmard kılayatgan ham hâtin. (Hassas, 2013: 36)

Erkeği mert eden de kadın, nâmert eden de kadındır.

17. اېرگه تيگن آسان بولر، خاتين بولماق قيين. (حساس، 2013: 37)

Erga tigan âsân bolar, hâtin bolmâk kıyin. (Hassas, 2013: 37)

Kocaya varmak kolay, iyi karı olmak zordur.

"Kızlar gelin olmayı masal sanır, ata binince koşar sanır." (Aydıncal, 2001: 101)

18. اېردن ايريلگن خاتين يېتتى كون ييغلر، اېليدن ايريلگن اولگونچه. (حساس، 2013: 37)

Eridan ayrilgan hâtin yetti kun yığlar, elidan ayrilgan ölgünça. (Hassas, 2013: 37)

Kocasından ayrılan kadın yedi gün, eliden ayrılan ölene kadar ağlar.

"Koca acısı uyusan ilk uykuda, ölürsen son solukta çıkar." (Aydıncal, 2001: 101)

19. اېرككېنگنى اېل آره سېده تاپ. (حساس، 2013: 37)

Erkekingni el ârasidan tâp. (Hassas, 2013: 37)

Erkeğini toplum içinden bul.

20. اېرى سېومس خاتىن، اېشىكتكى قول بېلن سېرداش بولر. (حساس، 2013: 37)

Eri sevmaz hâtin, eşiktaki kul bilan serdâş bolar. (Hassas, 2013: 37)

Kocası sevmez kadın, dışarıdaki kul ile ilişki kurar.

21. اېرىگه توغرى خاتىن، يولىگه توغرى دېر. (حساس، 2013: 37)

Eriğa toğiri hâtin, yolığa toğridir. (Hassas, 2013: 37)

Kocasına doğru kadın, yoluna doğrudur.

"Erkek fedakar, kadın vefakar gerek." (Aydıncal, 2001: 60)

22. اېرىنگ دېوانه بولگىدىن، بېگانه بولگىنى يىخشى. (حساس، 2013: 37)

Eriğ divana bolganidan, bigâna bolgani yağşi. (Hassas, 2013: 37)

Kocan deli olacağından, yabancı olması daha iyidir.

23. ايشانمەگىن اېرىنگگە، سامن تېقر تېرىنگگە. (حساس، 2013: 40)

İşanmagin eringga, sâman tıkar teringga. (Hassas, 2013: 40)

İnanma kocana, saman salır derine.

24. ايككى اويناش بېر بولېب، بېر اېرنى اؤرنىنى توتمس. (حساس، 2013: 41)

İkki oynaş bir bolib, bir erni ornini tutmas. (Hassas, 2013: 41)

İki arkadaş bir olup, bir kocanın yerini alamaz.

25. ایککی خاتینلینی، ایککی دنیاسی، دوزخ. (حساس، 2013: 42).

İkki hâtinlini, ikki dunyâsi, duzaḥ. (Hassas, 2013: 42)

İki karısı olanın, iki dünyası cehennemdir.

"Karının biri âlâ, ikisi bela." (Albayrak, 2009: 603)

8. KIZ VE ERKEK KARDEŞ İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Kardeş, bir ailede bulunan evlatlar arasındaki bağa denir. Kardeşlik bağı, insanların çoğu için yaşamlarındaki en uzun süreli ilişkidir. Özbek toplumunda da kardeşlik ilişkilerinin güçlü olması, kardeşin yaşı önemli olmamasına dahil atasözleri bulunmaktadır. Kardeşlik ilişkilerine önem vermeyen kardeşleri yabancıya benzeten ve hatta onlardan vefali köpeği daha iyi bilen atasözleri vardır.

Bu çalışmada, kardeş ile ilgili 10 tane Özbek atasözleri toplanarak değerlendirilmiştir, 5 Özbek atasözlerinin Türkiye'de kullanmakta olan atasözlerinin karşılığı bulunarak verilmiştir.

1. آننگنی کفینگده توتسن، سینگلینگنی باشینگه توت. (مقصودی).

Ānangni kafingda tutsan, singlingni bâşinga tut. (K.K: Maqsudi)

Anneni elinde tutsan, kız kardeşini başında tutmalısın.

2. قدر بيلمس قرينداش دن، قدر بيلگن ايت يخشى. (ایماق، 2008: 102).

Қадир билмас қариндâшдан, қадир билган ит яһши. (Аймақ, 2008: 102)

Değer bilmeyen kardeşten değer bilen it iyidir.

3. قدر بيلمس قرينداش دن، قدر بيلگن يات آرتيق. (قالمس، 2017، 78).

Қадир билмас қариндашдан, қадир билган yat ârtiq. (Qalmas, 2017: 78)

Ўйлиги бilmeyen карdeşтен iyiliги bilen yabancı iyidir.

"Kardeş kardeşi atmış, yar başında tutmuş." (Parlatır, 2010: 8)

4. قرينداش سېسى، قرانغەدە تانيلر. (حساس، 2013: 92).

Қариндâш sesi, қарâнгida tânilar. (Hassas, 2013: 92)

Kardeş sesi karanlıkta bile tanılır.

"Su gider taş kalır, el gider kardeş kalır." (Aydıncal, 2001: 149)

5. قرينداش نى، قررى ياشى بولمس. (حساس، 2013: 92).

Қариндâшни, қарри yâши bolmas. (Hassas, 2013: 92)

Kardeşin yaşlı genci olmaz.

"Kardeş bulunmaz, karı bulunur." (Albayrak, 2009: 598)

"Kardeşim olsunda kanlım olsun." (Aksoy, 1988: 344)

6. قرينداشگه، قوم سېرداش دير. (حساس، 2013: 92).

Қариндâшга, қавми serdâшdir. (Hassas, 2013: 92)

kardeşe kavmi sırdaşdır.

"Kardeş kardeşin ne öldüğünü, ne onduğunu ister." (Ergan)

7. قرينداشينگ اولسه اولسين، قرددانينگ اولمسين. (ايماق، 2008: 100).

arindashiing lsa lsin, adirdaning lmasin. (Aymaq, 2008: 100)

Kardeşin lse ölsün, kadirşinasın lmesin.

"Kardeşten karın yakın kulaktan burun yakın." (Aksoy, 1988:345)

arindash dn aruz ölme,

8. arindash e iz birme. (mqvudı).

arindashi dan arz lma,

arindashi ga ız verme. (K.K: Maqsudi)

Kardeşten borç alma, kardeşine kız verme.

9. arindash ni i rangu kونده bilgili. (mqvudı).

arindashniki arashi kunda belgili.

Kardeşlik kötü günde belli olur.

10. an arindash - an arindash. (mqvudı).

an arindash - can arindash. (K.K: Maqsudi)

Kan kardeş can kardeşdir.

9. ABLA İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Abla terimi bir kimsenin kendisinden büyük olan kız kardeşine denir. zbek Türkçesinde abla karşılığı "pa" terimidir. zbek atasözlerinden sadece bir atasözü bulunarak yazılmıştır.

1. شو pim e شو iznm. (mqvudı).

Şu âpamga şu yaznam. (K.K: Maqsudi)

Ablama eniştem uygundur.

10. GELİN İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Gelin, akrabalık terimine dahil olarak erkek çocuğun eşini ifade eden kelimesi, Özbek atasözlerinde "kelin" adı olarak geçmektedir. Özbek toplumunda anne, en yüce değerlerden biridir. Ayrıca ailede kız edep ve terbiyeyi anneden aldığı için anneli gelin daha akıllı ve eğitimli olacağına inanılan ve buna olumlu yaklaşımlar yapılan atasözlerinde vurgulanmıştır. Özbek atasözlerinde aileye sonradan katılan gelinin geldiği ortama uyum sağlamadan sorunlar yaşadığı ifade edilmiştir. Diğer yandan gelinin iyi ve kötü bakımından karşılaştırması ile ilgili ifadeler atasözlerinde yansımıştır.

Özbek toplumunda, geleneksel olarak gelin kocasının ailesiyle birlikte oturur ve hayatının yükünü beraber taşırlar. Özbek atasözlerinde, gelin kocanın ailesi ile uyum sağlamayarak sorunlar yaşadığı halde, bazı atasözlerinde gelin ve kaynana arasındaki ilişkiler iyi olduğunu vurgulamaktadır. Aile üyeleri ilişkisi, çok iyi olan ailelerin mutluluk ve huzur açısından daha şanslı olduğu bilinmektedir. Atasözlerinde başlık parası olmayan gelinin değeri olmaz diye ifadeler de vardır. Hem de gelin gelen aileye barakat ışığı gelecek diye iddialar bulunduğu atasözleri vardır.

Çalışmada, 14 Özbek atasözleri gelin ile ilgili değerlendirilmiştir. Onlardan 8 tanesinin Türkiye'de kullanılan benzer atasözleri bulunarak karşılığı atasözlerinin altında yazılmıştır.

1. آنهلى كېلىن يوواش، آنهسىز كېلىن بېباش. (مقصودى).

Ānali kelin yuvaş, ânasiz kelin bebâş. (K.K: Maqsudi)

Anneli gelin sakin, annesiz gelin geçimsizdir

"Çocuğuna iyi-kötü huy anadan gelir." (Ergan)

2. ادبلى كېلىن نىنگ سوپورگوسى خاشاك آستىدە توتر. (مقصودى).

Adabli kelining supurgusi hâşak âstida tutar. (K.K: Maqsudi)

Edebli gelinin süpürgesi çop içinde durur.

3. باى نىنگ كېلىنى بولگونچه، كمبغل نىنگ قىزى بول. (اىماق، 2008: 94).

Bayning kilini bolgunça, kambağalning qizi bol. (Aymaq, 2008: 94)

Zengini gelini olacağına fakirin kızı olmalı.

4. قالین سىز كېلىن، قدیر سىز كېلىن. (حساس، 2013: 90).

Qalinsiz kilin, qadirsiz kilin. (Hassas, 2013: 90)

Başlık parasız gelin, değersiz gelindir.

5. كېلىن اياغى بىلن، چوپان تياغى بىلن. (حساس، 2013: 106).

Kelin ayâği bilan, çopân tayâği bilan. (Hassas, 2013: 106)

Gelin ayağından, çoban dayağından belli olur.

"Gelin ayağından, çoban dayağından (değneğinden) belli olur." (Albayrak, 2009: 467)

6. كېلىننى كېلگنده كۆر، سىپىنى آچگنده كۆر. (اىماق، 2008: 106).

Kelinni kelganda kör, sipini açganda kör. (Aymaq, 2008: 106)

Gelini geldiğinde, çeyizi açtığında görmeli.

"Gelin halı getirir, serer kendi oturur. (Aksoy, 1988: 286)

7. قيزيم سينگه ايتهمن، كېلىنىم سين ايشيت. (ايماق، 2008: 108)

Қизим singa aytaman, kelinim sin işit. (Aymaq, 2008: 108)

kızım sana söylerim, gelinim sen işit.

"Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla." (Albayrak, 2009: 640)

"Kızım sana derim, gelinim sen işit." (Tülbentçi, 1977: 366)

قىنانەلى كېلىن قىرغە كېلىن،

8. قىنانەسىز كېلىن مسخرە كېلىن. (مقصودى)

Қайнанали келин қарқара келин,

Қайнанасыз келин мақара келин. (K.K: Maqsudi)

Kaynanalı gelin karkara gelin, kaynanasız gelin maskara gelindir.

"Kaynanasız gelin, tasmamız lalin." (Albayrak, 2009: 612)

كېلىنىنگ يىخشى بولسە، بېردى خدا،

9. كېلىنىنگ يىمان بولسە، اوردى خدا. (مقصودى)

Kelining yaḥşi bolsa, berdi ḥudâ.

Kelining yâmân bolsa, urdi ḥudâ. (K.K: Maqsudi)

Gelinin iyi olursa, verdi Allah; gelinin kötü olursa, vurdu Allah.

"Yerine düşmeyen gelin yerine yerine, boyuna düşmeyen esvap sürüne sürüne eskir." (Aksoy, 1988:474)

10. كېلىن يىمان اېمس، كېلىن كىلگن بېر يىمان. (مقصودى)

Kelin yâmân emas, kelin kilgan yer yâmân. (K.K: Maqsudi)

Gelin kötü olmaz, gelinin gelen yeri kötüdür.

"Pek yürürsen deli gelin, yavaş yürürsen miskin gelin." (Aydıncal, 2001: 135)

11. كېلىن كىرگن يېردە نور كىرر. (مقصودى).

Kelin kirgan yerda noor kirar. (K.K: Maqsudi)

Gelin giren yere ışık girer.

12. كېلىن نىنگ كوزىگە قىيناغە عزرايل كورينر. (قالمس، 2017: 92).

Kelinning köziga qaynağa 'azrayil körinar. (Qalmas, 2017: 92)

Gelinin gözüne kayınbirader azrail gibi görünür.

13. كېلىن دن قىز بولمس، كىاودن اوغىل. (مقصودى).

Kelinden qız bolmas, kiyâvdan oğil. (K.K: Maqsudi)

Gelinden kız olmaz, damattan oğul.

كېلىن نىنگ يىخشى بولسه، اوغلىنگ دن كور،

14. اوغلىنگ يمان بولسه، كېلىن نىنگ دن كور. (مقصودى).

Kelining yahşi bolsa, oğlingdan kör,

Oğling yamân bolsa, keliningdan kör. (K.K: Maqsudi)

Gelin iyi olursa oğuldan, oğul iyi olursa gelinden bilmeli.

"Gelinin severse oğlundan, damadın severse kızından bil." (Albayrak, 2009: 469)

11. DAMAT İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Damat ile ilgili atasözlerinde, damadın davranışları, tavırları, damat ile kaynıpeder ilişkileri ve damat kendi evlat gibi olmamasına dikket çeken atasözleri vardır. Çalışmada, 7 Özbek atasözleri değerlendirilerek Türkçeye aktarılmıştır.

1. آچچىقله گن كياوگه قوچاق يوق. (حساس، 2013: 21)

Aççıqlagan kiyavga қоçaқ yok. (Hassas, 2013: 21)

Sınırlı olan damada merhamet yok.

2. كياودن كوره، قيناته قيسناوى قتتىق بوله دى. (حساس، 2013: 158)

Kiyâvdan kora, қaynâta қистâви қаттиқ boldi. (Hassas, 2013: 158)

Kaynıpederin telebi damada göre sert oldu.

3. كياودن اوغىل بولمس، قومدن قلعه. (مقصودى)

Kiyâvdan oğil bolmas, қomdan қorgân. (K.K: Maqsudi)

Damattan oğul, kumdan kale olamaz.

4. كياونى خبرى يوق، كېلىننى اويده سازو اويين. (حساس، 2013: 158)

Kiyâvni ҳabari yoқ, kelinni uyida sâzu oyin. (Hassas, 2013: 158)

Damadın haberi yokken, gelin evinde eğlence ve oyun vardır.

5. كياو بيلن قيناتهنى توپراغى بىر يېردن بولر. (حساس، 2013: 158).

Kiyâv bilan qaynâtani top râgi bir yerdan bolar. (Hassas, 2013: 158)

Damatla kayınpederin toprağı aynı yerden alınmıştır.

6. قلىن بىرگندن كىين، اوليك كياو هم تابوت ده ياتمس. (مقصودى).

Qalin bergandan keyin, ölik kiyâv ham tâbutda yâtmas. (K.K: Maqsudi)

Başlık parası verdikten sonra ölü damat bile tabutta yatmaz.

7. كياونىكى ده قوبروق يىگندن، اوغىلنىكىده يومروق يى. (مقصودى).

Kiyâvnikida quyruq yegandan, oğilnikida yumruq ye. (K.K: Maqsudi)

Damadında kuyruk yiyeceğine, oglunda yumruk ye.

12. KUMA İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Afganistan Özbek ailelerinin arasında iki eşi olan erkekler ve ondan fazla kadınlarla evlendiği erkekler görünmüştür. Aynı erkekle evli olan kadınların birbirine verdikleri isim kuma terimidir. Çoğu halde kadınların kumalık hayatı istemediği ve tercihi olmadığından kadın tamamen bitmiş durumda olup hayatını pasif halde geçirmektedir. Erkeklerin birden fazla kadınlarla evlenmeleri birçok sebepleri ortaya koymuştur.

İlk önemli nedeni eski eşin çocuğunun olmamasıdır. Erkekler kendilerinden evlat miras bırakma düşünceleriyle ilk eşinden çocuk görmediği takdirde ikinci kadınla evlenmeye karar veriyorlar. İkinci sebebi, erkeğin hayat durumu iyi olduğu, yani çok servete sahip olduğundan heveslere kapılıp kalması ve en önemlisi özel ilişkileri eşi tarafından iyice temin edilmemesi için ikinci kadınla evlenmeye hevesleniyorlar. Ataerkil toplum yapısına sahip olduğu için kadınlar kocalarının ikinci kadınla evlenmesine müsaade etmekten başka seçenekleri olmadığını

biliyorlar. Özbek atasözlerinde kuma karşılığında geçen "kundaş" kalimesidir, aynı günü, aynı kadarı geçiren ve aynı kocayı paylaşan anlamındadır.

Kuma ile ilgili 5 atasözleri değerlendirilmiştir, sadece 2 atasözlerinin Türkiye'de kullanılan benzeri bulunarak yazılmıştır.

1. کونداش اوستیگه کونداش کپلسه، کون کورماغی قیامت. (حساس، 2013: 104)

Kundaş ustiga kundaş kelsa, kun körmâgi kıyâmat. (Hassas, 2013: 104)

Kuma üstüne kuma gelirse, yaşamağın zordur.

"Bir evde iki horoz olunca sabah geç olur." (Ergan)

2. کونداش کیرسه ایشیکتن، اوروش کیرر تیشیکتن. (حساس، 2013: 105)

Kundaş kirsâ eşiktan, uruş kirar teşikdan. (Hassas, 2013: 105)

Kuma girerse kapıdan, kavga girer delikten.

3. کونداشینى کونى، کونده کوریم. (حساس، 2013: 105)

Kundaşini kuni, kunda körim. (Hassas, 2013: 105)

Kuma kumaya her gün küskündür.

4. کونداش کونداشگه پخته آتر، آیسین آیسینگه تاش. (ایماق، 2008: 107)

Kundaş kundaşga pahta âtar, âbisin âbisinga tâş. (Aymaq, 2008: 107)

Kuma kumaya pembe, elti eltiye taş atar.

"Ortak/Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş." (Ergan)

5. کونداشلى اويده کونده اوروش بولهدى. (مقصودى)

Kundâşli uyda kunda uruş boladi. (K.K: Maqsudi)

Kumalı evde her gün kavga var.

13. DUL KADIN İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Dul terimi Özbek toplumunda sadece kocası ölen ve ayrılan erkeğe verilen ad "biva" ve "tul" kelimeleriyle ifade edilmektedir. Toplanan malzemelerde sadece üç tane atasözleri dul hakkında bulunmuştur.

Toplumların bakış açısı dul kadınlar için genellikle olumsuzdur. Özbek toplumunda da dul kadınlara olumsuz bakışlar açısından maruz kalmakla birlikte, evlenme telebi takıntılarla çok mağdurlara kalmaları atasözlerinde yansımıştır.

Akrabalık terimine giren dul kadın ile ilgili atasözleri çalışmamızda, 3 atasözleri yazılarak değerlendirilmiştir ve Türkiye'de benzer atasözleri 2 tane bulunmuştur.

1. بیوهنی کورگن کیشی، ابر بولر. (حساس، 2013: 58)

Bivani körgan kişi, er bolar. (Hassas, 2013: 58)

Dulu gören kişi, kendini koca sanır.

"Dul kadının eteği uzundur." (Albayrak, 2009: 371)

2. تول تاقینچه بولر، یخشی بولسه یاقینچاق. (حساس، 2013: 99)

Tul tâkınça bolar, yahşi bolsa yâkınçaq. (Hassas, 2013: 99)

Dul kadın gitmez olur, güzel olsa kovulmaz olur.

"Dul karının arka eteği, ön eteğine düşmen olurmuş." (Albayrak, 2009: 371)

3. تول خاتیننی کاونیدن بارسنگ، قیلدن فناوز توقیب بېرر. (حساس، 2013: 65)

Tul hâtinni kuvnidan bârsang, kıldan kıanâvuz tokıb berar. (Hassas, 2013: 65)

Dul kadın yüreğini çalarsan, her şeyi sen için yapar.

14. DAYI İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Dayı terimi annenin erkek kardeşinin adı olarak geçmektedir. Özbek Türkçesinde dayıyı "Tâğa" olarak adlandırmaktadır. Bu çalışmada sadece 3 atasözleri dayı ile ilgili yazılarak değerlendirilmiştir. Bunlardan birinin Türkiye Türkçesinde olan atasözü karşılığı bulunarak yazılmıştır.

1. آتنگنی ساغینسنگ تاغنگنی کور. (مقصودی).

Ātangni sâğinsang tâğangni kor. (K.K: Maqsudi)

Babanı özledin zaman dayıya sarıl.

"Dayısı olan, dayısına yanaşır." (Albayrak, 2009: 328)

2. بیر تاغه بیته آته اورنیگه اوتر. (مقصودی).

Bir tâğa yetti âta orniga otar. (K.K: Maqsudi)

Bir dayı yedi babanın yerine geçer.

3. تاغمنی آتنگنی، کییکچهنی یاتنگنی. (حساس، 2013: 106).

Tâğamni âtgani, kıyıkçani yâtgani. (Hassas, 2013: 106)

Dayımın atanı, ceylanın yatanı gibidir.

15. HALA İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Hala terimi babanın kız kardeşine denir. Özbek Türkçesinde babanın kız kardeşine "amma" ismi verilmektedir. Türk toplumunda kızları halaya ve oğlanları dayıya benzetmektedir. Çalışmamızda halaya ilişki sadece bir atasözü tasbit edilmiştir.

1. قیز عمه گه اوخشر، اوغیل تغه گه. (مقصودی).

Kız 'ammagaga oħsar, oğil - tağaga.

Kız halaya, oğil dayıya benzer.

"Oğlan dayıya, kız halaya çeker." (Albayrak, 2009: 640)

16. TEYZE İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Teyze terimi annenin kız kardeşine denir. Teyze anne kanından geldiği için kuzenlerine anne gibi çok ilgi göstererek onları çok seviyor. Bu nedenle "Teyze anne yarısıdır" diye atasözü mevcuttur. Özbek Türkçesinde teyzenin karşılığı "hâla" terimi geçmektedir. Özbek toplumunda da teyzenin davranışlarını ne kadar anneye benzerliğini göstermektedir. Bu sebeble, Özbek atasözlerinde, "Hâla ânaning câyiga ânadır." (Teyze ana yerine anadır.) diye ifâde edilmektedir. Çalışmamızda iki atasözleri teyze ile ilgili tesbit edilmiştir ve bir tanesinin karşılığı bulunarak yazılmıştır.

1. خاله آنه نینگ جای گه آنه دیر. (مقصودی).

Hâla ânaning câyiga ânadır. (K.K: Maqsudi)

Teyze ana yerine anadır.

"Teyze, ana yarısıdır." (Aksoy, 1988: 448)

2. آنه مهري آلتين بولر، خاله مهري كوميش. (حساس، 2013: 19).

Āna mehri altın bolar, hâla mehri kömüş. (Hassas, 2013:19)

Ana şefketi altın, teyze şefketi gömüş olur.

17. DÜNÜR İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Dünür terimi karı kocanın babalarının ve analarının birbirlerine göre her biri dünürü olmaktadır. Özbek Türkçesinde "dünür" adının karşılığı "Қуда" ve "Қудағи" isimleridir. Özbek toplumunda, dünür ilişkisine çok önemli buyutlardan bakılmaktadır. Bir aile diğer aile ile kız verip veya kız alıp ilişki kormağı için ailenin kökeni, özgeçmişleri, terbiye eğitim ve toplum içinde bir makama sahip olmalarına bakılmaktadır. Aslında ailelerinin sağlam bir ilişkisi olmaları için hayat tarzları paralel ve eşit olması gerekmektedir. Ailelerin birbirine paralel ve uygun olması için tavsiyede bulunan "Ting tingi bilan, tezek қапı bilan", (denk dengiyle, tezek çuvalıyla yakışır) özbek atasözleri de mevcuttur.

Kız olduğu evde, dünür bağı ve ilişkiler olacağına dair atasözlerine yansımaktadır. Dünür ilişkiye girmeden önce karşı aile hakkında çok bilgi alarak anlamalı ve dünür olduğunda dünürle iyi davranmasını tevskiye eden atasözleri vardır. Dünür ile ilgili 5 Özbek atasözleri tesbit edilerek yazılmıştır.

1. قیزیل اویده قودهسیز بولمس. (مقصودی).

Қızı uy қудасиз болмас. (K.K: Maqsudi)

Kızlı ev dünürsüz olmaz.

قوده بولگونچه، کوپ سینش،

2. قوده بولگچ، کوپ سیلش. (مقصودی).

Қуда болğunча, kop sinaş,

Қуда болғаç, kop siylaş. (K.K: Maqsudi)

Dünür oluncaya kadar, çok sınımalı; dünür olduğunda, çok saygılı olmalı.

3. قوده بولدينگ، جدا بولدينگ. (مقصودى).

Quda bolding, cudâ bolding. (K.K: Maqsudi)

Dünür oldun, ayrı oldun.

4. قودنگ قل بولسه، قل دېك بول. (مقصودى).

Qudang qul bolsa, qul dek bol. (K.K: Maqsudi)

Dünürün kul olursa, sen de ona kul gibi ol.

يقهسىنى تار قيلينگ، بوغىليب اولسين قودهغى،

5. بوسغهسىگه سوو سىيپينگ، تايريليب اورسين قودهغى. (مقصودى).

Yaqasini tar qiling, boğilib ölsin qudağı,

Bosağasiga su siping, tayrilib orsin qudağı. (K.K: Maqsudi)

Yakasanı ince yapın, boğularak ölsün dünürüm; sokağına su atın, kayarak düşsün dünürüm.

18. BALDIZ VE GÖRÜMCE İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Baldız ve görünce akrabalık terimi olarak eşin kız kardeşinin adı olarak bilinmektedir. Çalışmamızda 4 atasözleri baldız ve görünce ile ilgili getirerek değerlendirmekteyiz. Atasözlerinin karşılığı Türkiye'de kullanılan atasözlerinden sadece iki tane bulunduğunu ifade ederiz.

1. بالدیز بالدن شیرین بولهدى. (مقصودى).

Bâldiz bâldan şirin boladi. (K.K: Maqsudi)

Baldız baldan tatlıdır.

"Baldızı olanın, karısı ölmezmiş." (Albayrak, 2009: 223)

قینیم قیماق یاغیم،

2. قیسینگلیم یورک داغیم. (مقصودی)

Қайним -қаймақ yağım,

Қайнсингим -yurak dâğim. (K.K: Maqsudi)

Kaynim kaymak yağım, görümcem yürek yaramdır.

3. قینسینگیل - یریم کونداش. (مقصودی)

Қайнсингил -yarim kundâş.(K.K: Maqsudi)

Görümce yarı kumadır.

قینسینگیل - یریم قینانه،

4. قیینبوکه - بوتون قینانه. (مقصودی)

Қайнсингил -yarim қайнана,

Қайнбука -butun қайнана. (K.K: Maqsudi)

Küçük görümce yarım kaynana, büyük görümce bütün kaynanadır.

"Görüm görüm gör taşı, gördüğün yerde vur taşı." (Albayrak, 2009: 482)

19. KAYINBİRADER İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Kaynibirader terimi karı kocanın birbirinin erkek kardeşlerine denir. Özbek Türkçesinde karı veya kocanın abısına "Қайнаға" ve kendilerinden küçük erkek

kardeşlerine "Қaynini, қaynabaқа" isimleri söylenmektedir. Çalışmamızda sadece bir atasözü kayınbirader ile ilgili tesbit edilerek yazılmıştır.

قىناغه قىين بولر،

1. قىينى ميين بولر. (مقصودى).

Қaynâğa қayin bolar,

Қaynini mayin bolar. (K.K: Maqsudi)

Büyük kayın biraderin sert olur, küçük kayınbirader yumuşak.

20. KAYNANA VE KAYINPEDER İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Karı kocanın annesi birbirine "kaynana" ve babası birbirine "kayınpeder" terimi ile söylenir. Özbek Türkçesinde koca karısının annesine "Қaynana" ve babasına "Қaynata" ve aynı halde karı kocasının anne babasına "Қaynana ve қaynata" adıyla çağırılmaktadır. Genelde Özbek toplumunda kaynana damadı ve kayınpeder gelini sever, bu tavır atasözlerinde de yansımıştır. Özbek atasözlerinden 3 atasözleri kaynana ve kayınpeder ile ilgili bulunarak yazılmıştır. Bunların benzer atasözleri de bulunarak yazılmıştır.

1. قىنانه كيانى سپور، قىناته كىليني سپور. (مقصودى).

Қaynana қiyavni sever, қaynata kilinni sever. (K.K: Maqsudi)

Kaynana damadı sever, kaynata gelini sever.

"Ananın dostu damat, babanın dostu evlât." (Tülbentçi, 1977: 56)

2. اوغلى شيرين ده، قىنانه مى اچچىق. (مقصودى).

Oğli şirin de, қaynana mı aççık. (K.K: Maqsudi)

Oğlu tatlı da, kaynana mı acıdır.

"Kaynana böcü (öcü), oğlu cici." (Albayrak, 2009: 612)

قىنانەلى كېلىن قىرە كېلىن،

3. قىنانەسىز كېلىن مسخرە كېلىن. (مقصودى).

Қайнанали келін қарқара келін,

Қайнанасыз келін масқара келін. (K.K: Maqsudi)

Kaynanalı gelin karkara gelin, kaynanasız gelin maskara gelindir.

"Kaynanasız gelin, tasmamız lalın." (Albayrak, 2009: 612)

21. BACANAK İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Bacanak terimi bir ailenin damatları birbirine, eşleri kardeş olan erkeklerin her biri, başka bir deyişle erkeğin eşinin kız kardeşinin kocasına denilmektedir. Özbek Türkçesinde bacanak kelimesinin karşılığında "bâca" terimi kullanılmaktadır.

Afganistan Özbek toplumunda bacanak ilişkisi müsbet değerlendirilmektedir. Bacanak bacanağını seviyor ve hayatın her bakımından birbirine yardımcı olmaktan çekinmezler. Onların birbirine sevgi ve saygılı olmaları atasözlerinde yansımaktadır. Özbek atasözlerinde bacanak ile ilgili 2 atasözleri bulunarak yazılmıştır.

1. باجه باجه گه بوز بیرمیدی، سوز بیرەدی. (مقصودى).

Bâca bâcaga buz birmaydi, söz biradi. (K.K: Maqsudi)

Bacanak bacanağa bez vermez, söz verir.

2. باجه باجهنى يىخشى كورر، بالديز يىزنەنى. (مقصودى).

Bâca bâcani yaşşi korar, baldız yaznani. (K.K: Maqsudi)

Bacanak bacanağı sever, baldız eneşteyi sever.

22. YENGE İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Yenge terimi bir kimsenin kardeşinin, amcasının ya da dayısının karısına denir. Yenge karşılığı, Özbek Türkçesinde "yanga ve çiça" terimi olarak geçmektedir. Özbek toplumunda insanlar yengeyi her zaman olumsuz değerlendirerek tanıtmaktadır. Ama öyle değil, bazı yengeler görünce ve kayınbiraderlerini öz kardeşleri gibi seviyor ve onlara saygı gösteriyor. Özbek atasözlerinde de yengeyi olumsuz davranışları yansıtmaktadır. Yenge ile ilgili 3 atasözleri bulunmuştur. Bunlardan birinin benzeri bulunmuştur.

1. قیزی ینگه بوزر، ینگه نی تنگه بوزر. (مقصودی).

Qizni yanga buzar, yangani tanga buzar. (K.K: Maqsudi)

Kızı yenge, yengeyi tenge (para) bozar.

2. چیچه گه قالدینگ، کوچه گه قالدینگ. (مقصودی).

Çiçaga qalding, کوچaga qalding. (K.K: Maqsudi)

Yengeye kaldın, sokağa kaldın.

3. آنهسی مقته گن قیزی آلمه، ینگهسی مقته گن قیزدن قالمه. (قالمس، 2017: 114).

Ānasi maqtagan qizni ālma, yangasi maqtagan qizdan qālma. (Qalmas, 2017: 114)

Anası övdüğü kızı alma, yengesi övdüğü kızdan kalma.

"Anasının övdüğü kızı koy kaç, anasının garadığı kızı al geç." (Albayrak, 2009: 159)

"Alma soysuzun kızını, sürer anası izini." (Aksoy, 1988: 142)

23. ELTİ İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Elti akrabalık terimi olarak iki erkek kardeşlerinin eşlerine denir. Özbek Türkçesinde elti adının karşılığı "âbisin" terimi olarak geçmektedir. Elti ile ilgili 2 atasözleri tesbit edilerek yazılmıştır ve ikisinin benzeri de bulunarak yazılmıştır.

1. آبيسينيم آه جينيم، كورگنده كيلر غيجينيم. (مقصودی).

Ābisinim âh cinim, körganda kilar ğicinim. (KK:Maqsudi)

Elti eltiyi görünce sinirleri gelir.

"Eltinin bohçası, eltinin bohçasıyla kavga edermiş." (Albayrak, 2009: 415)

"Elti eltiye eş olmaz, arpa unundan aş olmaz." (Aksoy, 1988: 265)

2. كونداش كونداشگه پخته آتر، آبيسين آبيسينگه تاش. (ایماق، 2008: 107).

Kundaş kundaşga pahta âtar, âbisin âbisinga tâş. (Aymaq, 2008: 107)

Kuma kumaya pembe atar, elti eltiye taş atar.

"Elti eltiden hoş olmaz, elti eteğinden peş olmaz." (Albayrak, 2009: 415)

"Kuma gemisi yürümüş, elti gemisi yürümemiş." (Albayrak, 2009: 676)

24. ÜVEY BABA VE ANNE İLE İLGİLİ ATASÖZLERİ:

Üvey terimi öz olmayan yalnızca yasa yönünden akraba sayılan baba, anne, kardeşe denir. Özbek Türkçesinde üvey karşılığı "Ogay" terimi olarak bilinmektedir. Üveylik toplumun gözünde olumsuz ilişkileri canlandıran bir olaydır. Özbek toplumunda da olumsuz ilişkileri yansıtan atasözleri bulunmaktadır. Üvey baba ve üvey anne ile birer tane atasözleri değerlendirilmiştir ve Türkiye'de kullanan atasözleri de bulunarak yazılmıştır.

1. اوگی آته نان بېرمس، نان بېرسه هم جان بېرمس. (مقصودی).

Ogay âta nân bermas, nân bersa ham cân bermas. (K.K: Maqsudi)

Üvey baba ekmek vermez, ekmek verirse de can vermez.

Üvey, öz olmaz; kemha, bez olmaz. (Parlatır, 2010: 531)

اوگی آنه اوز آنگدهی بولمس. (مقصودی). 2.

Ogay âna öz ânangday bolmas. (K.K: Maqsudi)

Üvey ana öz ana gibi olmaz.

"Analık fenalık (kara yamalık)." (Aksoy, 1988: 146)

Üveyden öz olmaz, ketenden bez olmaz. (Albayrak, 2009: 852)

SONUÇ

Özbek Türkleri en büyük Türk ailelerinden biridir. Özbeklerin köklü bir tarihe ve özgün bir kültüre sahiptirler. Günümüzde Özbekler çoğunlukla Özbekistan'da yaşamakla birlikte Afganistan başta olmak üzere farklı coğrafyalarda yaşamaktadırlar. Özbeklerin kültür ve gelenek hazinesi çok geniştir. Özbekler buldukları her yerde kendi kültür ve geleneklerine sahip çıkmışlardır. Bunun en yakın örneği Türkiye'deki Hatay'ın Ova kentindeki Özbeklerin yaşam tarzıdır. Özbekler, Özbekistan'dan sonra en yoğun olarak yaklaşık 10 milyon kadar Afganistan'ın kuzeyinde yaşamaktadırlar.

Biz de bu çalışmamızda Afganistanın kuzeyinde bulunan yani Badaşşan'ın Vaşân koridorundan başlayan tarihi şehir olarak tanınan Herat'a kadar uzanan bölgede Özbek Türklerinin hayatında nesilden nesile, ağızdan ağıza gelen anonim halk edebiyatının bir parçası olan atasözlerini Türkiye'de kullanılan atasözleri ile karşılaştırmalı olarak incelemeye aldık.

Afganistan'da yaşamakta olan Özbek Türklerinin atasözleri üzerine savaş ve bazı siyasi olaylardan dolayı çok az sayıda çalışmalar yapılmıştır, bu nedenle çalışmamızda kaynaklar yeterince olmadığı için bizzat araştırarak bulduğumuz atasözlerini tarafımızdan ekleyerek eksik kalan konuları tamlaması için katkıda bulduk.

Çalışmada 439 atasözü Afganistan Özbeklerinin akrabalıkla ilgili atasözlerinin 3 farklı kaynaklardan alınarak değerlendirme yapılırken eksik olan konularda bazı atasözlerinin kaynağı anonim olduğu için tarafımızı kaynak vererek çalışmamızı yaptık.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde yer alan Afganistan Özbeklerinin akrabalıkla ilgili atasözleri Türkiye'de kullanılan atasözleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmesinde 24 başlık altında sırayla değerlendirilmiştir. Verilen 439 Özbek atasözlerinin 269'unun benzeri Türkiye Türkçesinde kullanılan atasözlerinin farklı kaynaklardan alınarak karşılaştırmalı olarak çalışılmıştır.

Afganistan Özbek atasözleri ile ilgili kaynaklardan malzeme olarak aldığımız, Salih Mohammed Hassas'ın "*Atalar Sözi -Akıning Közi*" eserinden 229 atasözleri,

Feyzullah Aymaq'ın "*Halk Durdaneleri*" eserinden 39 atasözleri, Nurullah Raci Qalmas'ın "*Gaplar Babası*" eserinden 15 atasözleri ve bazı atasözlerinin kaynağı anonim olduğu için tarafımızdan "K.K.Maqsudi" adıyla verilen 157 atasözlerinden ibarettir. Toplam ele aldığımız Özbek atasözlerinin sayısı 439 atasözü olacaktır.

Tezimizde, baba, anne, kız, oğul, çocuk, kadın ve erkek ile ilgili atasözleri çok bulunurken teyze, hala, dayı ve diğerleri ile ilgili atasözleri çok az sayıda tesbit edilerek yazılmıştır.

Bu çalışmadan amacımız Afganistan Özbek atasözlerini tanıtmak ve Türkiye'de kullanılan atasözleri ile ne kadar anlam ve özelliklerle yakınlık, benzeriler olmasını göstermek amacıyla karşılaştırmalı olarak bir inceleme yapıldı. Bu çalışma, kaynak konusunda bir katkıda bulunmak ve diğer bölgelerdeki Özbek halkının anonim edebiyatı üzerinde de çalışmalar yapılmasına yol gösterici olmaktadır.

KAYNAKLAR

- ACAROĞLU**, M. Türker (2005), *Türk Atasözleri*, Ankara, Referans Yayınları.
- ACAROĞLU**, Türker (1992), *Türk Atasözleri*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- AKSOY**, Ömer Asım (1988), *Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul, İnkılap Kitapevi.
- ALBAYRAK**, Recep (2004), *Afganistan Türkleri*, Ankara, Berikan Yayınevi.
- ALBAYRAK**, Nurettin (2009), *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul, Kapı Yayınları.
- ALTAY**, Nurullah (H.1386/2007), *Özbek Tili Sözlüğü*, Maliziya, Cihani Hemkarlikler İdaresi.
- AKTAN**, Bilal (2011), *Manzum Özbek Atasözlerinde Ahenk*, Cilt 6/3, Uluslararası Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihe Göre Uluslararası Periyodik, Türk Edebiyatı.
- AYDINKAL**, Nurhan (2001), *En Güzel Türk Atasözleri Açıklamalı*, İstanbul, Gül Yayınları.
- AYMAQ**, Feyzullah (1387h/2008), *Halk Durdaneleri*, Naşir Cehani Hemkarkikler İdaresi, Mezar-i- Şerif Mirza, Uluğbeg Matbaası.
- AZİMİ**, Calayir (H. 1370/1991), *Türkhai-i Afganistan* (Tercüme: Neveştahaii Az Türksinasân-ı Maşhur Dar Bârayı Akvâm-ı Türk-ı Afganistan), Kabil, Hürâsân Yayınları.
- ÇETİN**, Nurullah (2004), *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Ankara, Öncü Kitap, 3.bs.
- ÇOBANOĞLU**, Özkul (2004), *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- DÂDHAH**, Faride (1392 H/2014), *Atalarsözleri ve Masallar*, Tebriz, Nabati Yayınevleri.
- ELÇİN**, Şükrü (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, Akça Yayınları.
- EROL**, Mehmet Seyfettin ve Burget, Fazıl Ahmet., “Afganistan Özbekleri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt. 7, (3), 102-136, Sonbahar 2001.
- ERGAN**, Nevin Güngör, *Türk Atasözleri Ve Deyimlerinde Aile Ve Akrabalık Anlayışı*, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi.
- GERÇEK**, Selim Nüzhet (1939), *Atalar Sözü*, İstanbul, Kanaat Kitabevi.
- GUBAR**, Mir Gulam Muhammed (1967), *Afganistan Der Mesiri Tarih* (Tarih Akımında Afganistan) cilt. 1. Kabil. Afganistan.
- GÜLEÇ**, Hamdi (2011), *Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul, Kriter Yayınları.

GÜL, Metin, İlhan Yalçın (1987), *Açıklamalı Atasözleri ve Özdeyişler Sözlüğü*, Ankara, Koza Yayın Dağıtım.

HASSAS, Salih Muhammed (H.1392 /2013), *Atalar Sözi Akilning Közi*, Mezar-i Serif, Farhad Yayınevi.

HASSAS, Salih Muhammed (1388h/2009), *Ulusimiz Farhangiden Qoşıklar ve Oyinler*, Mezar-i serif, Mirza Ulugbeg Matbaa basımevi.

JARRING, Gunnar (1939), *On the Destribution of Turk Tribes in Afghanistan (An Attempt At A Preliminary Classification)*, Printed By Hakan Ohlsson, Leipzig.

KANAR, Mehmet (2013), *Farsçe- Türkçe Sözlüğü*, İstanbul, Say Yayınevi.

MIRZAYEV, To'ra; Musoqulov, Asqar; Sarımsqov, Bahodir (2005), *Özbek Xalq Maqollari*, Taşkent, Şerk Neşriyesi.

NAMIK, Burhanuddin (H.1395/2016), *Tarih-i Türkan Afganistan*, Kabil, Kanun Farhangi Kızıl Çopan Yayınevi.

OY, Aydın (1972), *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖZ, Aynur (2015), *Hayvanlarla ilgili Özbek Atasözleri*, Sayı: 9, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Dergi Park.

ÖZ ÖZCAN, Aynur (2009), *Kadınlarla ilgili Özbek Atasözleri*, Ankara, Grafiker Yayıncılık.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1956), *Türk Atasözleri*, İstanbul, Duygu Matbaası.

ÖZTÜRK, Ali (1985), *Türk Anonim Edebiyatı*, İstanbul, Bayrak Yayıncılık-Matbaacılık.

PARLATIR, İsmail (2010), *Atasözleri*, Ankara, Yarıq Yayınevi.

QALMAS, Nurullah Raci (H.1396/2017), *Gaplar Babasi*, Tahâr, Afganistan, İntişarat (Yayınevi) Said.

SARAY, Mehmet (1996), *Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ŞAHRANİ, Einayetullah (H.1388/2009), *Tarihce-i- Nijad ve Akvam dar Afganistan*, Kabil.

ŞARIK, Bahriddin (H. 1388/2009), *Tarih Muhtasar-ı Türkistan-ı Cunubi* (Türkistan Afganistan), Tahran, Andişay-ı Nav Yayınevi.

TOGAN, Zeki Velidi (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, İstanbul Edebiyat Fakültesi Yayınları.

TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl (1977), *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri.

YARQIN, Mohammed Halim (H.1387/2009), *Barghayi Az Tarih-i Özbekan-ı Afganistan, Mezar-ı Şarif, Kanun Farhangi Mirza Uluğbek Yanyımları*.

YARQIN, Mohammed Halim ve Şafiqa (1386h/2007), *Özbekçe- Farsça Sözlüğü* (Özbekçe- Farsçe Sözlüğü), Tahran, Suhan Neşriyatı.

YOLDAŞEV, İbrahim ve GÜMÜS, Muhittin, (1995), *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri*, Ankara, Engin Yayınevi.

YURTBAŞI, Metin (2014), *Özbekistan'dan ve Anadolu'dan Çocuk Atasözleri*, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 85-146.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://cso.gov.af/fa/page/demography-and-socile-statistics/demograph-statistics/3897111>

<https://www.scribd.com/doc/28334812/معلومات-عمومي-درباره-افغانستان>

<https://www.facebook.com/133726203306373/photos/a.627062347306087.1073741829.133726203306373/1480729708606009/?type=3&theater>

https://www.academia.edu/29495342/ترکیب_قومی_نفوس_افغانستان

<http://akbulutkoyu.blogcu.com/atasozlerimiz-deyimlerimiz-ve-manilerimizde-gelin-kaynana-ilisk/2613178>

<http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/14.php>